

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**KUR'AN'A ORYANTALİST YAKLAŞIM
-RICHARD BELL ÖRNEĞİ-**

MUSTAFA TARIK KOÇA

ORC-ID 0009-0000-9625-0079

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. HAKAN UĞUR

KONYA-2024

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mustafa Tarık KOÇA		
	Numarası	22810601103		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/ TEFSİR		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Kur'an'a Oryantalist Yaklaşım -Richard Bell Örneği-			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mustafa Tarık KOÇA		
	Numarası	22810601103		
	Ana Bilim /	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/ TEFSİR		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Hakan UĞUR		
Tezin Adı	Kur'an'a Oryantalist Yaklaşım -Richard Bell Örneği-			

Oryantalistler tarafından yapılan çalışmaların Kur'an'a yaklaşımları değişik şekillerde alandaki çalışmaları etkilemektedir. Bu sebeple söz konusu çalışmaların bilimsel ölçütler çerçevesinde ortaya konulması gerekmektedir. Çalışmamızda Richard Bell'in Kur'an üzerine yapmış olduğu çalışmalar ve özellikle Kur'an meali ekseninde Kur'an'a yaklaşımı ele alınmıştır. Bu doğrultuda Bell'in eser ve makaleleri, eserleri hakkında yapılan araştırmalar ve oryantalistlerin Kur'an ile ilgili çalışmaları araştırmamıza kaynaklık etmiştir. Bell'e göre Hz. Peygamber (sav) hiç vahiy almamış, Kur'an'ı önceki kutsal kitaplardan edindiği bilgilerle ve kendi kariyeri sürecinde oluşan ihtiyaçları doğrultusunda kendisi oluşturmuştur. Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra Kur'an kısa sürede bir araya getirilse de çoğaltılması sonucu oluşturulan Kur'an bir araya getirilen Kur'an ile aynı değildir. Bu nedenle Kur'an'ın aslına, Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili tarihi verilerle âyetleri karşılaştırmak sûretiyle ulaşılabilir. Bell Kur'an hakkında iddialarını bu şekilde öncelikle tarihsel açıdan temellendirme yoluna giderek, Kur'an'a yaklaşımını edebi tenkit üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu doğrultuda âyet sonlarına fâsıla uyumu arayışıyla özellikle Mekkî sûrelerde, konu bütünlüğü ve tarih uyumu arayışlarıyla Medenî sûrelerde âyetlerin sıralamalarını değiştirmiştir. Bu yaklaşımla süre bütünlüğü içinde âyetlerin çoğunluğunda yer değişikliği, âyet cümlelerinin başka âyetlere eklenmesi veya çıkarılması, bazı âyetlere hiç yer verilmemesi gibi hususlarla Kur'an'da kendisinden önce yapılan hiçbir çalışmada görülmemiş bir tahrifata gitmiştir. Ancak gerek mealinde kullandığını ileri sürdüğü temel metodolojisi gerekse Kur'an ve Hz. Peygamber ile ilgili ileri sürdüğü hususlarda eserlerinde tutarsızlıklar içindedir. Çalışmamız Kur'an'a oryantalist yaklaşımın en uç örneklerinden birini incelemesi bakımından alanda yapılan araştırmalara katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Kur'an, Richard Bell, Doğu, Batı

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Mustafa Tarık KOÇA		
	Student Number	22810601103		
	Department	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / TEFSİR		
	Study programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree		
	Supervisor	Doç. Dr. Hakan UĞUR		
Title of the Thesis/Dissertation	Orientalist Approach to the Qur'an -Example of Richard Bell-			

The approaches of orientalist to the Qur'an affect the studies in the field in different ways. For this reason, it is necessary to present these studies within the framework of scientific criteria. In our study, Richard Bell's approach to the Qur'an are examined through his studies on the Qur'an and especially his Qur'an translation. In this line, Bell's works and articles, the researches on his works and the studies of orientalists on the Qur'an have been the source of our research. According to Bell, the Prophet (pbuh) did not receive any revelation, but formed the Qur'an himself with the knowledge he acquired from the previous holy books and in line with the needs that emerged during his own career. After the Prophet's (pbuh) passing away, the Qur'an was put together in a short period of time, but the Qur'an that was duplicated is not the same as the Qur'an that was put together. Therefore, the original Qur'an can be found by comparing the verses with historical data about the Prophet's life. In this way, Bell first grounded his claims about the Qur'an from a historical perspective and then he focused his approach to the Qur'an on literary criticism. In this way, he changed the order of the verses, especially in the Makkan suras, in search of the rhyme harmony at the end of the verses, and in the Madani suras, in search of subject integrity and historical coherence. With this approach, he went to a distortion that was not seen in any previous work on the Qur'an by changing the places of the majority of the verses in the sūrah integrity, adding or removing verse sentences to other verses, and not including some verses at all. However, he himself is inconsistent in his works, both in terms of the basic methodology he claims to use in his translation and in terms of the issues he claims about the Qur'an and the Prophet Muhammad. Our study will contribute to the researches in the field in terms of examining one of the most extreme examples of the orientalist approach to the Qur'an.

Key Words: Orientalism, Qur'an, Richard Bell, East, West

ÖNSÖZ

Allah'a (cc) hamd Hz. Muhammed'e salât ve selam olsun.

Üzerine en çok söz söylenen, yazılan kitap şüphesiz Allah'ın (cc) kitâbı Kur'an'ı Kerîmdir. İlk nâzil olduğu andan günümüze ve şüphesiz kıyâmete kadar da bu durum böyle olacaktır. Ancak Allah kelâmı üzerine yazılanlar arasında nâzil olduğu günden günümüze onun Allah kelâmı olduğunu inkâr etmek üzere yazılanlar da vardır. Bu inkârın temel çıkış noktaları Kur'an metni, Kur'an tarihi, Kur'an ile ilgili temel kavramlar, Hz. Peygamber (sav) ile ilgili iddialar olmuştur. Bu iddialar, tarihin akışı içinde yeri gelmiş tamamen bağınaz kaba saba ifadelerle ortaya atılmış, yeri gelmiş gerek Kur'an metni gerek eldeki bazı rivâyetlere dayandırılmıştır. Ancak inkâr hep devam edegelmiştir. İnkârcılar tarih boyunca genellikle Yahudi ve Hristiyan din adamları arasından çıkmıştır. Bunlardan biride uzun yıllar bir kilisede Baş Rahip olarak görev yapan Richard Bell'dir.

Bell inkârını daha çok Kur'an metni, tarihi ve Hz. Peygamber ile ilgili iddiaları ile temellendirmiştir. Ona göre Hz. Peygamber kısa bir süre vahiy almıştır. Ancak şu an elimizdeki Kur'an çok az sayıda olan asıl vahyin çeşitli evrelerle çoğaltılması, yerlerinin değiştirilmesi, tekrarlanmasıyla, çoğunluğunu Hz. Peygamber'in oluşturduğu bir kitaptır. Bu çalışmamızda Bell'in bu iddialarını yazmış olduğu meal ve alan ile ilgili diğer çalışmalarından ele almaya çalıştık. Kur'an üzerine çok sayıda çalışması yanında bir de Kur'an meali bulunan oryantalist Richard Bell'in Kur'an algısını, Kur'an'a yaklaşımını, yapmış olduğu çalışmalardan ve bu çalışmalar üzerine yapılan araştırmalardan yola çıkarak ortaya koymayı amaç edindik. Bell bu alanda yapmış olduğu çalışmalarla Batı dünyasının Kur'an'a yaklaşımlarını etkilediği için onun görüşlerinin bilinmesi önem arz etmektedir.

Çalışmamızda Bell'in Kur'an algısı nedir? Kur'an algısını nasıl temellendirmiştir, gibi sorular Kur'an eksenli temel kavramlar (Vahiy, Kur'an metni ve yapısı, Kur'an tarihi, kıraat farklılıkları vb.) üzerinden incelenmiştir.

Çalışmamızda girişte araştırma konusu, sınırlılıkları ve metodu aktarılmış ardından araştırma konusuyla ilgili belli başlı çalışmalar zikredilerek, genel hatlarıyla oryantalizm konusu ele alınmıştır. Bu noktada oryantalizmin tarifi, tarihi seyri, oryantalistlerin Kur'an'a yaklaşımı gibi konular incelenmiştir. Ardından Richard Bell'in hayatı ve çalışmalarıyla ilgili bir bölümle devam edilmiştir. Son olarak ikinci bölümde ise Bell'in Kur'an tarihine bakışı, Kur'an metni ve yapısına bakışı, vahiy algısı, Kur'an'da bulunan temel kavramlar hakkındaki görüşleri vb. başlıklar altında Bell'in Kur'an'a yaklaşımı irdelenmiştir. İşlenen konuların sonunda tarafımızca bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmamızın son kısmına Bell'in çalışmalarından örnek sayfalar eklenmiştir.

Çalışmam boyunca büyük destek aldığım danışmanım Doç. Dr. Hakan Uğur'a en içten teşekkürlerimi iletiyorum.

Mustafa Tarık KOÇA
Konya 2024

KISALTMALAR

bkz.: bakınız

c.: cilt

çev.: çeviren

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Hz.: hazreti

ö.: ölüm tarihi

s.a.s.: Sallallahu Aleyhi ve Sellem

vb. :ve benzeri

vd. :ve diğerleri

yy. :yüz yıl

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR	viii
İÇİNDEKİLER	ix
A.GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMA KONUSU, SINIRLILIKLARI VE METODU	1
2. ARAŞTIRMA KONUSUYLA İLGİLİ BELLİ BAŞLI ÇALIŞMALAR	3
B.ORYANTALİZM	4
1.ORYANTALİZMİN TARİFİ	4
2.ORYANTALİZMİN TARİHİ SEYRİ	9
3.ORYANTALİSTLERİN KUR'AN'A YAKLAŞIMLARI	13
I. BÖLÜM	
RICHARD BELL (1876-1952)	16
A. HAYATI	16
B. ÇALIŞMALARI	17
1. KUR'AN MEALİ	17
a) Mealin Önsözü	18
b) Fatıha Sûresi	20
c) Bakara Sûresi	20
d) Kıyâme Sûresi	33
e) Diğer Örnekler	36
2. KİTAP VE MAKALELERİ	38
C. ÇALIŞMALARINA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER	43
II. BÖLÜM	
RICHARD BELL'İN (1876-1952) KUR'AN'A YAKLAŞIMI	48
A. KUR'AN TARİHİNE BAKIŞI	48
B. KUR'AN METNİ VE YAPISINA BAKIŞI	51
C. VAHİY ALGISI	62
D. KUR'AN'DA BULUNAN TEMEL KAVRAMLAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	66
E. MÜNÂSEBÂT'UL KUR'ÂN ÇERÇEVESİNDE GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	70
F. KUR'AN MEALİNİN ORYANTALİST ÇALIŞMALAR ARASINDAKİ YERİ	75
SONUÇ	77
KAYNAKÇA	79
EKLER	84

A. GİRİŞ

İslamiyet'in doğuşundan günümüze onun kutsal kitabı Kur'an ile alakalı çalışmalar, araştırmalar yapılagelmiştir. XVIII. asırdan itibaren ise gayrimüslimlerin akademik manada Kur'an ile ilgili çalışmaları ortaya çıkmaya başlamıştır.

Genel olarak doğu ile ilgilenen bilim adamlarına oryantalist denmiş ve dilimize şarkiyatçı karşılığıyla geçmiştir.¹ Bu minvalde oryantalistlerin İslam ile ilgili çalışmaları çeşitli ülkelerde farklı ekol ve gruplarla devam edegelmiştir.

Oryantalistlerin Kur'an ile ilgili iddiaları temelde Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu inkâr etmektir. İslam dünyası da oryantalistlerin Kur'an ile ilgili iddialarına çok sayıda çalışmayla cevap vermektedir.

1. Araştırma Konusu, Sınırlılıkları ve Metodu

Çalışmamızda oryantalist Richard Bell'in (ö.1952) Kur'an algısı, Kur'an'a yaklaşımı konu edinilmiştir. Kur'an ile ilgili çok sayıda çalışması bulunan Bell'in Kur'an'ı inkâr noktasında hangi argümanları ileri sürdüğü, Kur'an ile ilgili önemli kavramlar hakkında görüşleri, Hz. Peygamber (sav) ile ilgili görüşleri irdelenmiştir.

Biz inananların Kur'an'a bakışı imanımızın da gereği olarak her harfinden hikmet çıkarmaya çalıştığımız savunmacı bir bakış olabilmektedir. Ancak Kur'an'a inanmayan birinin Kur'an ile ilgili araştırmaları, çalışmaları bize farklı bakış açıları sağlayabilir. Bu çalışmaları baştan reddetmek yerine bilimsel metodlarla irdeleyerek hakikati ortaya çıkarmaya çalışmalıyız.

Belirli bir şahıs veya grup olsun oryantalistlerin Kur'an'ı inkarda kullandıkları argümanların ortaya konulması önemlidir. Bu noktada Bell'in Kur'an üzerine çalışmalarının yoğunlaştığını ve bir Kur'an tercümesi ortaya koyduğunu düşündüğümüzde onun Kur'an'a yaklaşımının, Kur'an algısının önemi daha da artmaktadır.

¹ Bulut, Yücel "Oryantalizm" *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII/428-437.

Oryantalizm genel anlamda doğu dil, tarih gelenek ve tutumlarını inceleyen bilim dalı olarak tanımlanırken mensuplarınca, objektiflikten uzak dayanaksız iddialarla Batıyı yüceltirken, Doğuyu ötekileştiren bir kimliğe bürünmüştür. Özellikle İslam dini ile ilgili konularda onun temel kutsallarının algılanmasında ileri sürdüğü iddiaların öncelikle iyi bir şekilde bilinmesi çok önemli bir husustur. Bu noktadan hareketle Batılı çok sayıda bilim adamının Kur'an algısına yön verdiğini düşündüğümüz Bell'in Kur'an'a yaklaşımı, Kur'an algısı incelenmelidir.

Bu araştırmada ilk olarak genel anlamda oryantalizm ile ilgili bilgiler verilmiş, oryantalizmin tanımı, tarihi seyri ve oryantalistlerin Kur'an'a yaklaşımları ele alınmıştır. Ardından Bell'in hayatı ve eserleri aktarılıp, Kur'an'ı inkâr noktasında hangi argümanları ileri sürdüğü, Kur'an ile ilgili önemli kavramlar üzerine görüşleri, Hz. Peygamber (sav) ile ilgili görüşleri irdelenmiştir.

Bell'in 1937 yılında yayımlanan Kur'an meali,² Kur'an ile ilgili çok sayıda makalesinin³ yanında “*Introduction to the Qur'an*”⁴ (Kur'an'a Giriş) adlı eseri çalışmamıza temel oluşturmuştur. Ayrıca Bell ile ilgili ve genel olarak oryantalistlerle ilgili çalışmalardan⁵ yararlanılmıştır.

Araştırmamıza kaynaklık eden eserler, Bell'in çalışmalarının tamamı ve oryantalizm konusunda yararlandığımız kaynaklar çoğunlukla İngilizce kaynaklardır. Bunların çevirisi tarafımızca yapılmıştır. Özellikle Bell'in meal çalışması incelenirken Bell'in yapmış olduğu çevirinin değerlendirilmesi hususunda başka araştırmalara atıf yapılmıştır.

² Bell, Richard, *The Quran*, Edinburgh, at the University Press, 1937, ss. 1-362.

³ Bell, Richard “Sūrat Al-Hashr” *The Muslim World* 38/1, 1948, 29-42; Bell, Richard “Who Were the Hanifs?” *The Muslim World* 20/2, 1930, 120-124; Bell, Richard, “The Men Of The A'raf (Surah VII: Qq)” *The Muslim World* 22/1, 1932, 43-48; Bell, Richard “Muhammad and Previous Messengers” *The Muslim World* 24/4, 1934, 330-340.

⁴ Bell, Richard, Watt, W. Montgomery, *Bell's Introduction to the Qur'an* Edinburgh, at the University Press, 1977, ss. 1-258.

⁵ Albayrak, İsmail “Richard Bell, Kur'an Çalışmaları ve Kur'an Vahyi Hakkındaki Görüşleri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3, 15 Haziran 2001, 267-280; Albayrak, İsmail “Kur'an'ı Kerim Âyetlerinin Tertibi Hakkındaki Oryantalist Söyleme Genel Bir Bakış” *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3,2002, 155-164; Er, Hatice, *Oryantalistlerin Kur'an Vahyi ve Kur'an'ın Kaynağına Yönelik İddiaları*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2016, ss. 1-149; Alıcı, Mustafa, *W. Montgomery Watt'da Vahiy ve Nübüvvet Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995, ss. 1-83.

2. Araştırma Konusuyla İlgili Belli Başlı Çalışmalar

Bu başlık altında ilk olarak ülkemizde oryantalizm üzerine yapılan gerek te'lif gerek tercüme olsun oryantalistlerin İslamiyet hakkındaki iddialarını irdeleyen çok az sayıda çalışma olduğunu kaydederek başlamak gerekmektedir. Bu durumun nedenleri üzerine pek çok şey söylenebilir. Ama oryantalizmi baştan dikkate almama, üzerinde çalışılmaya değer görmeme hususu, bir neden olarak tartışılmalıdır. Buna mukabil oryantalizmin etkilerine, fikir ve söylemlerine, İslam dünyasında herhangi bir ülkede, herhangi bir dergi, gazete, kitapta kolaylıkla rastlanmaktadır.⁶

Konu ile ilgili kaynak araştırmamızı yaptığımızda Bell'in Kur'an ile ilgili çalışmaları yanında oryantalizmi doğrudan konu edinen, bu alanda tarihten günümüze süregelen tartışmaları derinlemesine irdeleyen ve Doğu-Batı ekseninden bakış açılarını içeren eserler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır; Bilal Gökkr; Necmettin Gökkr; Muhammet Abay “*Kur'an Araştırmaları ve Oryantalizm*,” Selahattin Sönmezsoy “*Kur'an ve Oryantalistler*,” M. Hamdi Zakzuk “*Oryantalizm ve Medeniyetler Hesaplaşması*” (çvr. Abdulaziz Hatip), Edward Said, “*Oryantalizm*” Daniel Martin Varisko, “*Reading Orientalism: Said and the Unsaid*,” Yücel Bulut “*Oryantalizmin Kısa Tarihi*.” Ayrıca konu ile ilgili çok sayıda makale⁷ bulunmaktadır. Ülkemizde oryantalistlerin çalışmalarına bir reddiye olarak yapılan ilk çalışmalardan olması hasebiyle İsmail Fenni Ertuğrul'un Dozy'nin İslam tarihi

⁶ Zakzûk, M. Hamdi, *Oryantalizm veya Medeniyetler Hesaplaşması*, çev. Hatip, Abdülaziz, İzmir, Akademi Yayınları, 2006, s.17.

⁷ Cerrahoğlu, İsmail “Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1-4, 1989, 95-136; Çalışkan, İsmail “Kur'an ve Oryantalistler”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 14, 2005, 128-135; Gözeler, Esra “Kur'an Âyetlerinin Tarihlendirilmesine Batılı Yaklaşımlar” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/1, 2010, 295-326; Hıdır, Özcan “Silahsız Haçlı Savaşı Oryantalizm”, *Eskiyeni* 4, 2007, 57-68; Işık, Mesut “Oryantalizm ve Batının Doğu Algısı”, *Ağrı İslami İlimler Dergisi* 7, 2020, 135-154; Kızılcık, Abdullah “Batı'da Şarkiyat Çalışmalarının Tarihçesi ve Amaçları” *Şarkiyat Mecmuası* 32, 2018, 151-161; Kara, Seyfullah “Hz. Peygamber'e Karşı Oryantalist Bakış ve Bu Bakışın Kırılmasında Metodolojik Yaklaşımın Önemi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23, 2005, 145-169; Şentürk, Mustafa “İsmail Cerrahoğlu'nun Tefsir Çalışmalarında Şarkiyat ve Müsteşriklere Yaklaşımları” *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 3/1,2019, 43-65; Tik, Saliha, *İngiliz Oryantalizminde Kur'an'ın Metinleşme Süreci Tartışmaları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020, ss. 1-153; Yavuz, Hilmi “Oryantalizm Üzerine Bir ‘Giriş’ Denemesi” *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3, 2002, 53-63.

üzerine yazmış olduğu kitaba reddiye olarak kaleme aldığı, “*Kitâb-ı İzâle-i Şükûk*”⁸ burada kaydedilmelidir. Yine M. Asım Köksal’ın “*Caetani’ye Reddiye*” isimli İtalyan oryantalist Leone Caetani’nin çalışmalarını ele alan eseri zikredilmelidir.

B. ORYANTALİZM

Bu başlık altında öncelikle oryantalizmin tanımı ve ana hatlarıyla tarihi seyri üzerinde durulacak ardından oryantalistlerin Kur’an’a yaklaşımları özetlenecektir.

1. Oryantalizmin Tanımı

Oryantalizm kelimesi köken olarak latince doğu manasına gelen oriens kökünden türetilmiştir.⁹ Genel bir tanım olarak “Oryantalizm, doğu dinleri, dilleri, tarihleri ve kültürleri üzerinde sistematik çalışma yapmayı hedefleyen Batı merkezli bilim dalıdır”¹⁰ denilebilir. Oryantalizm kavramı özellikle Osmanlı döneminde, dilimizde şarkiyat kelimesiyle karşılanmış, bu alanda çalışma yapanlara şarkiyatçı denilmiştir. Daha sonraları doğu bilimi-doğu bilimci kavramları da kullanılmıştır. Arapça’da ise oryantalizme istişrak, alanda çalışma yapanlara da müsteşrik denilmiştir. Bu tanımların yanında oryantalizm kavramını sadece Doğu’nun tarih, dil, din, kültür vb. alanları hakkında bilgi sahibi olan akademisyenlere hasretmenin çok masumane olacağı, bu kavramın Hristiyan misyonerliği ve Batı sömürgeciliğiyle ilişkilendirildiği aktarılmaktadır.¹¹

E. W. Said’in (ö.2003) kitabında oryantalist, herhangi bir alan ayrımına gidilmeksizin, Doğu hakkında ders veren, yazan, araştıran, kişidir,¹² denilmiş ve Oryantalizmin tanımı şu şekilde yapılmıştır; “*Oryantalizm Batı tarzı bir egemenlik kurma amacıyla Doğu ile uğraşan toplu müessesedir; yani Doğu hakkında hükümlerde bulunur, Doğu hakkındaki kanaatleri onayından geçirir, Doğuyu tasvir eder, tedris eder, iskân eder, yönetir; kısacası Doğuya hâkim olmak, onu yeniden*

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Uğur, Hakan “Kitab-ı İzâle-i Şükûk”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 10/3, 2010, 440-444.

⁹ Selahattin Sönmezsoy, *Kur’an ve Oryantalistler*, Fecr Yayınları, Ankara, 1998, s.25.

¹⁰ Ar, Merve “İslamofobik Kurguda Oryantalizmin Rolü” *İlahiyat* 5, 2021, 159-175.

¹¹ Bulut, Yücel “Oryantalizm” *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII/428-437.

¹² Said, Edward W., *Orientalism*, New York, Vintage Books, 1979, s.2.

kurmak ve onun âmiri olmak için Batının bulduğu bir yoldur."¹³ Bu tanımdan yola çıkarak Said'in Batı(lı)nın Doğu hakkında söylediği herşeyi oryantalizm ile ilişkilendirdiği söylenebilir. Araştırmamızda oryantalizmin özellikle Kur'an ile alakalı çalışmaları kapsamında konuya yaklaşmak asıl amacımız olmakla beraber oryantalizmin fikri planda zihnimizde iyi yer etmesi adına konuyu çeşitli araştırmacıların perspektifinden genişletelim.

Said'in kitabı hakkında yirminci yüzyılın son çeyreğinde İngilizce dilinde yayınlanmış en etkili eser olduğu ve eserin Batılıların Batıya özgü olmayan kültürler hakkında yazdıkları ve temsillerini eleştirerek, çeşitli şekillerde çarpık ve küçümseyici bakış açısı getirmeleri suçlamasıyla akademik dünyada bir tartışma başlattığı kaydedilmiştir.¹⁴ Said'in oryantalizm ile ilgili kitabına reddiye olarak yapılmış çalışmalardan biri olan Amerikalı tarihçi Daniel Martin Varisko'nun "*Reading Orientalism Said and The Unsaid*" adlı çalışmasında Varisko, Said'in oryantalizmi sömürge ve emperyalizmle özdeşleştirdiğini oysa oryantalizmin çok farklı bir şey olduğunu yaklaşık 500 sayfalık çalışmasında ele alır. Oryantalist ifadesini çeşitli dillerde farklı anlamlarda ilk kullanıldığı tarihleri 1600'lü yıllara kadar geri götürür. Düz yazıyı şiire tercih eden birine, şivesinde Doğu dillerine benzerlik olan birine, üniversiteye Doğu dillerini öğrenmek için giden birine oryantalist dendiği gibi örnekler verir. Ancak anlam çoğunlukla Doğu dillerinde usta kişi olarak ele alınır. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren terimin Doğu dillerinde ustalaşmakla beraber Doğu ile ilgili olan şeylerde çevirinin ötesinde yorumlamada otorite sahibi olmayı da kapsadığını ileri sürer.¹⁵ Söz gelimi bir Batılı'nın Doğulu biriyle yaptığı bir röportajı, bir seyahat yazısını veya Doğuyu işleyen bir romanı veya şiiri oryantalist çalışması olarak görmez.¹⁶

Varisko, Said'in oryantal çalışmaları öncesi oryantalist kimdi diyerek, 1950'lerde oryantalistlerin eğitimleri ile ilgili bir bakış açısı sunan şu tanımlamayı

¹³ Said, *Orientalism*, s.3.

¹⁴Güven, Fikret "Criticism to Edward W. Said's Orientalism" *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 15, 21 Haziran 2019, 418-430.

¹⁵Varisko, Daniel Martin, *Reading Orientalism: Said and the Unsaid: with a new preface by the author*, Seattle, University of Washington Press, 2017, ss.79-81.

¹⁶ Varisko, *Reading Orientalism*, s.42.

aktarmaktadır; “*Oryantalistlerin büyük ölçüde XIX. yüzyıl yöntemlerine bağlı olan eğitimleri, pozitivist bir bakış açısı, filolojiye güçlü bir vurgu, orijinal kaynakların kontrolü ve antik, orta çağ ve hatta bazı durumlarda modern Doğu’yu kapsayan birkaç farklı kültüre geniş bir aşinalık içeriyordu. Onların eğitimlerinin odak noktası, yönetici kurumun dünyası ve “yüksek kültür” olarak tanımlanan sofistike bir edebi ortamı.*”¹⁷

Said’e gelen eleştiriler arasında şu ifadeler çarpıcıdır; Mısır ve Amerika’da eğitim görmüş bir Filistin milliyetçisi ama Avrupa beşerî bilimlerine derinden bağlı, bir İngiliz edebiyatı ve karşılaştırmalı edebiyat profesörü, Doğulu olarak yazıyor ama belirli bir Doğu kültüründen ya da kimliğinden destek almıyor, temel kavramların ifadesi için Avrupalı şairlere, analitik araçlar için Fransız felsefesine yöneliyor. Onun standartlarının çoğu Batı kültüründen türetilmiştir.¹⁸ Bu yaklaşımlardan anlaşılan Batılı savunucular bilginin gücünü ön planda tutmakta ve vurguyu bilgiye yaparak ötekine karşı subjektif tutumları gizlemeye çalışmaktadırlar.

Bilgi gerçekten güç müdür? Evet bilgi gerçekten güçtür. Ama bu bilgi objektif, sistematik, genel veya kapsamı içinde çoğulcu olmalı değil midir? Bu sorunun da cevabı aslında Batının bütün kurumlarıyla, kuruluşlarıyla, örgütleriyle, ötekine karşı nasıl bir tutum içinde olduğu olgusundadır. Oryantalist tanımını hem Said’in bakış açısından hem karşıt görüşlerin bakış açısından gördükten sonra her halükârda oryantalizme Doğu hakkında söz söyleyen, yazan, araştıran, öğreten, Batı merkezli bir kurum demekle bir sakınca olmadığı kanaatindeyiz. Ancak tanımdan sonra Batı’nın Doğu hakkında ortaya koyduğu çalışmaları rasyonel yöntemlerle ele almak ve değerlendirmek gerekmektedir. Doğu hakkında bir sonuca varan çalışmalarda, bu sonucun gerekçelerinin neler olduğu, çalışmanın gerçekten bir hakikatin peşinde olup olmadığı, çalışmanın öncesinde, aslında sonucun (kararın) belli olup olmadığı, çalışmada mantıksal, sistematik hatalar olup olmadığı, gerekçeleriyle objektif olarak ortaya konulmalıdır. O halde oryantalizm kavramı Doğunun dili, dini, kültürü vb. alanlarda Batı(lı)nın söylediklerini kapsayan bir olgu

¹⁷ Varisco, *Reading Orientalism*, s.41.

¹⁸ Clifford, James, *The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*, Cambridge, Mass., Harvard Univ. Press, 2002, ss.275-276.

olarak önümüzde durmaktadır. Bu olgu Doğuya ait olanın Batı tarafından yorumlanmasıdır.

Peki Batılı bir ressam Doğuya ait bir şey resmetse bu resim oryantalizm kavramına dahil olur mu? Bir yazar Doğuya ait öğelerle bir roman yazsa ya da bir spiker Doğuda bir yerde orayla alakalı gözlemlerini seyircisine aktarsa bunlar oryantalizm kapsamında değerlendirilebilir mi? Soruyu biraz daha genişletirsek, bir Batılı Doğuya ait bir edebiyat eserini yorumlasa, bir dil bilimci Doğunun dili ile alakalı bir yorum yapsa ya da bir Batılı Doğunun dini ile alakalı yorum yapsa bu kişi oryantalist midir? Tüm örneklerde üzerinde yorum yapılan Doğu, yorum yapan Batı(lı)dır. Sorudaki yorumu, yorumun çok ötesinde bir yere götürerek, sonuca varma, karar verme, ne olduğuna ne olmadığına hükmetme aşamalarını da kapsadığını varsayalım.

Oryantalizm kavramının olabildiğince geniş anlamda kullanılması Batı'nın kendisine göre öteki olan Doğu'ya karşı bakışını daha geniş bir resimden görmeyi sağlayabilir. Bu şekilde bir geniş anlam yanlış değerlendirmeye neden olmaz mı sorusunu, yukarıda verilen bütün örneklerde Batının sistematik ve kolektif şekilde öteki hakkında yukarıda sayılanların tamamını yaptığını söyleyerek cevaplayabiliriz. Bu sonucun sağlamasını yapmadan önce Batının öteki hakkında kolektif hareket etme kabiliyetinin kaynağı üzerinde duralım. Oryantalizmin çıkış noktası olarak Batının aydınlanma çağını varsayarsak, aydınlanma çağı da temel olarak, akılcı düşüncüyü, ön yargılardan ve ideolojilerden arındırma olduğuna göre ortada bir problem görünmemektedir.¹⁹ Bu çıkış noktasından hareketle oryantalizm öteki hakkında akılcı yaklaşımla ön yargılardan uzak, sistemli ve genelleyici bilgi edinme amacına yönelik bir kurum olmalı değil midir? Değilse diğer soru, Batının sömürge ve emperyalizm amaçları doğrultusunda oryantalizmi kullanıp kullanmadığı olacaktır. Bu sorunun olumlu cevabı Batı'nın öteki üzerine yaptıklarında kolektif bir şekilde hareket etme kabiliyetini açıklamaktadır. Yukarıdaki sonuca geri dönersek ortada olan çalışmaların çoğunluğuna göre bu sonuca varıldığı söylenmelidir. Bu nedenle zaten şu anda “oryantalist bakış açısı” denilince ilim dünyasında anlaşılabilir

¹⁹ Said, *Orientalism* ss.1-30; M. Hamdi Zakzûk, *Oryantalizm veya Medeniyetler Hesaplaşması* ss.23-49.

da bu sonucu doğrular niteliktedir.²⁰ Batının şu anda Doğu hakkında yapmış olduğu çalışmaları özellikle oryantalizm kavramından uzak tuttuğunu vurgulayalım. Bu tutumun oryantalizm hakkında söylenenleri doğrular nitelikte olduğu da göz ardı edilmemelidir. Peki bu kavramı kullanmamak, tamam artık ben bu kavramı kullanmıyorum. Ben bundan sonra Doğu ile ilgili araştıma, çalışma, yorum vb. ön yargılardan uzak, modern bilimin gerektirdiği şartlarda sistemli ve genel bir yaklaşımla sürdüreceğim demek midir? Bu sorunun cevabı çağdaş çalışmalarda aranmalıdır.

Belki burada başka bir kültüre ait olguların, değerlerin kullanılması, sahiplenilmesi, çeşitli aşamalarla kendi değerleri haline dönüştürülmesi vb. yanlış bir şey midir şeklinde bir soruyu da değerlendirmek gerekmektedir. Oryantalizme gelen eleştiriler karşısında oryantalizm savunucularının kendi değerleriyle kendilerine reddiyede bulunulmasını eleştirdikleri görülmektedir. Bir değer, bir olgu, bir bilgi, aklın ve modern bilimin şahitliğinde insanlığın ortak bir değeri değil midir? Hakkın hakikatin peşinde olmak aklın yolu ise, aklın yolu gerektirdiğinde, toplumun aydınlarının rehberliğinde söz gelimi, din değişebilmelidir. Kültür değişebilmelidir. Örneğin, İslamın evrenselliği, medeniyetinin üstünlüğü hakikatıyla atalarımız İslamiyeti seçmişlerdir.²¹ İslamiyetle beraber bizde, din dili, bilim dili Arapça olmuştur. Bunun yanında edebiyat dilimiz Farsça renklerle bezelidir. Türkçemiz bu iki dilden geçişlerle zenginleşmiştir. Örnekte belirtilen duruma benzer şekilde Batılı aydınlar düşen, hakikatin peşinde olup, yapmış oldukları araştırmalar, çalışmalar neticesinde, elde bulunan ilahi vahiylerin tamamına baktığımızda, bunlar bizi İslama götürür sonucunu toplumlarına sunarak, onlara rehberlik etmek değil midir? Ne acıdır ki, ömründe 30, 40 yıllarını İslami çalışmalara, Kur'an araştırmalarına adanmış kişiler hakikate rehberlik edememişlerdir. Burada son olarak aynı şekilde oryantalist bir çalışma olsun veya olmasın herhangi bir çalışmanın faydalı yönlerinden istifade etmek, değerlendirmek, yanlış olduğu düşünülen yerlerini belirtmek, mümkünse tahsis etmek gerekmektedir.

²⁰ “Batının kendi tahayyülünde yarattığı doğu imgesi.” Ayrıntılı Bilgi için bkz.; Satır, Mehmet Emin, Özer, Nuri Paşa “Oryantalist Bakış açısının Sinemaya Yansıması” *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* 6/1,2018, s.762.

²¹ Sarıoğlu, Atanur, “ Türklerin İslamiyete Geçiş Süreci ve Etkili Olan Faktörler” *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, 2023, 87-110.

Oryantalizmin tarifi konusunu burada noktalayalım. Oryantalizm ile ilgili Diyanet İslam Ansiklopedisinde geniş bir maddeye yer verilmiştir.²² Tarihi seyri, farklı ülke ve grupları aktarılmış, olumlu olumsuz görüşler vurgulanmıştır.

2. Oryantalizmin Tarihi Seyri

Oryantalizm tabiri XVIII. Yüzyıldan itibaren ortaya çıkmıştır.²³ Fakat İslamiyetin doğuşundan itibaren farklı dinlerle ve kültürlerle siyasi ve sosyal ilişkilerin başladığı muhakkaktır. Bu noktadan hareketle özellikle Hristiyan dünyasının İslamiyetin doğuşundan itibaren onun hızlı bir şekilde ilerlemesi dolayısıyla İslamiyet hakkında bilgi edinme arzularını karşılayan Yuhanna ed-Dımeşkî (ö.749) Hz. Peygamber'in Eski ve Yeni Ahid'den faydalandığı, vahiy aldığı iddiasının delilsiz olduğu, vahiy olarak iddia ettiği şeylerin rüyalardan ibaret olduğu, kölesi Zeyd'in karısı Zeyneb'i baştan çıkardığı iddialarını VIII. yüzyılda kaleme almıştır.²⁴

İslamiyetin önlenemez yükselişi karşısında Batı dünyası güçlerini birleştirerek XI-XIII. yüzyıllarda Haçlı Seferlerini düzenleyebilmiş ancak bu seferlerde de istenilen başarı elde edilememiştir. Ancak misyonerlik faaliyetleri çerçevesinde İslamiyeti inkara devam etmiştir. Bu süreçte de İslamiyet hakkındaki odakları özellikle Hz. Peygamber'in hayatına yönelmiş ve Hz. Peygamber'in sihirbaz olduğu ve sihirle kiliseleri yıktığı, yalancı bir peygamber olduğu, vahiy olarak iddia ettiği şeylerin ancak rüyalardan ibaret olduğu, başarısının ardında yatan şeyin getirdiği cinsel özgürlük olduğu iddialarını içermeye devam etmiştir. İslamiyet'in, kaba saba tabirlerle, iğrenç olduğu imajı bu süreçte geniş halk kitlelerine iletilmiştir. Ancak XII. yüzyılda pek çok yanlışla dolu olsa da İspanya'da Kur'an'ın ve çok sayıda Arapça eserin Latinceye çevrilmesiyle aslında bir eşikte geçilmiş olmaktadır. Söz konusu Kur'an çevirisi XVII. yüzyıla kadar tek örnek olarak diğer batılı dillere çeviriye ve alandaki çalışmalara kaynaklık etmiştir.²⁵ 1312'de Viyana Konsülünde

²² Bulut "Oryantalizm" *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII, 428-437.

²³ Zakzûk, *Oryantalizm veya Medeniyetler Hesaplaşması*, s.24.

²⁴ Bulut, Yücel "Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler" *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3, 2002, 13-38.

²⁵ Bulut "Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler" 13-38.

bazı Batı Üniversitelerinde Arapça Kürsüsü kurulması kararıyla artık Batıda oryantalizmin resmi bir kimliğe büründüğü kabul edilebilir.²⁶ Ama yine de XVIII. y.y. sonlarına gelinmeden bugün anladığımız manada Doğu ile başa çıkmak, Batı tarzında Doğuya egemen olmak stratejisini güden kurumsal bir oryantalizmden söz etmemiz pek mümkün değildir. İkinci dünya savaşı öncesi özellikle İngiltere ve Fransa, savaş sonrası Amerika'nın da dahil olmasıyla, Batıda her alanda kurumsal bir şekilde oryantalizm faaliyetleri hız kazanmıştır.²⁷ 1647'de Fransız Andre Du Ryer'in (ö.1660) "*Alcoran de Mahomed*" isimli Kur'an tercümesi oryantalistlerin Kur'an çalışmaları alanında önemlidir. Bu tercüme esas alınarak İngilizce, Hollandaca ve Almanca çevirileri de yapılmıştır.²⁸ 1698'de İtalya'da Kur'an ikinci defa Latinceye çevrilmiştir.²⁹ 1734'te George Sale'nin (ö.1736) İngilizce, -direkt Arapça'dan İngilizceye yapılan ilk çeviri olduğu aktarılır.³⁰ 1782'de Claude Savary'nin (ö.1788) Fransızca tercüme yapılmıştır. XVIII ve XIX. yüzyıllarda ise oryantalistlerin yüzlerce Kur'an tercümesinin görüldüğü aktarılmaktadır. Arthur J. Arberry'nin (ö.1969) "*The Holy Koran, an Introduction With Selection*" (London 1953) isimli eseri İngilizce çeviriler arasında dil açısından en memnuniyet verici tercüme olduğu vurgulanır.³¹ Yine XIX ve XX. yüzyıllarda yükselen bir görüş olan Kur'an metninin Hz. Peygamber'in hayatı ile karşılaştırılarak tarihi tenkidi yapılması görüşü önem kazandı ki bizim çalışmamıza konu olan Bell'in tercümesi de bu yöntemle yapılmıştır. Bu çerçevede özellikle Alman Theodor Nöldeke'nin (ö. 1930) çalışması oryantalistlerin bu alandaki çalışmalarına temel teşkil etmektedir.³² 1973 yılında Paris'te düzenlenen Uluslararası Oryantalistler Konferansında oryantalist tabirinin artık kullanılmaması kararlaştırılmıştır.³³

XXI. yüzyıla gelindiğinde oryantalistlerin bu ismi artık kullanmasalar da Batıda faaliyet gösteren pek çok üniversitede Kur'an çalışmalarını tefsir, dilbilimsel

²⁶ Zakzûk, *Oryantalizm veya Medeniyetler Hesaplaşması*, s.24.

²⁷ Said, *Orientalism*, s.3.

²⁸ Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar" s.107.

²⁹ Bulut, "Oryantalizm" *DİA*, XXXIII, 428-437.

³⁰ Parry, Tauseef Ahmad "Western Scholarship on Qur'anic Studies in 21 St Century: A Brief Study of the Contribution of Jane D. McAuliffe and Andrew Rippin" *Hazara Islamicus* 01/02, 2012, 1-11.

³¹ Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar" s.107.

³² Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar" s.109.

³³ Bulut, "Oryantalizm" *DİA*, XXXIII, 428-437.

analiz, tarihi bağlam gibi pek çok açıdan ele alan enstitülerin mevcut olduğu ve alan ile ilgili programların devam ettiği, çalışmaların antropoloji, tarih, dilbilim gibi alanlarla disiplinler arası yürütüldüğü sonucu çalışmaların içeriği ve araştırmacıların alanlarından anlaşılmaktadır.

Dijital çağın getirmiş olduğu kaynaklara erişim kolaylığıyla önceki dönemlerde görülen, bir oryantalistin çalışmalarında kendinden önceki oryantalistleri kaynak aldığı veya çok kısıtlı sayıda Müslüman ilim adamlarının kaynaklarından faydalandığı görülürken, artık çok geniş bir kaynakla çalışmalarını sürdürdükleri aşağıda verilen örnek çalışmalarda görülmektedir. Son olarak çalışmalarında sosyal adalet, cinsiyet eşitliği, dinler arası diyalog gibi çağdaş konulara yer verdikleri söylenebilir. Andrew Rippin (ö.2016), Gabriel Said Reynolds, Jane McAuliffe gibi isimler çalışmalarıyla öne çıkmaktadır. Özellikle Jane McAuliffe editörlüğünde pek çok yazarın madde yazdığı 6 ciltten (yaklaşık 3000 sayfa) oluşan Kur'an Ansiklopedisi ve yine pek çok araştırmacının makalesi bulunan "*The Cambridge Companion to the Qur'an*" isimli Kur'an tefsiri ile alakalı geçmişteki ve mevcut tartışmaları ele alan çalışması, Gabriel Said Reynold'un "*The Qur'an and its Biblical Subtext*" isimli özellikle İncil'de yer alan konuları ele alarak yaptığı çalışma örnek olarak zikredilebilir.³⁴

Sonuçta İslamiyet ile ilk karşılaştığı dönemden itibaren Batı, Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu inkar etmeye devam etmiştir. Kabaca XII. yüzyıla kadar bu inkar tamamen gözü kapalı yapılırken, Kur'an'ın ve bazı Arapça kaynakların Batı dillerine tercümesiyle üzerinde çalışabilecekleri kaynaklar elde etmişlerdir. XIV. yüzyıldan itibaren bazı Batılı ülkelerde Arapça kürsülerinin kurulmasıyla artık özel olarak bu alanda çalışmalar orjinal kaynaklar üzerinden de yapılabilir hale gelmiştir. Orjinal kaynaklar üzerinden yapılan çalışmalar Batının İslam algısına yön vermede tek başına yeterli olamamıştır. Kilisenin baskılarıyla Batıda İslam, kılıç dini olarak lanse edilmiş ve İslamın siyasi olarak Batıya tahakkümü korkusu devam ettiği sürece bu durum değişmemiştir. Bu dönemde yapılan İslami araştırmalara yine kilise tarafından

³⁴ McAuliffe, Jane Dammen (ed.), *Encyclopaedia of the Qur'ān*, Leiden, Brill, 2001, I-VI; Jane Dammen McAuliffe (ed.), *The Cambridge Companion to the Qur'an*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, ss.1-332; Gabriel Said Reynolds, *The Qur'an and its Biblical Subtext*, London, Routledge, 2010, ss.1-304.

karşı çıkılmış, yapılan çalışmaların basımına izin verilmemiş, basılanlar toplatılmıştır. Ancak XVIII. yüzyıl ve sonrasında, İslam ile ilgili çalışma yapan oryantalistler kendilerine ortacağdan kalan İslam imajı yerine objektif bilgiye, İslamın gerçek imajına ulaşmaya çalışmışlardır.³⁵ Yukarıda bahsi geçen George Sale (ö.1736) bu hususa güzel bir örnektir. Sale, İslamın kılıç dini olduğunun büyük bir yalan olduğunu dile getirmiştir. Mealinin ön sözünde İslamiyetin doğuşuyla, İslam toplumunun, yüzyıl gibi kısa bir sürede, nereden nereye geldiğinin iyi tahlil edilmesi gerektiğinin altını çizerek, bunu başaran, yeni ortaya çıkan bir din ise, o dinin, kutsal metninin, görmezden gelerek, çeşitli yalan yanlış bilgiler sunarak anlaşılmasının mümkün olmadığını, onun, olduğu gibi anlaşılması, sunulması gerektiğini vurgulamıştır. Mealinin bu doğrultuda yazmaya çalıştığını belirtmektedir.³⁶ Bu tarz yaklaşımların oryantalistler arasında çok bireysel kaldığının altı çizilmelidir. Böyle bir tutumda olmasına rağmen Sale, Hz. Peygamber'in vahiy almadığını iddia etmektedir.

XIX. y.y itibariyle oryantalistler kendi aralarında yöntemlerinin yanlışlığını, taraflı oluşunu, oryantalizmin temellerini sorgular olmuşlardır. Ancak bu sorgulamalardan da bir sonuç çıkmamıştır. Aydınlanma çağı, bilimsel gelişmelerin etkileriyle Batı her alanda pozitif gelişim gösterirken, aklın, bilimin gereklerini yerine getirirken, söz konusu olan Doğu, Doğunun dini, dili, kültürü vb. olduğunda yanlışlıklarla, saptırmalarla, eksikliklerle dolu bilgiler üretmeye devam etmişlerdir. Bunun sebebi oryantalistlerin eksik bilgileri, yanlış yetiştirilmeleri, eğitimlerinin yetersiz oluşu mudur? Aksine oryantalistler arasında en önde gelenleri, eğitimleri en üst düzeyde olanları, kurucu isimleri, söz konusu saptırmaları, yanlışlıkları bizzat kendileri yapmaktadır. Bu durumun gerektirdiği sonuç, kasıtlı olarak Doğu hakkında yalan yanlış bilgiler sunularak bu çalışmalara devam edildiğidir.³⁷

Oryantalist çalışmalar alan dışı disiplinlerin Doğu hakkında ihtiyaç duydukları bilgileri edindikleri çalışmalar olması açısından da önemli konumdadır.

³⁵ W. Montgomery Watt (çeviren) Musa Kazım Gülçür, "Oryantalistlerin İslam Araştırmaları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/4,1991, ss. 231-241.

³⁶ Sale, George, *The Koran: commonly called the Alkoran of Muhammet*, Frederick Warne an Co., London, 1734,s.IV-IX.

³⁷ Bulut, "Oryantalizm" *DİA*, XXXIII/428-437.

Bu noktada diğerk disiplinler oryantalist çalışmalara ve onların metodolojilerine güvenmektedir. Bu açıdan da alan üzerine çalışmalarımız önem kazanmaktadır. Günümüzde de oryantalizm, emperyalizmin de etkileriyle Batılı devletlerin Doğuyutahakkümde kullandıkları en önemli araç olmaya devam etmektedir.

Bu başlık altında oryantalist çalışmaların olumlu taraflarından da bahsetmek gerekmektedir. İlk olarak özellikle XVIII. y.y. ve sonrası çok sayıda ülkede pek çok oryantalistin, kariyerlerini klasik İslam metinlerini incelemeye ve onları kendi dillerine tercüme etmeye adanmışını belirtelim. Bu durum gerek Kur'an'ın, gerek hadis külliyatlarının, gerekse İslam tarihi ile ilgili klasik metinlerin geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasına vesile olmaktadır. Dolayısıyla Doğu-Batı kültürleri arasında köprü vazifesi yönüyle oryantalist çalışmalar olumlu katkı sağlamaktadır. İslam üzerine yaptıkları çok yönlü araştırmalarda İslam tarihi, kültür ve medeniyeti ile ilgili tarihi belgelerin ilim dünyasına kazandırılmalarına katkı sağladılar. Müslüman alimlerin matematik, astronomi, tıp, felsefe vb. alanlarda bilimsel, entellektüel başarılarının tanınmasına olumlu yönde katkı sağladıklarını belirtelim. Günümüzde de Kur'an ve hadis külliyatları başta olmak üzere Batı merkezli çok sayıda araştırma merkezi çalışmalarına devam etmektedir.

3. Oryantalistlerin Kur'an'a Yaklaşımları

Genel anlamda İslam üzerine yapılan oryantalist çalışmalarında İslamiyetin, özellikle Hristiyan ve Yahudiler arasında popülerlik kazanmasını önlemek amacıyla, İslam imajının olumsuz bir şekilde resmedilmesi amaçlandığı anlaşılmaktadır. Oryantalistlerin özelde Kur'an'a yaklaşımları tarihi süreç içinde çeşitli farklılıklar göstermiştir. Kur'an'ın kendisinden önceki ilahî kitaplardan oluşturulduğu yaklaşımı oryantalistlerin ilk çalışmalarından günümüze devam eden yaklaşımdır. Çalışmamıza konu olan Bell'de çalışmalarında pek çok iddiasını bu yaklaşımla temellendirme üzerine yoğunlaşmaktadır. Çağdaş çalışmalar arasında da söz konusu yaklaşımın sürdürüldüğü görülmektedir. Kur'an tarihin belirli bir noktasında belirli bir toplum içinde nazil olduğu ve o toplum içinde metinleşme süreci gerçekleştiği noktasından hareketle, Kur'an tarihi, metinleşme süreci, Hz. Peygamber'in hayatı gibi hususlar oryantalistlerin yaklaşımlarına yön vermektedir. Oryantalistlerin Kur'an'a

yaklaşımları konusunda belki en dikkat çeken hususlardan biri de Kur'an sûrelerinin ve sûre içinde âyetlerin sıralanması üzerine ileri sürdükleri iddialar olmuştur. Ayrıca Arapça'ya ve Kur'an ilimlerine daha çok aşina oldukları süreçten itibaren, Kıraat farklılıkları, Kur'an'da yabancı kelimeler gibi hususları ileri süren yaklaşımlar da görülmektedir.

Kur'an'a tarihsel açıdan yaklaşan oryantalist çalışmalar arasında Theodor Nöldeke'nin (ö.1930) *The History of the Qur'an* (Kur'an Tarihi), John Wansbrough'un (ö.2002) *Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation* (Kur'an Çalışmaları : Kutsal Metnin Tefsirinin Kaynak ve Yöntemleri) William Montgomery Watt'ın (ö.2006) *Muhammad at Mecca, Muhammad at Medina* isimli çalışmaları örnek olarak verilebilir.

Kur'an çalışmalarını dil ve edebi yönden yoğunlaştıran oryantalistler arasında Richard Bell'in yanı sıra Arthur Jeffery'nin (ö.1959) tabii tarihsel açıdan ele alan çalışmaları da olmakla beraber *The Mystic Letters of the Koran* (Kur'an'ın Gizemli Harfleri), *The Foreign Vocabulary of the Qur'an* (Kur'an'da Yabancı Kelimeler), Andrew Rippin'in (ö.2016) *The Qur'an, Style and Contents* (Kur'an'ı Kerîm, Üslûbu ve İçeriği) isimli çalışmaları zikredilebilir. Bir karşılaştırmalı çalışma olarak F.E. Peters'in (ö.2013) *The Voice, the Word, the Books: The Sacred Scripture of the Jews, Christians, and Muslims* (Ses, Söz, Kitap; Yahudi, Hristiyan ve Müslümanların Kutsal Metni) isimli çalışması zikredilebilir.

Oryantalistlerin Kur'an ile ilgili itiraz ettikleri noktalar şu şekilde dile getirilebilir; Kur'an Allah (cc) tarafından Hz. Cebrail vasıtasıyla Hz. Peygamber'e (sav) indirilmiştir. Oryantalistler çalışmalarında bu hususa açıkça itiraz etmişlerdir. Söz gelimi, önde gelen oryantalistlerden Arthur Jeffery (ö.1959) Kur'an'ı Hz. Peygamber'in oluşturduğu bir kitap olarak görmekte, Kur'an'ın baştan sona Hz. Peygamber'in kişiliğini yansıttığını iddia etmektedir. Ona göre Hz. Peygamber, Yahudilik ve Hristiyanlıktan öğrendiklerini kendi toplumu için kullanmış ve sonuçta bir kitap oluşturmuştur. Ancak kitabını yayınlamaya ömrü yetmemiştir. Onun

kitabından elimizde olanlar ondan sonrakiler tarafından oluşturulan bir kitaptır.³⁸ Oryantalistlere göre Kur'an'da yeni bir şey yoktur. Onun öğretilerinden herbiri eski kutsal metinlerde bulunabilir.³⁹ Ayrıca çalışmalarında Kur'an âyetlerinin birbirleriyle çokça çeliştiği yerler olduğundan bahisle bunlara karşı itirazlarını dile getirmektedirler. Nesih konusunda ele alınan âyetleri, kıraat farklılıklarını ele alarak Kur'an'ın ilahî kaynaklı olamayacağını ileri sürmektedirler.

Görüldüğü üzere oryantalistlerin tarihi süreç içinde Kur'an'a yaklaşımları farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların ortaya çıkması elbette odak noktası olarak farklı yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır. Ancak İslamiyetin ortaya çıktığı ilk dönemlerde ortaya atılan İslamiyetin kendinden önceki dinlerden türetildiği iddiasının hemen hemen aynı şekilde çağdaş oryantalist çalışmalarda görüldüğünü ele aldığımızda oryantalistlerin Kur'an'ı inkara kolektif bir tutumla devam ettiklerini söyleyebiliriz.

³⁸ Okumuş, Mesut. "Arthur Jeffery ve Kur'an Çalışmaları Üzerine" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43, sy. 2, 2002 ss.121-50.

³⁹ Bkz. Reynolds, *The Qur'an and its biblical subtext*.ss.1-304

I. BÖLÜM RICHARD BELL (1876-1952)

Bu bölümde Richard Bell'in hayatı, çalışmaları ve çalışmalarına yapılan eleştiriler ele alınmıştır. Bell'in yapmış olduğu Kur'an mealinden çeşitli sûreler incelenmiştir. Örnek olması açısından Bell'in mealinden Bakara ve Kıyâme sûreleri bütün olarak çalışmamıza alınmıştır.

A. Hayatı

Hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Bell, 1876 yılında İskoçya'da doğdu, Edinburg Üniversitesinde Semitik ve Teoloji alanlarında eğitim aldı. Aynı üniversitede yüksek lisans ve doktorasını tamamladı. Bir süre Almanyada çalıştı. Asistan olarak Edinburg Üniversitesine geri döndü ve Arapça dersleri verdi. Üniversiteye ara verdi. 1907-1921 yılları arasında İskoçya'nın bir taşra kasabası olan Newton Wamphray'da Başrahip olarak çalıştı. 1921 yılında aynı Üniversiteye Arapça okutmanı olarak geri döndü. Arapçaya ilgisinin nedeni ilk etapta matematik alanında bazı arapça el yazmalarını araştırmak istemesiydi. Ancak geri döndükten sonra çalışmaları tamamen Kur'an üzerine yoğunlaştı. Kur'an ile ilgili çalışmaları 1921 yılından vefatına kadar devam etmektedir. Son çalışması vefatından sonra yayımlanabilmiştir. 1947 yılında yaş haddinden emekli oldu. Beş yıl sonra da 72 yaşında Edinburgh'ta öldü. Kendisi, ölümünden sonra yayınlanan "*Introduction of Qur'an*" adlı çalışmasının önsözünde çeşitli sağlık problemleri yaşadığını, bu sağlık problemlerinden dolayı uzun süredir üzerinde çalıştığı eserini bir türlü sonlandıramadığını aktarmaktadır.⁴⁰

Tritton (ö.1973), Kur'an meali olmasa Bell'in hayatında kayda değer birşey olmadığını, emekliliğinden sonra ancak birkaç Arap ülkesini ziyaret edebildiğini

⁴⁰ Rippin, A. "Reading the Qur'an with Richard Bell" *Journal of the American Oriental Society* 112/4, 1992, 639-647; Tritton, A. S. "Richard Bell" *Journal of the Royal Asiatic Society* 84/3-4, Temmuz 1952, 180-180; Ahsan, M. Manazır "BELL, Richard", *DİA*, İstanbul, 1992, V/423-424.

kaydeder.⁴¹ Ancak hayatı boyunca hiçbir Arapça konuşulan ülkeyi ziyaret edemediği de aktarılmaktadır.⁴²

Açık fikirli olduğu, matematik alanında Arapça el yazmalarını ilk etapta çalışmaya başladığı ancak daha sonra kendini tamamen Kur'an çalışmalarına verdiği belirtilmektedir. Meal çalışması önemsenmese de aslında çalışmasının edebi tenkidin kaidelerini ortaya koyduğu ifade edilir.⁴³

B. Çalışmaları

Bell'in çalışmaları 1921-1954 yılları arasında çeşitlilik göstermektedir. Çalışmamızın asıl kaynağı olan Kur'an meali ilk defa 1939 yılında yayımlanmıştır. Kur'an mealinin metodolojisini aktardığı "*Introduction to the Qur'an*" adlı eseri 1953 yılında ilk defa yayımlanmıştır. Bu eser daha sonra öğrencisi Watt tarafından gözden geçirilerek iki imzalı olarak 1970 yılında tekrar basılmıştır.

Bell'in Edinburg Üniversitesi Teoloji Fakültesinde vermiş olduğu konferanslardan oluşan bir kitap çalışması da "*The Origin of Islam in its Christian Environment*" isimli eseridir. Bu eser Bell'in meal çalışmasından önce yayımlanmıştır ve esasen Bell'in Kur'an ve Hz. Peygamber (sav) ile ilgili görüşlerinin temelini oluşturmaktadır.

Ayrıca Kur'an ve Hz. Peygamber ile ilgili 15 makalesi vardır.

1. Kur'an Meali

Bell'in Kur'an meali iki cilt halinde dilimize "Kur'an, sûrelerin eleştirel bir biçimde yeniden düzenlenmesiyle tercüme edildi" şeklinde çevirebileceğimiz "*The Qur'an Translated With a Critical Re-arrangement of the Surahs*"⁴⁴ adıyla ilk cildi ilk defa 1937, ikinci cildi ilk defa 1939 yılında Edinburg'da faaliyet gösteren T&T Clark yayınları tarafından İngiltere'de bastırılmıştır. Her iki cilt yaklaşık 360'ar

⁴¹ Tritton, "Richard Bell", *Journal of the Royal Asiatic Society* 84/3-4, Temmuz 1952, s.180.

⁴² Ahsan, M. Manazır "BELL, Richard", *DİA*, İstanbul, 1992, V/423-424.

⁴³ el-Akikî, Necib, *el-Müsteşrikûn*, Daru'l-Mearif, Mısır, 1964, s.528.

⁴⁴ Meal çalışmasının kapak sayfası için bkz. ek-1, sayfa 84.

sayfadan oluşmaktadır.⁴⁵ Meal 1939 ve 1960 yıllarında aynı başlıkla tekrar basılmıştır. 1970 yılında öğrencisi Watt (ö.2006) tarafından genişletilerek “*The Qur’an*” başlığıyla basılmış ve Watt tarafından genişletilen meal aynı isimle 1980,1990 yıllarında olmak üzere tekrar basılmıştır. Son olarak 1991 yılında bir İngiliz oryantalist olan Clifford Edmund Bosworth (ö.2015) tarafından gözden geçirilerek “*A Commentary on the Qur’an*” ismiyle şimdiye kadar yedi baskı yayımlanmıştır.⁴⁶

a) Mealin Önsözü⁴⁷

Bell mealinin önsözünde meali yazmada asıl amacının, geleneksel yorumun ötesinde âyetleri tarihi bağlamlarında yeniden anlamak olduğunu, ancak bunun da tamamen müslüman ilim adamlarının çalışmalarından yararlanılmadığı anlamına gelmediğini ve fakat onların dogmatik kabüllerinden kaçınıldığını, çeviride geleneksel yorumdan daha ziyade, Arap dilinin sözlük ve gramer kaidelerini kullandığını ifade eder.⁴⁸

Bell Kur’an metnini üç ana döneme ayırmaktadır. Bu üç ana dönem ile ilgili yaklaşımı temelde Bell’in Kur’an’a yaklaşımının kaideleri hakkında ipuçları vermektedir. Bu dönemler aşağıda ele alınmıştır.

(a) 1. Dönem; Erken Dönem (*an early period*); Bu ilk dönem âyetleri Allah’a kulluk etmeyi öğütleyen âyetlerdir. Bu dönem âyetlerinden sadece bir kısım âyetler geri kalmıştır. Çoğunluğunun kaybolduğunu, günümüze ulaşmadığını iddia eder. (b) 2. Dönem; Kur’an Dönemi (*the Qur’an period*); Bu dönem Hz. Peygamber’in Mekke’deki son yıllarını ve Medine’deki ilk yılı veya ilk iki yılı kapsayan, önceki dönemdeki âyetlerin ana fikirlerini içeren Hz. Peygamber’in kendisinin âyetleri oluşturduğu bir dönemdir. (c) 3. Dönem; Kitap Dönemi (*the Book period*); Hz.

⁴⁵ Bell, *The Quran Vol I*, s.1.

⁴⁶ Elnemr, Mahmoud Ibrahim Rezk “The Ideology and Translations of the Quran by the Orientalists: A Comparative Study of Richard Bells Translation ”*Global Journal of Human-Social Science*” 20/A20,2020, 1-15.

⁴⁷ Meal çalışması önsöz için bkz. ek-2, sayfa 85.

⁴⁸ Bell, *The Quran Vol I*, ss. v-viii.

Peygamber'in Medine döneminin ikinci yılı sonlarından itibaren kesinlikle kendisinin bağımsız bir şekilde âyetleri oluşturduğu bir dönem.⁴⁹

Bell Kur'an metni ile alakalı ileri sürdüğü bu dönemleri, mealinde âyetlerin sıralanmasında iddia ettiği yer değişiklikleri hususunda kullanmaktadır. Şöyle ki; herhangi bir âyette yer değişikliği iddia ettiğinde, aslında bu âyet ilk dönem âyetlerindendi daha sonra eklemeler yapılarak bu dönem âyetleri arasına alındı vb. Bell bu dönemlerin her birindeki âyetlere çoğu zaman eklemeler, çıkarmalar, yer değişiklikleri vb. yapıldığını ileri sürer. Bunların sonucunda elimizde bulunan Kur'an metninin esasen elde bulunan karışık yazılı metinlerin dikkatli bir şekilde çoğaltılarak elde edilmiş olduğunu iddia eder. Bizzat Hz. Peygamber tarafından veya sonrakiler tarafından, metnin aslına yapılan eklemelerin, çıkartmaların, orjinal yerinden kesilip başka bir âyete eklenen kısımların, önceki vahiylerden olduğu halde sonraki dönem vahiylerle eklenen âyetlerin, içinde bulunulan durumun değişmesine bağlı olarak metinde yapılan değişikliklerin düzeltilmeye çalışıldığını belirtir. Ona göre tüm bu durumlar sıklıkla bilim adamlarını zora sokmaktadır. Ancak bir âyetin yerinin değiştirilmesi noktasında hangi gerekçe ile bu âyetin sıralamasında değişiklik yaptın denilerek kendisi hakkında sert eleştiride bulunulmamasını, zira gerekçelerini izah edecek kadar baskı için boşluk bulunmadığını ifade eder.⁵⁰

Bell her sûrenin başında genel olarak sûrenin nüzul tarihini ve kendisine göre oluşturacağı âyetlerinin sıralamasının gerekçelerini vererek söz gelimi, konu burada değişiyor veya fâsıla⁵¹ (*rhym*) uymuyor vb. sûre hakkında değerlendirmesini aktarır.

Mealde ele alınan sûrenin işlenişi şu şeklide ilerler; Sûre ismi, tarihi ile ilgili bilgiler verilmekte ardından numaralandırmaya başlanarak âyetlerin çevrilmesine geçilmektedir. Bir âyetin yerinde olmadığını veya ardı ardına gelen âyetlerin yer değiştirilmesi gerektiğini iddia ettiğinde, sayfayı iki sütuna bölmektedir. Âyet numarası önce olsa da, kendi sıralamasına göre sonra ise normal âyet numarasını vererek onu sayfanın sağ sütununa, sonra gelen âyetide sayfanın sol sütununa

⁴⁹ Bell, *The Quran Vol I*, s. vii.

⁵⁰ Bell, *The Quran Vol I*, s.v-viii.

⁵¹ İngilizce karşılığı olarak "*rhym*" kelimesi kullanılmıştır. Kelimenin Türkçe çevirisi kâfiyedir. Ancak kastedilen âyet sonları uyumu olduğu için fâsıla olarak çeviri tercih edilmiştir.

almaktadır. Bu şekilde soldakinin sıralamada önce olduğu iddiasını göstermektedir.⁵² Aynı şekilde sıralamada iddia ettiği âyet yok ise veya bir şüphe olduğunu göstermek istiyorsa, tüm satırı nokta (...) işaretleri ile doldurularak boş bırakılmış bir satırla, aslında burda bir âyet olduğunu iddia etmektedir.⁵³ Daha sonra aşağıda iddia ettiği âyet geldiğinde yine normal sıralaması yerinde falan âyetten sonra gelmesi gereken âyet diye belirtmektedir.⁵⁴

Bell âyetlere meal vermeden önce ilgili âyet grubuna bir başlık koymaktadır. Bu başlıkların burada altı çizili olarak gösterilmesi yerinde olacaktır. Bell'in mealinde kullandığı âyet numaralandırması Flügel'in (ö.1870) ⁵⁵ âyet sıralamasıdır. Bu sıralamada hurûf-ı mukattaa harfleri, sonrasında gelen âyetle beraber 1. âyet şeklinde numaralandırılmaktadır. Bu nedenle karışıklığı önlemek amacıyla Bell'in vermiş olduğu mealin bizdeki âyet numarası karşılıkları parantez içinde gösterilmiştir. Zaman zaman başvuru Türkçe çeviriler Diyanet Kur'an Yolu Tefsirinden alınmıştır.

b) Fatıha Sûresi

Fatıha sûresi ile alakalı Bell Kur'an'ı ilk bir araya getirenlerin onu buraya almadığını belirterek nüzûlü ile alakalı peygamberliğin ikinci yılı sonu veya üçüncü yılı başlarında olabileceğini ve baş tarafa büyük ihtimalle sonraki dönemde yapılan düzenlemelerde konulduğunu iddia eder.⁵⁶

c) Bakara Sûresi

Bakara sûresi girişinde Bell birçok iddia ortaya atmaktadır. Bu iddiaların bir kısmını burada dile getirelim.

Sûre Yahudilerle olan anlaşmazlıklar başgösterdiğinde ve Hz. Peygamber'in bağımsızlığını varsaydığı bir süreçte oluşturulmaya başlanmış ama birçok kez revize

⁵² Bkz. ek-3,4, sayfa 86,87.

⁵³ Bkz. ek-5,6, sayfa 88,89.

⁵⁴ Bell, *The Quran Vol I*, s.vii.

⁵⁵ Flügel, Gustav, *Corani Textus Arabicus*, Sumtibus E. Bredtii, 1881; Yel, Ali Murat "Flügel, Gustav Leberecht" *DİA*, İstanbul, 1996, XIII/165-166.

⁵⁶ Bell, *The Quran Vol I*, s.1.

edilmiştir. Daha önceki dönemlerde elde olan âyetler de sûreyi oluşturmada kullanılmıştır. Sûre yaratılış hadisesi ile başlamış ardından İsrailoğulları'nın kendi tarihleri temelinde onlara bir çağrı yapılmıştır. Ancak âyetlerin yeniden düzenlenmeleri (revize) gittikçe artan bir polemikte olmuştur. Yahudilere karşı bir seri tartışma ile devam edilmiş ve bu tartışma sonunda Hristiyanları da kapsamıştır. Hz. Peygamber'in bağımsızlığının da bir göstergesi olacak şekilde Hz. İbrahim'in dinine, Kâbe ile olan ilişkisi ve kıblenin değiştirilmesi nedeniyle adaptasyonunu sağlayacak şekilde sûre devam etmiştir. Ancak bazı âyetler çok kafa karıştırıcıdır. Hac ibadetinin bu dönemde ele alındığına da hiç şüphe yoktur. Ancak Bedir savaşı araya girmiş ve Mekke'ye giden yol bu yüzden kapanmıştır. Hac ibadeti daha sonra sûrenin ilerleyen bölümlerinde karışık bir şekilde ele alınmıştır. Sûrenin geri kalan büyük bölümü hukukî hususları içermektedir. Ancak bunlar da önceki âyetlerle sık sık revize edilmiştir.⁵⁷ Bu hususları ifade ettikten sonra Bell Bakara sûresi mealine başlamaktadır. Bell'in mealinde yapmış olduğu açıklamalar, koymuş olduğu başlıklar altı çizili ve kalın olarak aktarılmıştır.

Kitaba giriş : yıl 2 veya 3, revizyonların yapıldığı yıl; 3.

(a) **İnananlar**

Bell'in bu başlık altında âyetleri sıralaması şu şekildedir; 1-3-2-4, (1,2-4-3).⁵⁸

(b) **İnanmayanlar; Mekkeliler veya Yahudiler(?)**

Bakara sûresi 5. ve 6. (6-7) âyetlerin mealini vermektedir.

(c) **İnanır gibi görünenler(münafıklar); aslında Yahudilerden bahsediyordu ama sonunda Medine'de tereddütlü Araplar hakkında revize edildi.**

Burada âyetleri sıralaması şu şekildedir. 7-8-9-13-14-12-10-11-15-16-17 (8-9-10-14-15-13-11-12-16-17-18). 17. âyet sonrasında bir satırı nokta (.....) ile doldurarak devam eden âyet ile son meali verilen âyet arasında aslında bir âyet olduğu iddiasını göstermektedir.

⁵⁷ Bell, *The Quran Vol I*, ss.3-41 (Buradan itibaren Bakara sûresi sonuna kadar devam edilmiştir.)

⁵⁸ Parantez içinde bulunan numaralar bizim kullandığımız, metin içindeki numaralar Bell'in yapmış olduğu numaralandırmadır.

Allah'a kulluğa çağrı; Medenî ilk dönem.

Burada 19b⁵⁹ ve 20. (21-22) âyetlerin mealini vermektedir.

Sonradan ilave 9-11. âyetlerle aynı zamanda oluşturulmuş.

Burada 18 ve 19. (19-20) âyetlerin mealini vermektedir. Yukarıda 19b burada 19. âyet şeklinde numaralandırınca âyet sayısı eksilmiş olmaktadır.

İnanmayanlara meydan okuma, geç Mekkî va da erken Medenî.

21 ve 22. (23-24) âyetlerin mealini vermektedir.

İnananlara müjde; sonradan ilave edilmiş.

23. (25) âyetin mealini vermektedir.

Benzetme kullanımı; muhtemelen 16. âyeti kastediyor, yaklaşık aynı zaman.

24. (26) âyetin mealini vermektedir.

19b, 20'nin devamı.

26 ve 27. (28-29) âyetin mealini veriyor.

Sonradan ilave; Yahudilere karşı(?).

25. (27) âyetin mealini veriyor.

Hız. Âdem kıssası, karma ama muhtemelen daha erken bir dönemde şekil aldı. 37. (39) âyet belki kısaca buraya eklendiğinde ilave edildi.

Eşyaya isimleri O verir.

28-29-30-31. (30-31-32-33) âyetlerin mealini veriyor.

İblis

32. (34) âyetin mealini veriyor.

⁵⁹ Âyet numarasından sonra, a, b, c, d, şeklinde harflendirerek bu kısımları ya âyet içinde cümlelerin yerlerini değiştirmekte ya aynı süre içinde başka âyetlere taşımakta veya müstakil âyet olarak numaralandırmaktadır. Mealinin tamamı incelendiğinde bir âyeti 4 farklı kısma kadar böldüğü görülmektedir. Bkz. ek-7,8, sayfa 90,91.

Cennet ve Kovulma

Bu başlık altında 33-34-35-36-37. (35-36-37-38-39) âyetlerin mealini vermektedir.

İsrailoğullarına hitap, 2. yıl; Revize edildi, ama sıralamanın yeniden düzenlendiği şüpheli.

Burada âyetleri 38. ve 39. (40-41-42) şeklinde numaralandırıyor ancak âyetlerin cümlelerinin yerlerini değiştiriyor ve iki âyeti birleştiriyor.

Kalıntı; İnananlara hitap ediyor.⁶⁰

Sıralama 42-43-40-41. (45-46-43-44) âyetler şeklindedir.

İsrailoğullarına hitap, yıl 1; Daha sonra düşmanca bir duyguyla revize edildi.

Burada sıralama 44-45-46-47-48-49-50. (47-48-49-50-51-52-53) âyetler şeklindedir. Ardından bir satırı nokta (.....) ile doldurarak sıralamanın değiştirildiği şüphesini gösteriyor.

Devamı, daha sonra, İsraililerin sapkınlığını vurguluyor.

Sırasıyla 51-58. (54-61) âyetlerin mealini veriyor. Ancak 58. âyetin son cümlelerini daha sonra düşmanca ekleme başlığıyla aktarıyor. “...Zillete, fakru zarûrete mahkûm oldular; Allah'ın gazabına uğradılar. Bu durum, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinin, bütün bunlar da isyan etmeleri ve haddi aşmalarının sonucuydu.”2/61

Erken Medine dönemi, kalıntı.

Burada 59. (62) âyetin mealini vermektedir.

⁶⁰ İngilizce karşılığı olarak "scrap" kelimesi kullanılmıştır. Scrap kelimesi hurda, döküntü, kırıntı vb. anlamlarına gelmektedir. Kelimenin çevirisi tarafımızca "kalıntı" olarak tercih edilmiştir. Bununla Bell'in kastettiği şudur; Âyetlerin üzerine ilk yazıldığı çeşitli materyallerin ön yüzleri yazıldıktan sonra yazacak materyal bulunamayınca bir yüzleri yazılı olan materyallerin arka yüzleri de kullanılmıştır. Ancak Kur'an'ın bir araya getirilmesi esnasında bu materyallerin ön ve arka yüzü birbiri ardına gelen âyetler şeklinde bir araya getirilmiştir. Bell bu materyallerin arka yüzlerinden alındığını iddia ettiği âyetlere "kalıntı"demektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bell, The Qur'an, Vol I s. VII; Bell, Introduction to the Qur'an, s.90-91; Bell, "Muhammad's Pilgrimage Proclamation" JRAS (1937): 233-244.

44-50. âyetlerin özgün (asıl) devamı.

60. (63) âyetin ilk cümlesinin mealini verir. “...Size verdiğimizizi sıkı tutun, onda bulunanları daima hatırlayın; umulur ki korunursunuz” (demiştik). Bundan sonra yine döndünüz. Eğer Allah’ın keremi ve rahmeti üzerinizde olmasaydı muhakkak zarara uğrayanlardan olurdunuz. İçinizden cumartesi günü hakkındaki hükmü çiğneyenleri elbette bilirsiniz. Bu yüzden onlara, “Aşağılık maymunlar olun!” demiştik. Biz bunu hem çağdaşlarına hem de sonradan gelenlere ibret veren bir ceza, müttakiler için de bir öğüt kıldık. Bir zaman Mûsâ kavmine, “Allah size bir inek kesmenizi emrediyor” demiş; onlar da “Bizimle alay mı ediyorsun!” demişlerdi. Mûsâ, “Cahillerden olmaktan Allah’a sığınırım!” dedi. “Bizim adımıza rabbine dua et de onun nasıl olduğunu bize açıklasın” dediler. Mûsâ dedi ki: “Allah şöyle buyuruyor: ‘O, yaşlı da değil düve de değil; ikisinin arası bir inek olacak.’ Haydi, size emredilene yapın.” 2/63-68 Mealini aktardığımız bu kısmı tamamen atlar ve 64-65-66-67-68-69. (69-70-71-72-73-74) âyetlerin mealini verir. Mealin 11. sayfası baskıda tamamen boş bir haldedir. Burada meali verilmeyen âyetlerin mealini burada göstereyim. Bunlar 69. âyetin son iki cümlesi, 70-71-72. âyetlerin tamamı 73. âyetin son kısmı hariç olmak üzere mealde görülmemektedir. “...Bazı taşlar da var ki Allah korkusuyla yuvarlanıp düşer. Allah, yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir. Şimdi (ey müminler!) onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa onlardan bir zümre, Allah’ın kelâmını işitirler; sonra o kelâmı iyice anlamış olmalarına rağmen yine de bile bile onu tahriş ederlerdi. Onlar inananlarla karşılaştıklarında “İman ettik” derler. Birbirleriyle baş başa kaldıklarında ise, “Allah’ın size açtıklarını (Tevrat’taki bilgileri) rabbiniz katında sizin aleyhinizde delil getirsinler diye mi onlara anlatıyorsunuz; bunları düşünemiyor musunuz!” derler. Onlar bilmezler mi ki, gizlediklerini de açığa vurduklarını da Allah bilmektedir! İçlerinde birtakım ümmîler vardır ki kitabı bilmezler; bütün bildikleri kuruntulardan ibarettir. Onlar sadece zan ve tahminde bulunurlar. Elleriyle kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için...”2/74-79

Burada Bell’in numaralandırması 74-75-76. (80-81-82) âyetin mealiyle devam eder. Ancak şu kısım yine atlanır; “Bir zamanlar biz İsrâiloğulları’ndan, “Yalnız Allah’a kulluk edeceksiniz; ana babaya, yakın akrabaya, yetimlere,

yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin” diyerek söz almıştık. Sonra, içinizden küçük bir kesim dışında, sözünüzden döndünüz; hâlâ da sırt çevirmektesiniz. Vaktiyle sizden, birbirinizin kanlarını dökmeyeceğinize, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacağınıza dair de söz almıştık. Siz de kabullene geldiniz. Hâlâ da (buna) şahitlik ediyorsunuz. Sonra işte şimdi sizler birbirinizi öldürüyorsunuz; içinizden bir kesimi yurtlarından sürüyor, onlara karşı kötülük ve düşmanlıkta birbirinize arka çıkıyorsunuz. Esirler olarak size geldiklerinde de fidye verip kendilerini kurtarıyorsunuz. Hâlbuki onları sürgün etmek size haram kılınmıştı. Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?...”2/83-85.

Ardından Bell’in numaralandırması 80-81-82-83b-83a-84-85-86-87-88-89-90-92 (86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-98) şeklinde devam eder. Burada 83a ve 83b şeklinde numaralandırdığı yerde, sonraki cümleyi öne alarak âyetin cümlelerinin yerini değiştirir.

Peygamberi teşvik, daha sonra 92. (98) âyetin yerine.

Burada 91. (97) âyet şeklinde numaralandırmaya devam eder.

Kalıntı; Aslında 95. (101) âyetten sonra(?)

Burada sıralama 94-93-95-96-97. (100-99-101-102-103) âyetler şeklindedir. Ancak 96. ve 97. (102-103) âyetlerin nin sıralamasında şüphesini gösterir.

Yahudi etkisine karşı inananları uyarma.

Sırasıyla 98-104 (104-110) şeklinde meale devam eder.

Dini saldırı devam ediyor; şimdi Hristiyanlar dahil edildi.

Sırasıyla 105-111 (111-117) şeklinde devam eder.

Araplar kendilerine vahiy verilmediğinden yakınıyor.

112 (118) numaralı âyetin mealini verir.

Muhammed güvence altına alınmış.

Sırasıyla 113-123. (119-129) âyetlerin mealini verir.

Müslümanların Bağımsızlığı

Ashında 111'den sonra(?) ama bağımsızlık ruhuyla aşamalı olarak revize edildi;133-134a-135. âyetler çıkarıldı ve 130-132. âyetler onların yerine yerleştirildi; Yer değiştirmeler her ikisinin sonuna yapıldı.⁶¹

Burada sıralama 129-130-132-131-124-125-126-133-134-135-127-128. (135-136-138-137-130-131-132-139-140-141-133-134) âyetler şeklindedir. Bölüme koymuş olduğu başlıktan anlaşıldığı gibi burada âyetlerden bazılarının cümlelerinde yer değişikliğine gitmiş ve sıralamada pek çok değişiklik iddia etmiştir. 134. âyetin birinci cümlesinden sonra 135. âyetin meali ardından 134. âyetin kalanı verilmektedir.

Kible Değişimi

Recep veya Şâban, yıl 2, Muhtemelen herhangi bir kiblenin belirlenmediği bir zaman diliminden söz edilebilir. 136-138. âyetler bu zamana ait olurdu, ama 137-138b numaralı âyetler daha sonra.

Burada sıralaması 136-137-138. (142-143) âyetler şeklindedir. Ancak 137. âyetin birinci cümleden sonrasını 138 numaralı âyet şeklinde meallendirmiştir.

Kâbe'nin kible olarak belirlenmesi.

Ashında 139a 144 (özel); yayınlanmak üzere; 144'ün veri buranın arkasına yazılan nasihat içerikli bir bölüm olan 145-147. âyetler ile değiştirilmiştir. Sonunda bu da 139b ile değiştirilmiştir.

Burada âyetlerin sıralaması 139a-140-139b-141-142-143-144-145-146-147 (144-145-146-147-148-149-150-151-152) şeklindedir. Yine 139. âyetin ikinci cümlesinden sonra 140. âyetin daha sonra 139. âyetin kalanının mealini vermiştir.

Ölülerin durumu; Bedir'den sonra.

148-149 (142-143) numaralı âyetlerin mealini vermektedir.

⁶¹ Açıklamalarında veya başlıklarında görülen soru işaretleriyle kendi söylediğinde şüphesini işaret etmektedir.

Muhtemelen kible değişimi ve Bedir arasında.

153 (158) numaralı âyetin mealini vermektedir.

Uhud'dan sonra ilave.

150 (155) numaralı âyetin mealini vermektedir.

Bu bölümde atlanmış âyetlerin meali şu şekildedir.” *Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, “Doğrusu biz Allah’a aidiz ve kuşkusuz O’na döneceğiz” derler. İşte rablerinin lütufları ve rahmeti bunlar içindir ve işte doğru yola ulaşmış olanlar da bunlardır.”*2/156-157, *“İndirdiğimiz açık delillerle hidâyet bilgisini - kitapta onu insanlara apaçık göstermemizden sonra- gizleyenler yok mu, işte onlara hem Allah lânet eder hem de lânet okuyanlar lânet eder. Ancak tövbe edenler, kendilerini düzeltenler ve gerçeği açıkça ifade edenler bunun dışındadır. İşte bunların tövbesini kabul edeceğim. Doğrusu ben tövbeleri çokça kabul eden ve rahmeti bol olanım.”*2/159-160

Aslında 149’un devamı.

Burada sıralama 156-157-158-160b-161-162. (161-162-163-164-165-166) âyetler şeklindedir. Meali verilmeyen kısımlar şu şekildedir. *“İnsanlardan kimileri vardır ki, Allah’tan başka bazı varlıkları Allah’a denk tanrılar sayar da bunları Allah’ı sever gibi severler. İman edenler ise en çok Allah’ı severler....”*2/165,” *...şimdi onlar bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık!”* Böylece Allah onlara yapıp ettiklerini kendileri için pişmanlık sebepleri olarak gösterir. *Onlar artık ateşten çıkacak değillerdir.”* 2/167

Yiyecek; İlk dönem Medenî.

163-164. (168-169) âyetlerin mealini sıralamada şüphesini göstererek vermiştir. Sıralamada şüphenin gösterilmesi şu şekildedir; Satıra yazmaya başlarken normal hizasından değil bir iki boşluk içerden başlanılarak yazılması.

160a numaralı âyete ilave.

165-166. (170-171) âyetlerin mealini vermiştir. Aynı şekilde sıralamada şüphesini göstermiştir.

Yiyecek ile ilgili daha önceki hükümlerin revizyonu.

167-168-169. (172-173-174) âyetlerin mealini vermiştir. Aynı şekilde sıralamada şüphesini göstermiştir.

İrtibatsız

170. (175) âyetin mealini sıralamada şüphesini göstererek vermektedir.

Daha sonra ekleme.

171 (176) numaralı âyetin mealini verip sıralamada şüphesini gösterir.

Yaklaşık kible değişimi zamanı; Ama ilavelere uygun olacak şekilde revize edildi.

172. (177) âyetin mealini cümlelerin sıralamasında şüphesini göstererek vermektedir.

Misilleme; İlk dönem Medenî, revize edildi.

173-174-175. (178-179) âyetler şeklinde sıralar ancak normal sıralamada iki âyet mealini verir.

Vasiyet; ilk dönem Medenî 178 sonra ilave edildi.

176-177-178 (180-181-182) numaralı âyetlerin mealini vermektedir.

Oruç; İlk dönem Medenî.

179 (183) numaralı âyetin mealini vermektedir.

Birinci yılın sonu.

180 (184) sıralamada şüphe iddiasının gösterilmesi.

Bağlantısız.

182 (186) numaralı âyetin mealini vermektedir.

2. yılın veya 3. yılın sonu.

181 (185) numaralı âyetin mealini vermektedir.

Mahın kötüye kullanımı; Zaman?

184 (188) numaralı âyetin mealini vermektedir.

Bir rahatlama; Yıl 7.

183.(187) âyetin sıralamada şüphe gösterilerek mealinin verilmesi.

Yeni ay, tarih ?

185 (189) numaralı âyetin mealini verir ve sıralamada şüphesini gösterir.

Savaş; Hudeybiye öncesi.

186 (190) numaralı âyetin mealini vermektedir.

Muhtemelen 186. âyetin devamı, fakat?

190 (194) numaralı âyetin mealini vermektedir.

İlaveler; tarih?

191 (195) numaralı âyetin mealini vermektedir.

186. âyete Mekke fethinden önce eklendi.

187-189-188 (191-193-192) numaralı âyetlerin mealini vermektedir.

Hac ibadeti; Bedirden önce, çeşitli tarihlerde revize edildi.

Sıralama 192a-193-194-195-192b (196-197-198-199) önce ilk âyetin birinci cümlesinin mealini, sonra diğerlerini ve en son yarım kalanı tamamlıyor. Burada a-b şeklinde böldüğü âyet; 2/196. âyettir. Burada “*Haccı ve umreyi Allah için eksiksiz yerine getirin*” şeklindeki ilk cümleyi 192a şeklinde numaralandırarak verdikten sonra âyetin kalan kısmını atlayıp diğer üç âyetin mealini ardından yarım kalan âyetin mealini vermektedir.

193. âyetin devamı.

Sıralama 196-197-198-199-200-201-202-203. (200-201-202-203-204-205-206-207) âyetler şeklindedir. Ancak sıralamada şüphesini belirtmiştir.

Birlik çağrısı; giriş kısmı aynı olmak üzere 212. âyetin yerine; Bedir ve Uhud arası.

204-205. (208-209) âyetler şeklinde devam etmekte ancak sıralamada şüphesini göstermektedir.

Kalıntılar; bağlantısız.

206-207-208. (210-211-212) âyetler şeklinde devam etmekte ama sıralamada şüphesini göstermektedir.

Daha sonra ilave.

Sıralama 209. (213) âyet şeklinde devam etmekte ve aynı şekilde sıralamada şüphesini belirtmektedir.

Âyet 205'in özgün devamı.

210 (214) numaralı âyetin mealini verir.

Âyet 204a'nın özgün devamı.

212-213 (216) şeklinde numaralandırmıştır. Ancak tek âyet meali vermektedir.

İnfak

211 (215) numaralı âyetin mealini vermektedir.

Bağlantı belirsiz.

215-216-217-218-219. (218-219-220) âyetler şeklinde numaralandırmaktadır. Ancak yine âyetleri bölmüştür. Bölünen âyetler 216 ve 218 (219-220) numarasıyla verdikleridir.

Kutsal Aylar.

214 (217) numaralı âyetin mealini vermektedir.

Evlilik

220-221. (221) âyetin cümlelerini bölmektedir. Bir âyet iki âyet olmuştur.

Âdet

222 (222) numaralı âyetin mealini vermektedir.

Evlilik ilişkisi

223 (223) numaralı âyetin mealini vermektedir.

Evlilik ilişkisinin sona ermesi.

226-227 (226-227) numaralı âyetlerin mealini vermektedir.

Genel itibariyle yeminler; yıl 6 (?)

224-225 (224-225) numaralı âyetlerin mealini vermektedir.

Boşanma, Emzirme, Dullar

Sırasıyla 228-236. (228-235) âyetlerin mealini vermektedir. Fakat 235. âyeti yine ikiye bölerek verir.

Savaşta namaz; dördüncü yıldan önce.

Sırasıyla 239-243 (238-242) numaralı âyetlerin mealini vermektedir.

Zifaf olmadan boşanma.

237-238 (236-237) numaralı âyetlerin mealini vermektedir.

Yeniden Diriliş

244 (243) numaralı âyetin mealini vermektedir.

Savaş;İlk dönem Medenî.

245 (244) numaralı âyetlerin mealini vermektedir.

İnfak; İlk dönem Medenî.

246-253 (245-252) numaralı âyetlerin mealini vermektedir.

Geçmiş peygamberler; İlk dönem Medenî.

254 (253) numaralı âyetin mealini vermektedir.

İsrailoğulları örneğiyle telkin edilen savaşma.

247-248-249-250-251-252 (246-247-248-249-250-251) numaralı âyetlerin mealini vermektedir.

İnfak

255 (254) numaralı âyetin mealini vermektedir.

Allah'ın yüceliği; İlk dönem Medenî.

Burada 256-257-258-259 (255-256-257) şeklinde sıralamaktadır. Ancak yine bir âyeti bölmektedir.

Yeniden diriliş; Bağlam 244. âyete ait.

Burada 260-261-262 (258-259-260) numaralı âyetlerin mealini vermektedir.

Allah yolunda harcama.

263-268 (261-266) numaralı âyetlerin mealini vermektedir.

Allah'ın verdikleri en iyisidir.

271-272-273b (268-267-271 sonuncusunun ilk iki cümlesi) son numaralandırmasında ilgili âyetin ilk iki cümlesini almaktadır.

İnfak

269-270-273a-274a (267-270-271 son iki cümlesi hariç-272 ilk cümlesi) burada yapmış olduğu ilk iki numaralandırmada tek âyetin meali verilmektedir. Diğerleride iki farklı âyetin farklı cümleleridir.

İnfak'ın kazanımı; ilk dönem Medenî.

274b-275. (272 ilk cümle hariç kalanı-273-274) âyetler şeklinde numaralandırmıştır. İlk numaralandırmasında, ilkinin ilk cümlesi hariç olmak üzere iki âyeti birleştirmiştir.

Tefecilik; Oldukça erken dönem Medenî.

276-277. (275-276-277) âyetlerin mealini vermektedir. Ancak cümlelerinde yer değişikliği yapmaktadır.

Tefeciliğin sona ermesi.

278-279-280-281-284 (278-279-280-281-284) numaralı âyetlerin mealini vermektedir.

Borçların kaydedilmesi; Geç dönem.

282 (282) numaralı âyetin mealini vermektedir.

Bell Bakara sûresini bu şekilde bitirmektedir. Baştan itibaren birçok âyette yer değişikliği, âyetlerin cümlelerini yer değiştirme, sıralamada şüphe belirtme, âyetlerin cümlelerini bölerek farklı âyetlere taşıma ve bazı âyetleri tamamen atlama yapmaktadır. Bakara suresi mealinde tamamen atladığı âyetler şunlardır; 64-68,83-85,156-157,159-160,167,283-285-286. âyetler.

Yaptığı değişikliklere sunduğu gerekçe, konunun değişmesi, bazı olayların tarihi ile uygun olmayışı hususları dışında başka bir şey değildir. Yapmış olduğu yer değişikliklerini sayfayı bazen iki bazen üç sütuna bölerek gösteriyor. Yer değişikliği şüphesini nokta işaretleriyle dolu yatay ya da dikey satırlarla gösteriyor. Âyet içinde cümle sıralamalarında şüphesini, ilgili cümlelerin başında satırda birkaç boşluk bırakarak gösteriyor. Bölümlere kullandığı pek çok başlıktada şüphesini soru işaretleriyle belirtiyor. Ayrıca Yahudi ve Hristiyanlarla ilgili pek çok âyetin başlığı âyetlerin içeriğinden memnuniyetsizliğini gösteriyor.

Âyetleri bölme işlemini ilgili âyet numarasına a-b-c-d şeklinde harfler ekleyerek gösteriyor.

d) Kıyâme Sûresi

Kıyâme sûresi mealinde Bell, baş tarafta birbiriyle farklı fâsılada iki kısım olduğunu, birinin (1-6) Allah'ın yeniden yaratmaya olan gücünü, diğersinin (7-12) Âhîret gününü tanımladığını belirtmektedir. Fakat aslında birinci kısmın 4. âyet ile bittiğini 5 ve 6. âyetlerin sonradan bağlantı kurmak için ilave edildiğini ama kesinlikle belirsiz olduğunu vurgulamaktadır. Âhîret gününü tanımlayan âyetlerin daha sonra 13-15. âyetler eklenerek genişletildiğini, 16-19. âyetlerin kesinlikle bağlantısız olduğunu aslında sonraki eklemelerden önce bulunanlardan olabileceğini eklemektedir. Aslında bu vb. durumların Hz. Peygamber'in Kur'an'ı oluştururken kullandığı metoda ışık tuttuğunu iddia etmektedir. Daha sonra iddialarını şöyle sürdürmüştür. 20-21. âyetlerde âhîreti inkar eden kişiler vurgulanarak sitem edilmiştir. Bununla 22-23. âyetlerde yeniden kısa bir âhîret günü tanımlaması yapılmıştır. Ardından ölümü hatırlamak için bir ölüm sahnesi ile devam edilmiştir. Ancak ölüm sahnesi hususunun İbn Hişam tarafından Medine ilk döneminde

gerçekleştiği kaydedilmektedir. Dolayısıyla bu kısım buraya Hicret sonrası ilave edilmiş olabilir. 31-40. âyetler inaçsızların davranışlarını tanımlayarak başlamış ve insanın yeniden dirilişi tartışması ile bitmiştir. 34 ve 35. âyetlerin esrarengizdir ve belki bu tür âyetler daha fazla sayıda bulunmaktadır. Daha sonra ilave edilen 20-30. âyetle bu esrarengiz âyetlerden meydana getirilmiş olabilir.⁶²

Bu giriş kısmının ardından Bell'in yapmış olduğu sıralamayla sûreyi burada gösterelim. Bell'in mealinde yapmış olduğu açıklamalar, koymuş olduğu başlıklar altı çizili ve kalın olarak aktarılmıştır.

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Allah'ın insanı yeniden yaratma gücü.

“Sandıkları gibi değil, kıyamet gününe yemin ederim! Öyle değil, kendini kınayan nefse yemin ederim! İnsan, kemiklerini toplayıp birleştiremeyeceğimizi mi sanıyor? Evet, parmaklarına varıncaya kadar yeniden yapmaya gücümüz yeter. Fakat insanoğlu önündeki zaman içinde de günah işlemeye (bugünden) istekli durur. “Kıyamet günü ne zamanmış?” diye soruyor.” 75/1-6

Kıyamet Günü

“Göz dehşetle açıldığı, ay tutulduğu, güneşle ay birleştirildiği zaman; İşte o gün insan “Kaçacak yer var mı?” diyecektir. Hayır, sığınacak bir yer yoktur! O gün varıp durulacak yer sadece rabbinin huzurudur.” 75/7-12

Sonraki Eklmeler

Bell'e göre 13-15. âyetler buraya daha sonra eklenmiştir.

“O gün insana yaptığı ve yapmadığı her şey hakkında bilgi verilecektir. Artık insan, mazeretlerini sayıp dökse de kendine kendisi tanıktır.” 75/13-15

İlk dönem âyetlerden.

⁶² Bell, Richard, *The Quran Vol II*, Edinburg T. &T. Clark, 1937, s.620.

“Onu zihnine bir an önce kaydetmek için, okumada acele etme. Onu zihninde toplayıp okumayı sağlama işi bize aittir. O halde onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et. Sonra onu anlatmak elbette bize aittir.” 75/16-19

Hesap gününün göz ardı edilmesi; Mekke dönemi sonları ya da Medine dönemi başları.

Bell bu âyetlerin sûrenin en son kısmında olduğunu iddia eder.

“Hayır (ey insanlar)! Doğrusu siz çabucak gelip geçeni seviyorsunuz, Âhireti ise bir yana bırakıyorsunuz. Oysa o gün bir kısım yüzler rablerine bakarak mutlulukla parıldayacak; Bir kısım yüzler ise o gün insanın belini kıracak bir felâketi sezerek sararıp solacaktır. Hayır artık çok geç! Can boğaza gelip dayandığında; “Yok mu bir şifacı?” dendiğinde; (Hasta) bunun beklenen ayrılış olduğunu anladığında; Ve bacaklar birbirine dolaştığında; İşte o gün sevkedilen yer sadece rabbinin huzurudur.” 75/20-30

Kibirli bireylerin tutumu: âyetler muhtemelen bir bütünlük içinde değil.

Bell bu âyetlerin 20-30 arası âyetlerden önce olduğunu iddia eder.

“Vaktiyle o hakka inanmamış, namaz da kılmamıştı. Aksine inkâr etmiş, haktan yüz çevirmişti. Sonra da çalım sata sata yürüyüp yandaşlarına gitmişti. (Ey insan!) Acı sonun yaklaştıkça yaklaşıyor! Evet o sana yaklaştıkça yaklaşıyor! İnsan, kendisinin başı boş bırakılacağını mı sanır? O akıtılan meniden bir damlacık (sperm) değil miydi? Sonra o, alaka (asılıp tutunan zigot) olmuş, derken Allah onu yaratıp şekillendirmiş; Ondan iki eşi, erkek ve dişi yaratmıştır. Peki bütün bunları yapan, ölüleri diriltebilir mi?” 75/31-40⁶³

Bell bütün sûrelerin baş kısmında bu şekilde bir giriş yaparak kendi görüşlerini dile getirip, ardından meale başlamaktadır. Görüldüğü üzere âyetlerin diziliminde herhangi bir açıklama gereği duymaksızın çok sayıda değişiklik iddia etmektedir.

⁶³ Bell, *The Quran Vol II*. ss.621-623

e) Diğer Örnekler

Bell mealinde çok sayıda âyeti parçalayıp onların, farklı âyetlerin parçaları olduklarını iddia etmiştir. Örnek olarak Neml Sûresi aşağıdaki âyetleri şu şekilde sıralamıştır. *(Bu konuya dair) kitaptan bir bilgisi olan ise, “Ben onu sen göz açıp kapayıncaya kadar getiririm” diye cevap verdi. (Âyetin buraya kadar olan kısmını 40a sonrasını 40b şeklinde numaralandırmıştır) Süleyman, tahtı yanı başına yerleşmiş olarak görünce şöyle dedi: “Bu, şükür mü yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınavan rabbimin bir lutfudur. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük edene gelince, o bilsin ki rabbimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, kerem sahibidir.” “Onun tahtını tanıyamayacağı bir hale getirin; bakalım gerçeği anlayacak mı yoksa anlamayanlardan mı olacak?” dedi. Kraliçe geldiğinde, “Senin tahtın da böyle mi?” diye soruldu. “Tıpkı o!” dedi ve ekledi:(âyetin buraya kadar olan kısmını 42a sonraki kısmını 42b şeklinde numaralandırmış ancak 42b’nin 40a’nın devamı olduğunu kaydetmiştir.)⁶⁴ “Biz bundan önce hakkınızda bilgi sahibi olmuş ve çağrınıza boyun eğmiştik.” 27/40-42*

Bell’in mealinde sûre içinde yer değişikliği yapmadığı ancak sûre girişinde pek çok iddia ileri sürdüğü durumlar da bulunmaktadır. Örnek olarak Mülk sûresinde âyetlerin sıralamasında herhangi bir yer değişikliğine gitmemiştir. Ancak pek çok âyetle ilgili bağlantı olmadığı, yerlerinin farklı olması gerektiği, nüzul tarihleri gibi hususları zikrederek meale başlamıştır.

Mülk sûresi girişinde Bell, 1-4. âyetlerin bağlantılı bir bölüm oluşturduğunu belki 5. âyetin de bunlara dahil edilebileceğini ancak hitab edenin çoğul olduğu yerde aniden tekil olmasının düzeni bozduğunu vurgular. 5-12. âyetlerin çok düzgün bir şekilde okunamadığını, 5. âyetin son kısmında şeytanların gideceği yer ile sonraki âyette kafirlerin gideceği yerden, iki farklı yer gibi bahsedildiğinden bahisle buraya ya fâsıla için koyulduğunu ya da başka bir bölümden alınmış olabileceğini belirtir. 10. âyetin 9. âyette söylenenlere karşılık oluşturmadığını ve tüm bunların elimize aslında şöyle bir bölüm vereceğini belirtir. Bu bölüm 5,27,10,11. âyetler şeklinde ve

⁶⁴ Bell, *The Quran Vol II*, s.367.

6-9. âyetler daha sonra ilave edildi. Aynı zamanda 12. âyet ilave edildi. 13. âyette 1-4. âyetlerin bağlantısına geri dönüyoruz ve bu 14-17,20,21. âyetler şeklinde devam ediyor. 18 ve 19. âyetler bağlantısız ama 22. âyet onlarla bağlantılı gibi duruyor. Bu durumda şöyle bir sonuca ulaşıyoruz. 1-4,13-17,20,21. âyetler muhtemelen araya giren 5-12,18,19,22,23. âyetlerin arkasına yazılmış. Bu hususları belirttikten sonra normal sırasıyla meali vermektedir.⁶⁵ Burada kastettiği husus âyetler önce eldeki malzemelerin tek tarafına yazıldı. Daha sonra bu malzemelerin diğer tarafında âyet yazıldı. Ancak Kur'an'ın toplanması esnasında her iki yüz ardı ardına geliyormuş gibi toplandı şeklindedir.

Sonuç olarak Bell'in Kur'an ile ilgili çok uzun yıllar (yaklaşık 35 yıl) araştırma yaptığı, süre süre, âyet âyet, kelime kelime üzerinde detaylı bir şekilde çalıştığı çok açık bir şekilde ortadadır. Kur'an'a iman edenlerin dahi çoğu zaman bu şekilde, Kur'an üzerine çalışma yapamaması açısından da bu husus takdire şayandır. Ancak bununla beraber Bell Kur'an mealinde âyetlerin sıralamalarını değiştirmiştir. Âyetleri bölmüştür. Böldüğü âyetlerin cümlelerini farklı âyetlere eklemeler yapmıştır. Bazı âyetlere mealinde hiç yer vermemiştir. Bazı âyetlerin kayıp olduğunu iddia etmiştir. Tüm bunları yapmaya devam ederken yine sıklıkla sıralamalarda şüphe ifadeleri göstermeye devam etmiştir. Bununla da yetinmemiş koyduğu başlıklar ve getirdiği açıklamalarda “düşmanca bir tavır, alakasız, bağlantısız” vb. tahkir edici ifadeler kullanmıştır. Tüm bu iddialarına delil olarak sunduğu herhangi bir şey yoktur. Tüm mealinde geleneksel tefsirlerden (kendi görüşlerine destek olan kıraat farklılıkları, çoğunluğa muhalif kalmış görüşler hariç) neredeyse hiç kaynak göstermemiştir. Çoğunlukla kaynakları, Nöldeke (ö.1930), A. Jeffry (ö.1959) ve zaman zaman başvurduğu diğer oryantalistlerdir. Mealinin önsözünde bütün iddiaları ile ilgili dayanaklarının elinde olduğunu ancak bunları metinde göstermesine yetecek kadar baskı boşluğu bulunmadığını belirtmektedir. Böyle bir açıklamanın ilmi anlamda ne kadar talihsiz olduğu ortadadır. Ölümünden sonra yayınlanan “*Introduction to the Qur'an*” isimli eserinde meal çalışmasının metodolojisini aktarmaktadır. Ancak burada da yapmış olduğu yer değişiklikleri ile alakalı ilmi bir dayanak bulunmamaktadır.

⁶⁵ Bell, *The Quran Vol II*, s. 592.

Dini metinlerin çevirileri çok önemli bir iştir. Bu minvalde Bell'in yapmış olduğu meal çalışmasına bir de şu açıdan bakmak gerekmektedir. Mesela, İslamı seçen insanlara bu seçimlerinin nedeni sorulduğunda genellikle cevap şu şekildedir. Kişi bir takım sorunlar, sosyal, psikolojik problemler içindedir. Veya ölüm ve ötesi ile ilgili, hayat ve anlamı ile ilgili bir takım soruları vb. vardır. Bir arayış içindedir. Sonra mevcut kutsal metinleri araştırmaya başlar. Kendi dilinde yazılmış Kur'an mealinden etkilenir ve Müslüman olur.⁶⁶ Ancak bu durum Bell'in mealî için mümkün değildir. Çünkü onun mealinin herhangi bir yerini açtığınızda daha ilk sayfadan itibaren metne yapmış olduğu müdahalelerle, koymuş olduğu başlıklarla, her yerinden fişkırın şüphe ifadeleriyle Kur'an ve Kur'an'ın kaynağı hakkında son derece yoğun kuşkular içinde olmanız kaçınılmaz bir durumdur.

2. Kitap ve Makaleleri

“Hristiyanlıkla Çevrili Olan İslam'ın Kökeni”⁶⁷ şeklinde dilimize çevirebileceğimiz “*The Origin of İslam in its Christian Environment*”⁶⁸ adlı eseri yukarıda da belirtildiği üzere Edinburg Üniversitesinde vermiş olduğu konferans notlarından oluşmaktadır. Kitabın isminden de anlaşılacağı gibi Hristiyan bir çevrede oluşmuş İslamiyetin kökeninin Hristiyanlık olduğu tezi savunulmakta ve Hz. Peygamber'in (as) Hristiyanlıktan edindiği bilgilerle Kur'an'ı oluşturduğu ileri sürülmektedir.⁶⁹ Kitapta yedi başlık altında aşağıdaki konular ele alınmaktadır. Doğu Kilisesi ve Arap yarımadasında Hristiyan çevre, Güney Arabistanda Hristiyanlık ve genel olarak Araplar üzerinde etkisi, Muhammed'in dini aktivitelerinin başlaması, peygamberliğin şekillenmesi, Hz. Peygamber'in Hristiyanlığa karşı tutumu, Arap yarımadasında Hristiyan nüfusu, Hristiyanlığın ilk dönem İslam'a etkileri.⁷⁰ Bu eser

⁶⁶ Bkz. Köse, Ali “*Neden Müslüman Oldum*”, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2019, ss,1-188.; Mujahid, Abdul Melik, “*I Convert to İslam Here is Why*” Darussalam Publication, Houston, 1999, 1-64.

⁶⁷ Richard Bell, *The Origin of İslam in Its Christian Environment*, England: Macmillan and Co., 1926.

⁶⁸ Eserin içindekiler bölümü için bkz. ek-9, sayfa 92, önsözü için bkz. ek-10,11, sayfa 93,94.

⁶⁹ Bell, Richard, *The Origin of İslam in Its Christian Environment*, England: Macmillan and Co., 1926, s. v.

⁷⁰ Bell, *The Origin of İslam*, s. vii.

2023 yılında Ankara Okulu yayınlarından “Hristiyanlık Ortamında İslam’ın Kökeni” ismiyle çevirisi yapılarak yayımlanmıştır.⁷¹

1936 yılında yayımlanan meal çalışmasının ardından 1954 yılında bu mealin metodolojisini aktardığı “*Introduction to the Qur’an*”⁷² adlı eseri ölümünden sonra yayımlanmıştır. 1970 yılında bu eseri çift imza ile yeniden yayımlayan Bell’in öğrencisi Watt, genel olarak Bell’in görüşlerine sadık kaldığını ancak aradan geçen zamanda İslam dünyası ile etkileşimler ve bu alandaki çalışmalar sonucu gelinen noktada Bell’in, Kur’an’ı Hz. Peygamber’in kendisi oluşturduğu (vahiy ürünü olmadığı) yönündeki söylem veya imalarını bu kitaba almadığını veya olabildiğince elimine ettiğini aktarır.⁷³ Bu eserde bölümler halinde Kur’anın indiği dönemin tarihi, Kur’an tarihi, peygamberlik iddiasının kritiği, Kur’an’ın özellikleri ve Müslüman ilim adamlarının çalışmaları vb. konular ele alınır.⁷⁴

Bell’in, Kur’an ve Hz. Peygamber hakkında görüşlerini aktardığı ve kitaplarından bazı bölümleri de içeren makaleleri, çoğunluğu Muslim World dergisinde olmak üzere 1928-1945 yılları arasında çeşitli dergilerde yayımlanmıştır. Bu makalelerinde Bell’in temel yaklaşımı mealinde kullandığı metodolojisine uygun olmakla beraber zaman zaman kendisiyle çeliştiği hususlar da göze çarpmaktadır. Bu makaleler aşağıdadır.

"A Duplicate in the Koran; The Composition of Surah xxiii." MW18 (1928): 227- 233.

Meal çalışmasından önce yazmış olduğu 8 sayfa uzunluğunda bir makaledir. Mü’minûn sûresinde âyetlerin öncesi ve sonrası uyumsuzluklarından, Mekkî ve Medenî durumlarından, başka oryantalist çalışmalara da atıf yaparak bahsetmektedir. Mekkî oldukları genel kabul gören bazı âyetlerin Medenî olduklarını iddia etmektedir.

⁷¹ Bell, *Hristiyanlık Ortamında İslam’ın Kökeni*, çevr. Kaya, Murat, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2023, ss.1-224.

⁷² Eserin içindekiler bölümü, önsözü ve kaynakçası için bkz. ek-12-16, sayfa 95-99.

⁷³ Bell, Richard, Watt, W. Montgomery, *Bell’s Introduction to the Qur’an*, Edinburgh, at the University Press, 1977, s.vi.

⁷⁴ Bell, Watt, *Bell’s Introduction to the Qur’an*, s. 1x-x.

"Who were the Hanifs?" MW 20 (1930): 120-124.

Hanifler kimlerdi başlıklı, meal çalışmasından önce yazmış olduğu 5 sayfa uzunluğunda olan makalesinde, Hanif dini ile alakalı âyetleri ele alır. Hanif kelimesinin kökeninin Süryanice olduğunu iddia eder. Siyasi nedenlerle Hz. Peygamber'in kendisini Hz. İbrahim ile ilişkilendirmeye çalıştığı hususunu dile getirir.

"The Men of A'raf (Surah vii: 44)." MW 22 (1932): 43-48.

Ashâbu'l A'râf konusunda yazmış olduğu 5 sayfalık makalesinde konunun tatmin edici bir açıklamasının olmadığı üzerinde durmaktadır. Konu ile ilgili tefsirlerde geçen yorum farklılıklarını ileri sürerek yorumların tamamını reddetmektedir. Bu hususa oryantalist çalışmalardan örnekler de getirmektedir. Ayrıca eski kutsal metinlerden konu ile ilgili örnekler sunarak Ashâb'ul A'raf'tan bahseden âyetlerin eski kutsal metinlerden alındıklarını ileri sürmektedir.

"The Origin of I'd al-Adha", MW 23 (1933): 117-120.

Kurban bayramının kökeninin İslamiyet öncesine ait olduğunu ileri sürmekte olduğu 4 sayfalık makaledir. 1933'te meal çalışmasının ilk cildinin yayınlandığı yıldan 1 yıl sonra yayımlanmıştır.

"The Style of the Qur'an." TGUOS 11 (1942-44) 9-15.

Kur'an'ın üslubu ile ilgili 7 sayfalık makalesidir. Sûrelerde yer alan pasajların bağlantısızlıklarını, şekil yönünden çeşitli bozukluklarını, önceden planlanmamış olduklarını vb. hususları ileri sürmektedir.

"Muhammad's Call" MW 24 (1934): 13-19.

Vahyin başlangıcı ile ilgili rivayetleri ele aldığı 6 sayfalık bir makaledir. Temel tezi, Hz. Peygamber'in uzleti sevdiği, kendi kavminin durumundan hoşnut olmadığı, kavmini düzeltmek için kendi kafasında eski dini metinlerden yararlanarak âyetler oluşturmaya başladığı şeklindedir.

"Muhammad's Knowledge of the Old Testament." *Stadia Semitica et Orientalia* 2 (1945): 1-20.

Hz. Peygamber'in İncil ve Tevrat hakkında bilgilerini ele aldığı 20 sayfalık makalesidir. Temel tezi Hz. Peygamber'in peygamberlikten önceki ve peygamberlik esnasında edindiği bilgilerini kendi ihtiyaçları çerçevesinde Kur'an âyetlerini şekillendirmede kullandığıdır.

"Muhammad's Visions." *MW* 24 (1934): 145-154.

Necm sûresinde ele alınan Hz. Peygamber'in vahiy meleğini görmesi ile alakalı âyetler temelinde tarihi veriler ve âyet fâsıllarını delil getirerek bütün sûrede çeşitli iddialar ileri sürdüğü 9 sayfalık bir makaledir.

"Muhammad and Previous Messengers." *MW* 24 (1934): 330-40.

Hz. Peygamber'in emredildiği şeyin peygamberlik değil Allah'a kulluk etmek olduğunu, kendisine peygamberlik verildiği ile ilişkilendirilen âyetlerin çok sonra inen âyetlerden olduğunu, önceki peygamberlerin kıssalarının Kur'an'da ele alınmasının Hz. Peygamber'in konumu güçlendirme amacı taşıdığını vb. hususları ileri sürdüğü 10 sayfalık makalesidir.

"Muhammad and Divorce in the Qur'an." *MW* 29 (1939): 55-62.

Boşanma ile ilgili âyetleri ele aldığı 8 sayfalık bir makaledir. 1939 yılında meal çalışması sonrasında kaleme almıştır. Konu ile ilgili âyetlerin içeriklerinde zamirlerle ilgili dışilden erile, erilden dışile geçmeleri vb. çeşitli yorumlarda bulunarak bu âyetlerin sıralamalarının değiştirildiğini ileri sürer.

"Sural al-Hashr: A Study of Its Composition." *MW* 38 (1948): 29-42.

Haşr sûresi içeriğini Yahudi kabileleriyle ilgili tarihi verilerle karşılaştırma yaptığı 13 sayfalık bir makaledir.

"Muhammad's Pilgrimage Proclamation" *JRAS* (1937): 233-244.

Tevbe sûresi özelinde Hac ilanı konusunda Hz. Ali ve Hz. Ebubekir ile ilgili rivayetleri ele almakta ve âyetler ile ilgili pek çok yer değişikliği ileri sürmekte olduğu 12 sayfalık, meal çalışmasından sonra yazmış olduğu bir makaledir.

"The Development of Muhammad's Teaching and Prophetic Consciousness." School of Oriental Studies Bulletin (June 1935): 1-9.

Hz. Peygamber'in öğretilerinin ve peygamberlik bilincinin gelişimi konulu makalesi 9 sayfa uzunluğundadır. Temel iddiası gerek Kur'an âyetlerinin gerek Hz. Peygamber'in kendi konumunun ilk ortaya çıktığı andan itibaren İslamın siyasi gelişimi ile doğrudan ilişkili bir şekilde geliştiğidir.

"The Beginnings of Muhammad's Religious Activity." TGUOS 7(1934-5): 16-24.

Hz. Peygamber'in dini aktivitelerinin başlangıcını konu ettiği makalesi 8 sayfa uzunluğundadır. Temel iddiası, ilk başlarda Hz. Peygamber kendi kavminin içinde bulunduğu duruma üzüldüğü için uzlete çekilmiştir. Daha sonra eski dini metinlerden edindiği bilgilerle âyetleri kendi kafasında oluşturarak kavminin durumunu düzeltme amacıyla yola çıkmıştır. Daha sonra siyasi gelişimle kendi kavmi için amaçladığı misyonunu geliştirmiştir.

"The Sacrifice of Ishmael" TGUOS (1937) 10: 29-31.

Hz. İsmailin kurban edilmesi olayıyla alakalı bilgilerin eski dini metinlerden alındığını ileri sürdüğü 3 sayfalık bir makaledir.

Bütün makalelerinde takındığı genel tutum, çeşitli konularla ilgili rivayet farklılıklarından yola çıkarak ilgili rivayetlerin tamamını reddetme şeklindedir. İleri sürdüğü iddialarda temel dayanağı tarihi veriler ve konularla ilgili aynı sûrede gelen âyetlerin uzunluk-kısalık ve fâsıla uyumlarının olmaması şeklindedir. Ancak bu tarihi verilerin kaynağı aslında reddettiği rivayetlerden gelmektedir. Çeşitli ibadetler konusunda, söz konusu ibadetlerin eski kutsal metinlerde var olduğunu delil getirerek, onların eski kutsal metinlerden alındığını iddia etmesine verilecek cevap açıktır. İlahi kaynak aynı olduğuna göre eski metinlerde var olan bilgilerin tekrarı veya benzerinin gelmesi yeni kutsal metni destekleyen bir durumdur. Bu bilgilerin eski kutsal metinlerdekiyle tamamen aynı olmadığını kendisi itiraf etmektedir. Bunun nedenini Hz. Peygamber'in yapmış olduğu işte çok mâhir olmasına bağlamakta, başka yerden aldıklarını kendisininmiş gibi sunma noktasında, gerekli değişiklikleri yaparak başarılı olduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde herhangi bir

konu ile alakalı bir kelimenin kökeninin başka dile ait olması da ileri sürdüğü delillerden birisidir. Dillerin birbirlerine geçişliliği konusu oldukça açık bir konudur. Aslında Bell bu konuyu çeşitli dillere vukûfiyeti açısından kendisi de çok iyi bilmektedir. Bilmesine rağmen bu hususları delil olarak ileri sürmesi subjektif tutumunun en önemli göstergelerinden biridir.

C. Çalışmalarına Yöneltilen Eleştiriler

Richard Bell'in başta Kur'an meali olmak üzere Kur'an ile ilgili çalışmalarına çeşitli eleştiriler yapılmıştır. Eleştiriler noktasında örneklendirmelerimizi Batı dünyasından gelen eleştiriler üzerinde yoğunlaştırıyoruz.

Kur'an'ın cümlelerinin ve bu cümlelerin söz diziliminin oldukça karmaşık olabileceği ön planda tutularak Bell'in çeviriye çok yapmacık bir tutumla yaklaştığı belirtilmiştir. Âyetlerin çevirilerinde Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili iddia ettiği hususları gösterme amacını öncelediği için çevirileri iyice bozduğu vurgulanmıştır. Yine aynı iddiaları çerçevesinde metni parçalara bölerek bu iddialarına uygun şekilde dizilim yaptığı, Kur'an hakkında iddialarını temellendirmede geleneği bırakıp metne bakılması gerektiğini ileri sürmesinden metnin dikkatli okunması gerektiği şeklinde bir görüşte olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Ancak kendisinin metne uygulamış olduğu yaklaşımla bu görüşünün aksine bir tutum sergilediği vb. yönlerinde eleştirilmiştir.⁷⁵

Bell'in Kur'an mealinin dikkate değer olmasının altında yatan sebebin kullandığı yöntem olan dikkatleri metne çekmek olduğu ifade edilmiştir. Ancak kendisinin metne uyguladığı yöntemlerde bu görüşüne aykırı davrandığı işaret edilerek Bell'in meal çalışması eleştirilmiştir.⁷⁶

Bell'in öğrencisi olan Watt, Bell'in sûrelerin aslında (kastettiği asıl vahiy) kısa âyetlerden oluştuğu ve uzun olanların sonradan Hz. Peygamber veya sahabe tarafından yazıldığı (vahiy olmadığı) görüşünü Kur'an'da bulunan peygamber kıssalarından örnekler vererek reddetmekte ve Bell'den önce hiç kimsenin böyle bir

⁷⁵ Rippin, "Reading the Qur'an with Richard Bell" s.644.

⁷⁶ Rippin, "Reading the Qur'an with Richard Bell" s.647.

teori ileri sürmediğini belirtmektedir.⁷⁷ Ayrıca Bell'in kısa âyetlerle, "De ki" şeklinde başlayan âyetlerle, yemin içeren âyetlerle ilgili ileri sürdüğü teorilerinin genelde açık değil örtülü olduğunu, Kur'an'ın tamamında değil bazı yerlerinde geçerli olabileceğini, bir bütünlük oluşturmadığını iddia ettiği bazı sûrelerin aslında bütünlük oluşturduğunun düşünülebileceğini örnekler vererek ele almaktadır.⁷⁸

Kur'an'ın sûrelerinin tertibinde, âyetlerin sıralanmasında şu ana kadar yapılmış çalışmaların Bell'in çalışması dahil hiçbir çağdaş araştırmacılar tarafından genel kabul görmediği kaydedilmiştir.⁷⁹

Oliver Leaman'ın editörlüğünde *The Qur'an: An Encyclopedia* isimli Kur'an Ansiklopedisinde "Translation and Qur'an" başlıklı maddede "Translation and Ethic" alt başlığı altında Kur'an çevirilerinin derin, kapsamlı sosyal etkileri olduğu genel kabul gördüğünden öncelikle bahsedilmiştir. Ardından bir çeviriyi sadece dilsel açıdan değerlendirmek değil aynı zamanda etik olup olmadıklarını da sorgulamak gerektiği vurgulanmıştır. Hiçbir kutsal kitabın ona inanmayan biri tarafından adil bir şekilde sunulamayacağı sonuç olarak aktarılmıştır.⁸⁰

Bell'in yapmış olduğu çeviride sûre içinde âyetleri yeniden düzenlemesi, bununlada yetinmeyip âyetlerin kendi içindeki düzeni de kendi iddiaları doğrultusunda değiştirmesi hususları zikredilerek Bell'in bir çevirmen değil yazar gibi hareket ettiği ifade edilmiştir. Fecr sûresinin başına -saçma bir yemin- şeklinde bir açıklama eklemesi örnek olarak verilerek çoğu durumda çevirilerine son derece düşmanca başlıklar sunduğu belirtilmiştir. Metodolojisinin öznel ve keyfi olması, diğer Batılı çevirilerle karşılaştırıldığında da kolayca görüleceği gibi anlamı bariz olan çok yaygın kelimelerin çevirilerinde bile çokça hata yaparak gülünç duruma düşmesi vb. hususlarda yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Ayrıca milyonlarca insanın kutsal kitabı olması yanında Batılı araştırmacılar tarafından da etkili edebi ve dilsel

⁷⁷ Watt, W. Montgomery "The Dating of the Qur'an: A Review of Richard Bell's Theories" *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 1/2, 1957, 46-56.

⁷⁸ Watt, "The Dating of the Qur'an" ss. 50-51.

⁷⁹ Reynolds, Gabriel, *The Qur'an in its Historical Context*, Abingdon, Routledge, 2008, s.72.

⁸⁰ Oliver Leaman, *The Qur'an: An Encyclopedia*, London: Routledge, 2006, ss.659-660.

özelliklere sahip olduğu kabul edilen bir kutsal metne bu şekilde yaklaşımının bilimsel anlamda etik olmadığı kaydedilmiştir.⁸¹

Bell'in "Introduction to The Quran" isimli çalışması hakkında sûrelerin içinde yapmış olduğu çok fazla değişiklikler ve düzenlemelerle ilgili gerekçelerinin tatmin edici olmadığı vurgulanmıştır. Kitabında Kur'an'ın içerik ve kaynaklarıyla ilgili son bölümünün alanın uzmanları üzerinde hayal kırıklığı oluşturduğu belirtilmiştir. Zeyd b. Sabit'in başkanlığında yapılan Kur'an'ın toplanılması ve çoğaltılması işleri ile alakalı Bell, Hz. Osman döneminde yapılan çoğaltma sonucu elde olan Kur'an'ı kabul etmemektedir. Hz. Hafsa nüshasını esas almalıyız demektedir. Ancak her iki işlemde Zeyd tarafından yapılmıştır. Dolayısıyla birini kabul etmediğinde diğerini de kabul etmemeli denilmiştir. Bu durum Bell'in kendi metodolojisi açısından kendisini zora sokmaktadır. Bell'in sadece Âsım kıraatı günümüzde mevcuttur iddiasına, örnekler verilmiş ve bu iddianın doğru olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca "lâ uksimu" ifadesine "ben yemin etmem" şeklinde mana vermesi örneklendirilerek, Bell'in yapmış olduğu çeviri hatalarından bazıları aktarılmıştır. Yine Kur'an'da bazı kavramlara, kadınlar ile ilgili bazı hususlara getirmiş olduğu yorumların yanlış olduğu dile getirilmiştir. Kur'an'da hitap edenin kim olduğu konusunda iddialarının tutarsız olduğu vurgulanmıştır.⁸² Burada "la uksimu" ifadesiyle ilgili tefsirlerde Bell'in belirttiği şekilde yorum yapıldığını da belirtmemiz gerekmektedir.⁸³ Ancak Vâkıa sûresi aşağıdaki âyetlerde bu ifadenin açık bir yemin olduğu hususu vurgulanmaktadır. *"Bakın! Yıldızların yerlerine yemin ederim. Ki bilerseniz, bu gerçekten pek büyük bir yemindir."* (56/75-76)

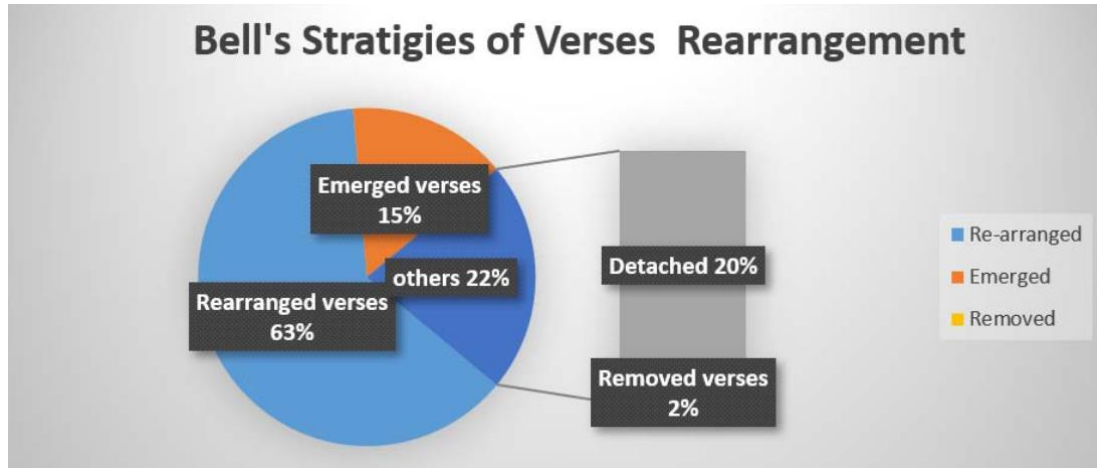
Buraya kadar Bell'in Batı'lı araştırmacılardan almış olduğu eleştirilerden bazı örnekler sunulmuştur. Tabiki Batı dünyasından almış olduğu eleştiriler bunlarla sınırlı değildir. Ancak farklı yönlerde gelen eleştirilerden çalışmamızda örnekler sunulmaya gayret edilmiştir. Bell İslam dünyasından da yoğun bir şekilde eleştiri almıştır. Bu eleştirilerden bir kısmını çalışmamızda ele alalım.

⁸¹ Leaman, Oliver, *The Qur'an: An Encyclopedia*, London, Routledge, 2006, ss.659-660.

⁸² Schacht, J. "Review of Introduction to the Qur'an, by Richard Bell" *Oriens* 7/2, 1954, 360-362.

⁸³ Râzi, *Mefâtihi'l Gayb*, XXX, Daru'l-Fikr, Lübnan, 1981, ss.214-215.

Bell'in mealinde âyetleri yeniden düzenleme stratejisi bir tabloda aktarılarak, âyetlerin yüzde 63'ünün sıralamasının değiştirildiği, yüzde 20'sinin parçalara ayrıldığı, yüzde 15'inin orijinal yerinde bırakıldığı ve yüzde 2'sinin mealde hiç yer almadığı gösterilmiştir.

(Şekil 1)⁸⁴

İdeolojik etkinin sûrelerin çoğunda etkin olduğu, sûrelerin içinde yapılan çok sayıda yer değişikliğinin okuyucuyu zora soktuğu, daha az yaygın kelime ve mecâzî kullanımların yaygın şekilde kullanıldığı dile getirilmiştir. Bu durumun Bell'i zor durumda bıraktığı ifade edilmiştir. Kur'an ilimlerinin bazılarını kullanıp bazılarını terketmesi, manaları değiştirmesi, Kur'an'ın taklit edilemez oluşunu reddetmesi, çeviride kastedilen manaları değiştirmesi, Mekkî ve Medenî sûreleri yanlış sınıflandırması vb. hususlarda eleştirilmektedir.⁸⁵

Bell'in Kur'an'ın kaynağını, Hz. Peygamber'i kilisenin öğrencisi görerek Hristiyanlığa dayandırması onun dindar bir Hristiyan oluşunun tezahürü görülmüştür. Hz. Peygamber'in samimiyetinden hiç şüphe duymadığı halde Kur'an'ın ilâhiliği hususunda aşırı şüphecî yaklaşımının tutarlı bulunmadığı vurgulanmaktadır.

⁸⁴ Elnemr, "The Ideology and Translations of the Quran by the Orientalists" s.4.

⁸⁵ Elnemr "The Ideology and Translations of the Quran by the Orientalists" ss.1-15.

Geleneği tek kalemde reddederken kendi getirdiği yorumların yüzeysellik sınırını aşmadığı belirtilmektedir.⁸⁶

Sonuç olarak Bell'e gelen eleştirileri sınıflandırdığımızda şu hususlar göze çarpmaktadır; Kur'an metnini yorumlamada Bell'in Arapça konusunda dilbilimsel ve filolojik açıdan yetersizliği, çeşitli kelimelerin anlamlarında bulunan nüansları ve anlam zenginliklerini tam manasıyla kavramasını engellemiştir. Kur'an'ın vahyolunduğu tarihi ve kültürel bağlamı geleneğin dogmatik kabullerine güvenemeyiz şeklinde bir gerekçeyle hiçbir şekilde hesaba katmadan metni yorumlaması, yorumun ötesinde âyetlerin sıralanmasında değişikliğe gitmesi, daha ötesi âyetlerin kendi içlerinde çeşitli yer değişiklikleri iddia etmesi en önemli eleştiri noktalarından biri olmaktadır. Kur'an'ın indiriliş gayesi, Allah kelâmı olması, dini bir metin olması gibi hususları hesaba katmadan, Kur'an metni ile ilgili iddialarını temellendirme noktasında edebi analizlere aşırı bir şekilde bel bağlaması yine bu başlık altında zikredilmesi gereken hususlardan biridir. Yine yukarıda zikrettiğimiz edebi analizler konusu altında ele alınabilecek hususlardan biri, ancak metodolojik bir sorun olarak ayrıda ele alınabilir kanaatindeyiz. Bell'in Kur'an'a yönelik iddialarını çoğunlukla edebi açıdan ele almasına rağmen bu hususta mevcut literatürü göz ardı etmesidir. Kur'an'ı çeviri noktasında sadece dilbilgisel eksiklikle açıklanamayacak şekilde yanlış anlam vermesi çevirisinin güvenilmezliği noktasında eleştirilerin yükselmesine sebep olmaktadır.

⁸⁶ Albayrak "Richard Bell, Kur'an Çalışmaları ve Kur'an Vahyi Hakkındaki Görüşleri" s.279.

II. BÖLÜM

RICHARD BELL'İN (1876-1952) KUR'AN'A YAKLAŞIMI

Richard Bell'in Kur'an'a yaklaşımı aşağıdaki başlıklar altında ele alınmıştır.

A. Kur'an Tarihine Bakışı

Bu başlık altında öncelikle Bell'in Kur'an'ın indiği dönemde Hristiyanlığın Arap yarımadasında yaygın bir şekilde etkin olduğunu iddia ettiğini tekrar edelim. Suriye, Mısır, Habeşistan ve Yemen'in yanısıra Arap yarımadasının içlerine kadar söz konusu etkinliğin var olduğunu eserlerinde uzun bir şekilde ele aldığını da belirtmek gerekmektedir.⁸⁷

Bell VII. yüzyılda İslamın kazandığı zaferlerin asıl nedenini, göstergeleri IV. yüzyıla dayanan Hristiyanlığın yozlaşmasına bağlamaktadır. Özellikle Suriye ve Mısır Kiliselerinin bazı fikir ayrılıklarından dolayı İslamiyetin yükselmeye başladığı yıllarda İslama karşı değilde birbirlerine karşı zafer kazanma isteklerinin daha çok olduğunu vurgulamaktadır. İslamın bir din olması yanında aslında bir devlette olduğunu ve bunun da Hz. Peygamber'in Hristiyanlıktan gördüğü şey (Kilise ve devlet birlikteliğini kastederek) ve Eski Ahitten öğrendikleri olduğunu da iddia ettiğini eserlerinde görüyoruz.⁸⁸

Bell John of Domescus'a dayandırarak aslında İslamın Hristiyanlıktan türetildiğini ve bunun delilinin, yeterli derecede yapmış olduğu reddiyelerle kanıtlandığı, Kur'an'da bulunan anlamsızlıklar, mantıksızlıklar ve tanrı kavramının yanlış bir şekilde ele alınması olduğunu belirtmektedir.⁸⁹ Ayrıca Kur'an hakkında araştırma yapan herhangi birinin daha onu ilk ele aldığı Kur'an'ın içinde Yahudilik ve Hristiyanlığa ait öğeleri bulacağını iddia etmektedir.⁹⁰

⁸⁷ Bell, *The Origin of Islam*, s.3-45.

⁸⁸ Bell, *The Origin of Islam*, s.3.

⁸⁹ Bell, *The Origin of Islam*, s.4.

⁹⁰ Bell, *The Origin of Islam*, s.66.

Kur'an tarihi ile ilgili Bell, Kur'an Hz. Peygamber'in ölümünden sonra kısa bir süre içinde bir araya getirilse de kronolojik sırada bir araya getirildiğini kanıtlayacak bilgiye sahip olunmadığını vurgular. Nöldeke'nin yapmış olduğu düzenlemenin yeterli olmasa da elimizdeki en güvenilir düzenleme olduğunu belirtir. Hz. Peygamber'in ilk dönemde gelen âyetleri yeniden düzenlediğini ve eklemeler yaparak sonraki dönemlerde gelenlere bunları ilave ettiğini iddia eder.⁹¹

Hz. Osman'ın istinsahının Hz. Hafsa'nın nüshasına uygun olmadığı görüşünü şöyle açıklamaktadır. Çoğaltılmadan önceki Kur'an'ın ne olduğunu bilmiyoruz ancak elimizdeki Kur'an kesinlikle Osman'ın Kur'an'ı çünkü onun heyeti, çoğaltılan Kur'an'a neyin dahil edilip neyin dahil edilmeyeceğini, sûrelerin sayısını ve âyetlerin sırasının nasıl olacağını belirlemiştir. Bu çoğaltma işleminde sessiz harflerden oluşan metni ana hatlarıyla kesinleştirdiğini, Osman öncesi döneme ait yazılarda aynı şekle sahip harfin bazen iki ünsüzden birini gösterebileceğini, tüm bu işlemlerin, asıl vahyin noktasına bile dokunulmaması gerektiği hususunu düşündüğümüzde, ne demek olduğunu ortaya çıktığını belirtmektedir. Yani Kur'an'ın aslı bozulmuştur demektir. Bell bazı sahabelerin elindeki nüshalardan yola çıkarak farklılıkları göstermektedir.⁹² Ardından uzunca Kur'an'ın harekelenmesi, Kıraatı Seb'a, Kıraatı Aşera konularına değinmekte ve İslam toplumunun büyük çoğunluğunun bu farklılıkları bilmediğini belirtmektedir.⁹³

Bell, Hz. Osman'ın yapmış olduğu Kur'an'ı çoğaltma işinde, Hz. Hafsa'nın elinde olan toplanılmış Kur'an ile bir farklılık olsaydı Hz. Osman'a karşı itirazlar yükselmeliydi, ancak baktığımızda Hz. Osman'a karşı olan itirazların Kur'an hakkında olmadığı görülür diyerek, o halde vahyin doğru bir şekilde kaydedilip kaydedilmediği cevabını modern bilim öncelikle Kur'an'ın kendisinde arayacak ve içeriğinin Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili güvenilir bilgiyle karşılaştırmasını yaparak sonuç elde edebileceğini kaydeder.⁹⁴ Bu şekilde bir yaklaşımla kendi çalışmasının gerekliliği için zemin hazırlamış olmaktadır. Ayrıca Bell şunları dile getirir; Kur'an'ın toplanması ve çoğaltılması işlerinde ondan bazı bölümlerin

⁹¹ Bell, *The Origin of Islam*, s.67.

⁹² Bell, Watt, *Bell's Introduction*, s.44.

⁹³ Bell, Watt, *Bell's Introduction*, ss.47-50.

⁹⁴ Bell, Watt, *Bell's Introduction*, ss.50-53.

kaybolduğu mümkündür, şöyleki Hz. Zeyd bu işleri eldeki yazılı dökümanlara ve ezberlerde bulunanlara dayanarak yapmıştır. O halde yazılı olanlarda (biri bir yere yazdığını unutmuş olabilir) hafızalarda olanlarda kolaylıkla unutulabilir. Ama yinede Zeyd mümkün olduğunca Kur'an'dan olduğunu bildiklerini bir araya toplayabilmiştir. Sonuçta vahiyden çok az bir kısım hariç tamamı elimizdedir.⁹⁵

Anlaşılan Bell'in Kur'an'a yaklaşımında öncelikle tarihi bir arka plan oluşturulması gereklidir. Hz. Peygamber'in peygamberlik iddiasıyla ortaya çıktığı topraklar Suriye, Mısır, Yemen, Habeşistan gibi Hristiyanlık merkezleriyle çevrilidir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'e bu dinin bilgisi, kutsal metinleri muhakkak ulaşmıştır. Kendi toplumunun içinde bulunduğu durumlardan dolayı sıkıntı çeken Hz. Peygamber uzlete çekildiği dönemlerde Hristiyanlıkla ilgili bilgilerinden de faydalanarak kendisinin bir peygamber olduğunu düşünmüş ve âyetleri zihninde oluşturmaya başlamıştır. İlk dönem bütün uğraşı âyetler olduğu için bu dönemin âyetleri edebi yönden de çok güçlüdür. Ancak sadece Allah'ın varlığı, yeniden diriliş, ahiret hayatı gibi konularla ilgilidir. Zaman ilerledikçe ve konumu güçlendikçe elde olan âyetlere çeşitli eklemeler çıkartmalar yaparak âyetleri oluşturmaya devam eder. Medine döneminde artık devlet başkanıdır. Çok vakti yoktur. Bu yüzden âyetler edebi yönden güçlü değildir. Yine ihtiyaçları doğrultusunda âyetleri oluşturmaya devam eder. Medine'de artık Yahudilik ve Hristiyanlık ile ilgili bilgileri daha çok artmıştır. Artık eski kutsal metinlerden daha çok faydalanır. Geçmiş peygamberlerin hayatları, ilk insan, cennet cehennem tasvirleri hep İncil ve Tevrat'tan alınmıştır. Ancak bire bir aynı değildir. Çünkü o almış olduklarını kendi hedef ve ihtiyaçları doğrultusunda düzenlemede mâhirdir. Âyetleri günün imkanları doğrultusunda elde bulunan malzemelere yazar, yazdırır. İhtiyaçları doğrultusunda elde olanlara çeşitli ilaveler, eksiltmeler, düzeltmeler yaparak yeni âyetler oluşturur.

Ortada asırlarca önce iki kapak arasında toplanmış ve bu sürece, tarihi kayıtlarla sabit bir toplum içinde 23 yıl süren bir vahiy döneminden sonra, vahiy sürecini de toplumun içinde yine tarihi kayıtlarla sabit bir şekilde tamamlamış olarak

⁹⁵ Bell, Watt, *Bell's Introduction*, s.56.

ulaşmış kutsal bir metin var. İlk muhataplarının bu kutsal metin öncesi ve sonrası durumları aynı şekilde kayıtlıdır. Bu kutsal metni, akılcı, bilimsel, ön yargısız bir yaklaşımın, yukarıdaki sayılanların tamamını göz önünde bulundurarak ele alması gerekmez mi? Söz gelimi Kur'an'ın çoğaltılması sürecinde Hz. Osman'ın heyeti söz sahibiydi. Dolayısıyla onun istediği şekilde çoğaltma işlemi yapıldı iddiasını ele alalım. Öyle ise tarihi belgeler ışığında Hz. Osman'ın yönetimde adaletsizlik yaptığı eleştirileriyle başlayan bir sürecin çıkış noktası toplumun adalet arayışı değil midir? Yönetimle alakalı adalet arayışı için bunu yapan bir toplum, yine tarihi kayıtlar ışığında Kur'an ile alakalı bir hususta neden susmuştur? Ya da Kur'an uğrunda, din uğrunda, Hz. Peygamber uğrunda yapmış oldukları ele alındığında, Kur'an'a karşı böyle bir yaklaşımı kabul edebilirler mi? Bu soruları ilgili iddia sahipleri cevaplamalı değil midir? Amaç bir kutsal metni en doğru şekilde anlamak ise süreç bu şekilde işlemelidir. Bunları ortadan kaldırdığınız zaman herhangi bir akılcı yaklaşımdan, bilimsel yaklaşımdan, ön yargısız yaklaşımdan söz edemezsiniz.⁹⁶

B. Kur'an Metni ve Yapısına Bakışı

Bu başlık altında ilk olarak dile getirilmesi gereken husus aslında Kur'an âyetlerinin ilk üzerine yazıldığı malzemeler temelinde Bell'in yaklaşımını aktarmak olmalıdır. Bilindiği gibi Kur'an'ın üzerine ilk yazıldığı malzemeler, tahta, hurma kabukları, deri parçaları, kürek kemikleri vb. malzemelerdi. Bell'e göre Kur'an âyetleri bu malzemelerin bir yüzüne yazılınca üzerine yazılacak malzemelerin zor bulunmasına bağlı olarak, daha sonra gelen âyetler bu malzemelerin diğer yüzlerine de yazıldı. Ancak Kur'an'ın toplanması esnasında bu malzemelerin önünde ve arkasında yazılı olanlar ardı ardına yazıldığı için Kur'an bu şekilde birbiriyle bağlantısız, fâsılları uyumsuz, âyetlerin uzunluk ve kısalıkları farklı vb. bozukluklarla dolu. Bunu düzeltmenin yolu fâsıla uyumu, âyetlerin uzun ve kısalığı

⁹⁶ Kur'an tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Demirci, Muhsin, *Kur'an Tarihi*, İstanbul, Marmara Üni. İlahiyat Vakfı Yayınları, 2015, ss.1-266; Altıkulaç, Tayyar, *Yüce Kitabımız Hz. Kur'an*, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 2022, ss.1-103; Öztürk, Mustafa -Ünsal, Hadiye, *Kur'an Tarihi*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2018, ss.1,316.; Bigiyef, Musa Carullah, *Kur'an ve Mushaflar Tarihi*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2019, ss.1-144.

ve Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili tarihsel veriler ışığında âyetleri yeniden sıralamaktır.⁹⁷

Bell geleneksel metinlerde ele alınan hususları, Kur'an, sûre, âyet, Kur'an'daki kelimelerin kökenleri, sûre isimleri, Tevbe Sûresi başında besmele olmaması vb. ele alarak değerlendirir. Tevbe sûresi âyet sayısı ele alındığında buraya uygun değil diyerek, o halde bir önceki sûre ile birleşik tek sûre iken sonradan bu şekilde düzenlendiğini ileri sürer. Hurûf-ı Mukattaa harflerinde kapsamlı bir şekilde konuyu işler, aynı harflerle başlayanların belirli sıralama ve sûrelerin uzunluğunu ele aldığımızda bir düzen içinde olduğunu, (Hâ-Mîm'lerin peşpeşe gelmesi gibi) Kur'an'ın sûre sıralamasının en uzundan kısaya doğru olduğunu bu düzene uymayan yerlerin bize buralara sonradan eklemeler yapıldığını gösterdiğini iddia eder.⁹⁸ Ayrıca bu harflerle ilgili bir diğer iddiası şu şekildedir; Hz. Zeyd söz konusu sûreyi kimden aldıysa onun isminin baş harflerini sûrenin başına yazmıştır. Yani Hâ-Mîm, isminin kısaltması Hâ-Mîm olan birinden alınmıştır.⁹⁹

Fatiha sûresi ile alakalı Bell Kur'an'ı ilk bir araya getirenlerin onu buraya almadığını belirterek nüzûlü ile alakalı peygamberliğin ikinci yılı sonu veya üçüncü yılı başlarında olabileceğini ve baş tarafa büyük ihtimalle sonraki dönemde yapılan düzenlemelerde konulduğunu iddia eder.¹⁰⁰ Felak ve Nâs sûreleri ile alakalı İbn Mes'ûd'un onları toplamış olduğu Kur'an'a almadığını belirtir.¹⁰¹ Bu iddialarla ilgili geleneksel eserlerimizin çoğunluğunda cevap bulunmaktadır. Fatiha sûresi ile alakalı Bell'in Kur'an'ı ilk bir araya getirenlerin onu buraya almadığı iddiası mesnetsizdir. Gerek mealinde gerek diğer eserlerinde bu iddiası ile ilgili bir delil ileri sürmemektedir. Meal çalışmasında Kur'an'ı ilk toplayanların Fatiha sûresini topladıkları Kur'an'a almadıklarını belirtirken, mealinin metodolojisini aktardığı çalışmasında Fatiha sûresini ele almasına rağmen meal çalışmasında ileri sürdüğü bu iddiasına değinmemiştir. Hicr sûresinde yer alan “*Biz sana tekrarlanan yediyi verdik*” 15/87 âyeti ile namaz ibadetinin mekke döneminde farz kılınması ve Fatiha

⁹⁷ Bell, *The Quran Vol I*, s.v-viii.

⁹⁸ Bell, Watt, *Bell's Introduction*, ss.61-62.

⁹⁹ Bell, Watt, *Bell's Introduction*, s.63.

¹⁰⁰ Bell, *The Quran Vol I*, s.1.

¹⁰¹ Bell, Watt, *Bell's Introduction*, s.58.

sûresi olmadan namaz olmaz manasındaki hadis rivayetleri Bell'in iddialarını geçersiz kılmaktadır. Felak ve Nâs sûreleri ile ilgili, Bell'in iddiasını içeren rivayet dahil olmak üzere diğer rivayetler de zikredilerek, Felak ve Nâs sûrelerinin Kur'an'a dahil olduğu hususu delillendirilmektedir.¹⁰²

Sûrelerin sıralama ve âyetlerin düzenlenmesinin Hz. Peygamber tarafından mı yapıldığı yoksa sonraki dönemlerde mi yapıldığı hususunun bilim adamları tarafından hiçbir zaman değerlendirilemeyecek bir konu olduğunu ileri sürer.¹⁰³ Aslında Bell bu iddiasını tarihi gerçeklerle kendisi de çürütmektedir. Toplumun merkezinde olan Kur'an'a, iddia edildiği gibi bir müdahale yapılmış olsaydı buna itirazlar olmalıydı. Ancak bu konuda bir itiraz görülmemektedir demektir. Yine de bu iddiaya cevaben yaşadığımız çağda daha da geliştirilen karbon teknolojisi yardımıyla el yazması Kur'an nüshalarının tarihlendirmesi yapılmakta ve pekâlâ Hz. Peygamber dönemine ait yazmaların bulunduğu bilimsel olarak kanıtlanmaktadır. Sûre ve âyet sıralamaları günümüz mushaflarıyla aynı olan el yazmalarının karbon teknolojisiyle yaklaşık yüzde 95 doğruluk oranı verilerek 568 ila 645 yılları arasına ait oldukları tarihlendirilmiştir.¹⁰⁴

Fâsıla konusunda özellikle âyet sonlarının uyumu, uzun âyetlerde son cümlelerin kullanımı gibi edebi hususları kapsamlı bir şekilde ele alır. Kur'an'ın tamamında böyle bir uyumun aranmasının gerekli olmadığını belirtse de sıklıkla âyetlerin sıralanması noktasında kendisi bu konuyu ileri sürerek uyum olmadığını iddia eder. Bu hususları dile getirdikten sonra Kur'an'da uyum hususunda uzun süreli bir bütünlük oluşturduğuna dair göstergeleri nadiren bulabildiklerini dile getirir. Uhud, Hendek, Hudeybiye ile ilgili âyetlerin bütüncül bir yaklaşım ile değil kesit kesit gelmesini örnek verir. Bazı örnekler vererek âyetlerin bağlamsal olarak aslında söz konusu yere ait olmadığını belirtir.¹⁰⁵ Bell'in mealinde yapmış olduğu yer değişikliklerini tamamen incelediğimizde, Yahudi ve Hristiyanlarla ilgili âyetleri

¹⁰² İbn Kesir, *Tefsir'ül-Kur'an*, Dar'u-İbn'i-Hazm, Beyrut, 2000, ss.2151,2156; Kurtubî, *el-Câmî*, Müessesetü'r-Risale, Lübnan, 2006, XXII, ss.566-568.

¹⁰³ Bell, Watt, *Bell's Introduction*, s.58.

¹⁰⁴ Fedeli, Alba "Early Qur'an'ic Manuscripts, Their Text, and the Alphonse Mingana Papers Held in the Department of Special Collections of the University of Birmingham" Phd Thesis, University of Birmingham, Institute for Textual Scholarship and Electronic Editing, Birmingham, 2015.ss.182-185.

¹⁰⁵ Bell, Watt, *Bell's Introduction*, ss.70-74.

istisna tutarsak, çoğunlukla onun çalışmasının süre bütünlüğü içinde bir konulu meal çalışması olduğu görülmektedir. Süre içinde aynı konu ile ilgili âyetleri ardı ardına sıralama eğilimi içindedir. Benzer şekilde, ancak bazı farklılıklarla gelen âyetlere, aslında bu âyet şuradaydı. Fakat daha sonra çeşitli eklemeler yapıldı. Sonra buraya taşındı gibi iddialar ileri sürmektedir.

Bell Kur'an'da "De ki", "Deyiniz ki" gibi ifadelerle başlayan cümlelerin sıklıkla tekrarlanan bir tür slogan olduğunu iddia eder. Bu durumu şu âyetlerle örneklendirir; "De ki: "Allah bana yeter! Hakkıyla tevekkül edenler yalnız O'na güvenip dayanırlar."39/38, De ki: "Asıl doğru yol ancak Allah'ın yoludur."2/120 Bu ve benzeri âyetlerin aslında halk için tasarlanmış özdeyiş tarzında olduklarını ve Kur'an'ın aslında bulunmadıklarını, sonradan ilave edildiklerini iddia eder. Hz. Peygamber'e sorulan soruları da bu bağlamda ele alır. Halkın sorunlarını, itirazlarını çözüme kullanıldıklarını ileri sürerek vahiyden olamayacaklarını anlatmaya çalışır. Bunların buldukları yerde fâsıla uyumunun bulunmamasını iddiasına delil olarak getirir.¹⁰⁶ Bu iddialara cevaben Kur'an insanlar için indirilmiş bir kitaptır. Onun âyetlerinin topluma, insanlara hitap etmesi, dünya ve ahiret saadetleri için yol gösteren olması, sorularını, sorunlarını çözen olması gerekmektedir.

Bell Kur'an'da Hz. Peygamber'in kâhin, sihirbaz, şair olmadığına dair âyetler olduğunu belirttikten sonra aşağıdaki âyetleri örnek vererek bunların bir kâhin, sihirbaz veya şâirin sözüne benzediğini iddia eder.¹⁰⁷ "Sıra sıra dizilmiş olanlara, (yanışları) engellemeye çalışanlara ve anmak için okuyanlara andolsun ki kuşkusuz tanrınız bir tekdir.37/1-4, Savurdukça savuranlara, yükü taşıyanlara, kolaylıkla akıp gidenlere, işleri taksim edenlere andolsun ki size vaad edilen şey kesinlikle doğrudur ve son yargılama mutlaka gerçekleşecektir.51/1-6, Yemin olsun, birbiri ardından gönderilenlere; Fırtına olup esenlere; Yaydıkça yayanlara; (Hak ile bâtılı) birbirinden iyice ayıranlara; Mazereti ortadan kaldırmak veya uyarmak için vahyi iletenlere; Ki size vaad olunan şey mutlaka gerçekleşecektir. 77/1-7, Yemin olsun, batmak üzere yükselenlere; Sâkin ve düzenli hareket edenlere, Yüzdükçe yüzenlere; Yarıştıkça yarışanlara, Emri, uygun yol ve yöntemle yerine getirenlere! O gün

¹⁰⁶ Bell, Watt, *Bell's Introduction*, ss.75-76.

¹⁰⁷ Bell, Watt, *Bell's Introduction*, s.78.

sarsılan şiddetle sarsılır; Onu ikinci sarsıntı izler! İşte o gün korkudan yürekler ağza gelir. (İnsanların) gözlerine korku çöker. (İnkârcılar), “Biz ilk halimize mi döndürüleceğiz? Biz çürümüş kemikler olmuş iken mi?” diyorlar. Ve ekliyorlar: “O zaman bu, (bizim için) ziyanlı bir dönüş olur!” Oysa bu dönüş sadece bir seslenmeye bakar. Bir de bakarsın kendilerini mahşerde bulmuşlar!” 79/1-14

Yeminlerle alakalı onların ancak nadiren kullanıldıklarında etkili olabileceklerini belirttikten sonra aşağıdaki âyetleri örnek vererek çok sayıda yemin ve anlaşılması zor ifadeler olduğunu belirtir.¹⁰⁸ *“Yemin olsun şafak vaktine; On geceye, Çift olana ve tek olana; Geçip gitmekte olan geceye. Akli olan kimse için bunlar yemine konu olacak kadar önemli değil midir? 89/1-5, Tûr’a, açık sayfeler üzerine yazılı kitaba, beyt-i ma‘mûra, yükseltilmiş tavana, kaynayan denize andolsun ki, rabbinin azabı mutlaka gerçekleşecektir; ona engel olabilecek yoktur!” 52/1-8*

Kur’an’ın dilinin apaçık Arapça olarak âyetlerde vurgulandığını belirttikten sonra, özellikle XIX. yüzyılda yapılan dilbilimsel araştırmalar ile böyle olmadığını kanıtlandığını, olsa olsa Kureyşin kullandığı Arapça lehçelerden biri olabileceğini ileri sürer. Müslüman alimlerin de bu konuyu dogmatik inançları nedeniyle ilk dönemlerde ele almadığını ancak sonraki dönemlerde Kur’an’da Arapça kökenli olmayan kelimeler bulunduğunu yine Müslüman alimlerin kabul ettiğini belirtir.¹⁰⁹ Yukarıda Kur’an’ın dili konusunda ileri sürülen, Arapça olmadığı iddiaları herhangi bir ilmi ve felsefi dayanaktan çok uzaktır. Bu iddialara, o halde Kur’an’ın dili nedir sorusunu yöneltiyoruz. Arapça lehçelerinden biridir cevabına, lehçe dil değildir şeklinde cevap veriyoruz. Müslüman alimlerin yabancı kökenli kelime bulunduğunu kabul etmeleri Kur’an’ın Arapça olmadığını söylemeleri demek değildir. Ayrıca elde bulunan bütün yazma Kur’an sayfeleri üzerinde araştırmacıların değişik tekniklerle yapmış oldukları çeşitli çalışmalar sonucunda araştırmacıların çoğunluğunun şu konularda hem fikir olduğu aktarılmaktadır. Kur’an 23 yıllık süre içinde Mekke ve Medine’de Arap dilinde ve Arap alfabesiyle yazılmıştır (632 yılına kadar). Emeviler

¹⁰⁸ Bell, Watt, *Bell’s Introduction*, ss.79-80.

¹⁰⁹ Bell, Watt, *Bell’s Introduction*, ss.84-85.

dönemi öncesinden Abbasiler dönemi başlangıcına kadar tek resmi metin sürecini tamamlamıştır (632-800).¹¹⁰

Bell, Kur'an'da nesh konusunu ele alarak aşağıdaki âyetler ışığında Kur'an'da vahiy dışı bir şey bulunmadığı düşünülebilir demektedir; *“Kendilerine âyetlerimiz açıkça okunup anlatılınca bize geleceklerine inanmayanlar, “Bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir” dediler. Onlara şöyle de: “Onu kendiliğinden değiştirmeye hak ve yetkim yoktur, ben ancak bana vahyedilene uyuyorum. Eğer rabbime itaatsizlik edersem şüphesiz dehşetli bir günün azabından korkarım.” Yine de ki: “Allah (öyle) dileseydi ne ben onu size okuyabilirdim ne de siz onu anlayabilirdiniz; o gelmeden aranızda uzun bir süre yaşadım, siz aklınızı kullanıp düşünmez misiniz?”*10/15-16, *Eğer peygamber bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, Elbette onu kısıvrak yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık. Hiçbiriniz buna mâni olamazdınız.* 69/44-47, *O putperestler, sana vahyettiklerimizden başka şeyleri yalan yere bize yamayasın diye neredeyse seni ayartıp ondan saptıracaklar, işte o zaman seni kendilerine dost sayacaklardı. Hatta seni yerinde sağlam tutmasaydık neredeyse -biraz da olsa- onlara kayacaktın! Ama o zaman sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık; sonra bize karşı kendin için hiçbir yardımcı da bulamazdın!*17/73-75.”

Ancak şu âyetlere baktığımız zaman, Kur'an'da bazı düzenlemeler yapıldığı inkâr edilemez diyerek, zaten nesh konusu bağlamında bunun herkes tarafından bilindiğini ileri sürer; *“Sana okutacağız ve Allah öyle dilemedikçe unutmayacaksın. O, açık olanı da bilir, gizli olanı da. 87/6-7, Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kâdirdir. 2/106, Allah dilediğini siler, dilediğini de yerinde bırakır; ana kitap onun katındadır.*13/39, *Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir- “Sen sadece uyduruyorsun” dediler. Öyle değil, fakat onların çoğu bilmezler. 16/101, Gerçek şu*

¹¹⁰ Gözeler, Esra. “Andreas Kaplony & Michael Marx (ed.). Qur'an Quotations Preserved on Papyrus Documents, 7th – 10th Centuries And The Problem of Carbon Dating Early Qur'ans. Leiden & Boston: Brill, 2019. XVI+247 S. ISBN: 978-90-04-35891-1”. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 62, sy., 2021, 601-12

ki, biz dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız; bundan sonra da sen bize karşı güvenip dayanacağın birini bulamazsın.”17/86

Ayrıca aşağıdaki âyeti delil getirerek Kehf sûresinde şeytâni âyetlerin bulunduğunu ama daha sonra kaybolduklarını iddia eder;¹¹¹ “Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik ki, o bir temennide bulunduğunda şeytan ille de onun arzularına bir şeyler katmaya kalkışmasın. Fakat Allah şeytanın katmaya çalıştığını iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini (onun kalbine) sağlam olarak yerleştirir. Allah hakkıyla bilmekte, hikmetle yönetmektedir.” 22/52 Hac sûresi 52. âyetin tefsirinde İbn Âşûr konuyu detaylıca ele almakta ve benzer iddia sahiplerini eleştirmektedir.¹¹² Elmalılı (ö.1942) söz konusu âyetin tefsirinde peygamberlerin kendi icthatlarıyla söyledikleri söz ve yaptıkları eylemlerinin vahiyden ayrıldığıнын, vahyin, reddinin mümkün olmayacak, hiçbir şüphe bulunmayacak derecede sağlam olduğunun belirtildiğini vurgulamaktadır.¹¹³ Ayrıca Cerrahoğlu (ö.2022) bu âyetin geçmiş peygamberler ile ilgili olduğunu belirtmektedir.¹¹⁴

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿١٣﴾
ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا
ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾

Bell Mü'minûn sûresi 12-15 âyetlerini örnek göstererek, sûrede âyetlerin kısa, sonlarının -în veya -ûn şeklinde bittiğini ancak 14. âyetin sûrede görülmedik derecede uzun olduğunu ve çok sayıda kısa cümleden oluştuğunu, bu cümlelerin -â şeklinde bittiğini belirtir. Bu ve benzeri örnekleri Kur'an'da bazı değişiklik ve düzenlemelerin yapıldığına delil olarak ileri sürer.¹¹⁵ İlahi kelamın herhangi bir edebi formdan farklı olması onun ilahi olmasının da delillerindedir. Bu bağlamda ileri sürülen fâsıla farklılıklarının tek başına Kur'an'da değişiklik yapıldığına delil olarak sunulması yeterli değildir. Değişiklik yapıldığı iddiasının delillendirilmesi

¹¹¹ Bell, Watt, *Bell's Introduction*, s.88.

¹¹² İbn Âşûr, Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus, Dâru't Tunusiyye, 1984, XVII, ss.296-300.

¹¹³ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili: Türkçe Tefsir*, Sadeleştiren : Hamdi Döndüren , İstanbul, Çelik Yayınevi, 2017, V,ss.592-593.

¹¹⁴ Cerrahoğlu, İsmail “Garânik” *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, ss.361-366.

¹¹⁵ Bell, Watt, *Bell's Introduction*, s.90.

gerekmektedir. Kur'an ile ilgili bu ve benzeri iddialara verilecek cevap açıktır. İslam dini, ortaya çıktığı ilk günlerden itibaren gerek dini gerek siyasi konularda olumlu ya da olumsuz her hususu kayıt altına alınmış bir dindir. Sahabenin görüş ayrılıkları, siyasi karışıklıklar, birbirleriyle savaşmaları vb. bütün hususlar kayıt altındadır. Bu husus aynı zamanda, kaynakların müdahaleye uğramadığının da bir göstergesidir. Şimdi bu minvalde toplumun merkezinde olan Kur'an ile alakalı, Kur'an'ın sûre ve âyetlerinin sıralamasının değiştirildiği, aslından olan bazı âyetlerin kaybolduğu, çeşitli eklemeler, çıkarmalar yapıldığı vb. iddiaların tarihsel-bilimsel olarak bir karşılığı bulunmamaktadır.

Bell aşağıdaki âyetleri örnek olarak vererek söz konusu âyetlerde Allah'ın fiillerinden bahsedilirken hem "O" hem "Biz" ifadesinin aynı âyette kullanılmasının bu âyetlerin bir düzenleme, yer değiştirme işleminden geçtiğinin kanıtı olduğunu belirtir. Arapça gramer kurallarına göre 6/141 âyetindeki hususların tek bir âyette yer alamayacağını ileri sürer. Aslında bu tür değişimlerin, düzenlemelerin bir iz bırakmadan yapılabileceğini belirtir. Ancak iyi bir araştırmacının bunların kanıtlarını çeşitli yöntemler ile bulabileceğini iddia eder; *"Çardaklı ve çardaksız bağları, değişik ürünleriyle hurmaları, ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen biçimlerde zeytin ve narları meydana getiren O'dur. Her biri ürün verdiği ürününden yiyin; hasat günü de hakkını verin, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez. 6/141, Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir; nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin. Kuşku yok ki kendilerine kitap verilenler bunun rablerinden gelmiş bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir."*2/144, *"Rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen O'dur. Nihâyet o rüzgârlar ağır bir bulut yüklenince onu ölü bir memlekete sevkederiz. Orada suyu indirir ve onunla türlü türlü meyveler çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Herhalde bundan ibret alırsınız."*7/57¹¹⁶

¹¹⁶ Bell, Watt, *Bell's Introduction*, s.92.

Bell Kur'an'da kimin konuştuğu ve kime hitap edildiği konusunu tartışır. Hz. Peygamber için kendi mesajının ona dışardan geldiği izlenimini vermekte olduğu tüm Kur'an'da anlaşılır iddiasını dile getirir. Birinci tekil şahsın kullanımı tüm Kur'an'da konuşanın Allah olduğunu varsayacağımız için normaldir. Ancak çoğunlukla üçüncü şahsın kullanılması da vâkî olduğundan bu durumun alışlageldik olmadığını ileri sürer. Konuşan Allah ise bazı âyetlerde konuşanın kendi üzerine yemin etmesinin saçma bulunduğunu aktarır.¹¹⁷ Kur'an'da "biz" ifadesinin kullandığı yerlere baktığımızda şu âyetleri örnek olarak alabiliriz. *"Andolsun, biz sana apaçık âyetler indirdik. Bunları ancak fâsıklar inkar eder."* 2/99 *"Hani, biz İsrailoğulları'ndan, "Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz" diye söz almıştık."* 2/83 Sonra pek azınız hariç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz. Kur'an Hz. Peygamber'e Hz. Cebrâil vâsıtası ile indirilmiştir. İsrailoğullarından söz, peygamberleri vâsıtası ile alınmıştır. Yapılan eylemde bir vâsita varsa "biz" ifadesi ile o vâsitaya da işaret edilebilir. Bu doğrultuda Kur'an'da vahiy, peygamber, melek kavramları ekseninde çokça "biz" ifadesi görülmektedir. "Biz" ifadesinin Allah'ın (cc) büyüklüğüne işaret eden ta'zim ifadesi şeklinde anlaşıldığı durumlar; *"Şüphesiz biz sana Kevser'i verdik."* 108/1 *"... Üzerlerine de buluttan gölgelik yaptık..."* 7/160 Görüldüğü üzere Kur'an'da hitap eden siganın "biz" veya "ben" olması âyet Kur'an için manalarının zenginliğine vesile olmaktadır.

Kıssalarla alakalı pek çoğunun özellikle Eski Ahit'ten türetildiğine dair deliller olduğunu kıssaları tek tek örneklendirerek uzunca ele alır. Ancak bütün kıssaları kontrol ettiğimiz zaman onların olduğu gibi diğer dinlerin kutsal metinlerinden alındığını söyleyemeyiz demektir. Bu durumu Hz. Peygamber'in hiçbir zaman kendisine gelen materyalleri doğrudan kullanmadığını, onları her zaman kendi kaynağına, amaçları ve ihtiyaçları doğrultusunda dönüştürdüğünü ileri sürerek açıklar.¹¹⁸ Ayrıca Kur'an'da kıssaların, cennet, cehennem sahnelerinin ve darbı mesellerin vaaz/nasihah amacı güttüğünü ve insanları etkilemede başarılı

¹¹⁷ Bell, Watt, *Bell's Introduction*, ss.64-68.

¹¹⁸ Bell, *Introduction*, ss.161-166.

olduklarını belirtir.¹¹⁹ Bu hususu itiraf etmesi Bell'in kendisiyle çeliştiği noktalardan biridir. Yapmış olduğu yer değişikliklerine sunduğu gerekçeleri bu söylemiyle kendisi boşa çıkarmış olmaktadır. Bell'in itiraz ettiği ve Kur'an'a ekleme çıkarma yapıldığına delil olarak ileri sürdüğü noktalardan birisi de benzer âyetlerin bir takım farklılıklarla tekrar edilmesidir. Bu itirazın cevabı da Bell'in Kur'an'ın vaaz/nasihah amacı güttüğü itirafı çerçevesinde verilebilir.

Namaz konusunda "Salât" kelimesinin Süryânî kökenli olduğundan yola çıkarak, özellikle gece namazları uygulamasının bu ibadetin Hristiyan kökenli olduğuna delil olduğunu iddia eder.¹²⁰ Aynı yaklaşımı zekât konusunda kelime Süryânice bu yüzden Hristiyan kökenlidir şeklinde sürdürür.¹²¹ Kur'an' da bulunan âyetlerden ilâhî dinlerde namaz ve zekât ibadetinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Âdem, Hz. Nûh ve Hz. İbrâhim'den sonra namazı terkedem nesillerin geleceğinden bahsedilmiştir. (Meryem 19/59), Hz. Zekeriyâ'nın namaz kıldığı açık bir şekilde vurgulanmıştır. (Âl-i İmrân 3/39), Hz. İbrâhim, Hz. Lût, Hz. İshak ve Hz. Yakub'a namaz emredilmektedir. (Enbiyâ 21/73), Hz. İsmail ailesine namazı emretmiştir. (Meryem 19/55), Hz. Lokman oğluna namazı hakkıyla kılmasını tavsiye etmektedir. (Lokmân 31/17), Hz. Mûsâ'ya namaz kılması emredilmektedir. (Tâhâ 20/14), Allah'ın İsrâiloğulları'ndan söz aldığı hususlarda namaz ve zekat ibadetinin yer aldığı görülmektedir. (Bakara 2/83) Hz. İsa yaşadığım sürece bana namaz ve zekat emredildi demektir. (Meryem 19/31) İlk insan ve ilk peygamberden beri var olan bir ibadet ile ilgili kelimenin kökeni delillendirilerek o ibadetin farklı bir dinden alındığı ileri sürülemez.

Yiyecekler ile alakalı Mekke döneminde bir âyet bulunmadığını ancak Medine'de Yahudiler ile ilişkiler doğrultusunda bu konuda düzenlemeler geldiğini ileri sürer. İçeceklerle ilgili durumu şu şekilde açıklamaktadır. Şarap ticareti Yahudi ve Hristiyanların elindeydi. Ayrıca Hz. Peygamber insanların namaza sarhoş bir şekilde gelmelerini istemiyordu. Bu yüzden aslında cennet nimetlerinden biri olan

¹¹⁹ Bell, Watt, *Bell's Introduction*, ss.81-82.

¹²⁰ Bell, *Introduction*, s.166.

¹²¹ Bell, *Introduction*, s.166.

şarap şeytan işlerinden biri olarak yasaklandı.¹²² Bu hususa şu âyetleri örnek olarak vermektedir; *“Rabbine itaatsizlikten sakınanlara vaad edilen cennetin temsili şudur: İçinde doğal nitelikleri bozulmamış su ırmakları, tadı bozulmamış süt ırmakları, içenlere lezzet veren şarap ırmakları, süzölmüş bal ırmakları bulunan bir bahçedir. Onlar için ayrıca orada her meyveden mevcuttur, üstelik rablerinden bir de bağışlama lütfü. Şimdi bunlar, ateşte devamlı kalan, bağırsaklarını parçalayan kaynar su içirilen kimseler gibi olur mu hiç?”*47/15; *“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.”* 5/90 Konu ile ilgili örnek olarak aldığı âyet cennet nimetlerinden bahsetmektedir. Kur’an ile ilgili bu kadar süre çalışma yapmış bir kimsenin bu âyetin, iddiasına delil oluşturmadığını kesin olarak bildiği sonucu su götürmez bir gerçektir.

Oruç konusunda yine aynı yaklaşımı görmekteyiz. Mekke’de oruç yoktu; Medine’ye gelindiğinde Yahudilerden görüldü. Bundan sonra ilgili âyetler Kur’an’da yer almaya başladı demektir.¹²³

Bell’in inkar noktasında üzerinde durduğu hususlardan birisi de şu husustur; Mekke dönemi âyetleri herhangi bir şekilde oruç, zekat, hac gibi temel ibadetleri, evlilik, boşanma vb. diğer hukuki işlemleri içermez. Bell’e göre bunun nedeni Mekke döneminde Hz. Peygamber’in bunlar hakkında bilgisi olmamasıdır. Medine döneminde oruç ibadetini Yahudilerden görmüştür. Zekat kelimesi köken itibariyle Süryanicedir. Dolayısıyla zekat ibadeti Hristiyanlardan alınmıştır. Evlilik, boşanma, yiyecek ve içeceklerle ilgili yasaklar Yahudilerden görülmüştür. Burada sorulması gereken soru şu sorudur; Yeni bir dinin iman esaslarının öncelikle toplumda yerleştirilmesi, ardından ibadet ve muamelat konularının işlenmesi aklın ve bilimselliğin kabul ettiği bir yöntem değil midir? Yine namaz, oruç, zekat gibi ibadetlerin benzerlerinin ilahi dinler olan Yahudilik ve Hristiyanlıkta da bulunması aslında Kur’an’ın aynı ilahi kaynaktan geldiğini göstermesi açısından doğruluğuna işaret etmez mi?

¹²² Bell, *Introduction*, s.166.

¹²³ Bell, *Introduction*, s.166.

Yapmış olduğu yer değişiklikleri noktasında ileri sürdüğü temel argümanı âyetlerin Mekkî veya Medenî olmalarıdır. Mekke dönemi temel konuları Allah'ın varlığı, yeniden diriliş ve ahiret hayatıdır. Dolayısıyla bu konular dışındaki âyetler Medenî olmalıdır. Çünkü söz konusu konular haricindeki âyetler Mekkî olursa Bell'in temel argümanı boşa çıkmış olur. Bu temel argüman Hz. Peygamber Medine'ye gitmeden önce söz konusu konular dışında kalan konular hakkında bilgi sahibi değildi. Bu bilgileri Medine'de Yahudi ve Hristiyanlardan öğrendi. Bu nedenle mealinde sık sık kullandığı başlıklarda herhangi bir kayıt göstermeden kendi düşüncesi doğrultusunda öyle olması gerektiği için Mekkî, Medenî sınıflandırması yapmaktadır. Bu yaklaşımı da Bell'in kendisiyle çeliştiği hususlardan birisidir. Aşağıda da ifade edileceği gibi vahyin başlangıcı konusunda Bell'in yaklaşımı Hz. Peygamber'in uzlete çekilip kendi kavminin durumunu düzeltmek için eski dini metinlerden ve bölgede yoğun olarak yaşayan Hristiyan ve Yahudilerden öğrendikleriyle yola çıkarak âyetleri oluşturmaya başladığı şeklindedir. Ancak Mekkî Medenî âyetler ayrımı hususunda Medine öncesi Hz. Peygamber'in bu bilgilere sahip olmadığını belirtmektedir. Hz. Peygamber bu bilgilere sahip midir değil mi? Madem Hristiyanlık bölgede bu kadar yaygın o halde konu ayrımı olmaksızın Hz. Peygamber'in bütün bilgilere sahip olması gerekmektedir. Sahip olduğu bilgiler hakkında konu ayrımı yapmak ilmi bir yaklaşım değildir. Bu durumda Bell'in bir çok iddiasını dayandırdığı temel argümanlardan birisi boşa çıkmaktadır.

C. Vahiy Algısı

Bell'in vahiy algısı ilk etapta vahyin Hz. Peygamber'in zihninin ürünü sonraki dönemlerde ise bu ürüne diğer dinlerden öğrendiklerini eklemesi ve bunların değişik şekillerde tekrarıyla oluştuğu şeklindedir. Bell vahiy süreci hakkında, Hz. Peygamber'in büyük bir doğal yeteneğe sahip, çok fazla dış destek almadan hayat üzerine yaptığı kendi meditasyonlarından etkilendiğini ileri sürer.¹²⁴ Hira'da uzlete çekilerek kendi iç dünyasında kavminin durumunu düşündüğünü, onların durumunu düzeltmek istediğini, bu amaç doğrultusunda daha önce başka peygamberlere verilen vahyi kendi kavmi için düzenlediğini ve ilk fikrinin sadece kendi kavminin

¹²⁴ Bell, *The Origin of Islam*, s.98.

durumunu düzeltmek olduğunu ve böylece dini faaliyetlerine başladığını iddia eder.¹²⁵

Dini faaliyetlerine başladığında 40 yaşında olduğunu genç, heyecanlı ve büyük bir özveriyle âyetleri üretmeye başladığını ileri sürer. Kur'an'ın ilk dönemlerindeki âyetlerine baktığınızda bu durumun görüleceğini, âyetlerin çok etkili, güçlü ve şiirsel olduğunu ancak Medine döneminde inen âyetlerin bu etkinliğe sahip olmadığını belirtir. Çünkü Hz. Peygamber'in artık bir devlet başkanı olduğunu, vaktinin olmadığını, zaten kendisinin otoritesini de sağladığı için buna gerek duymadığını iddia eder.¹²⁶ Bell'e göre Kur'an'ın kaynağı Hz. Peygamber olduğu için Kur'an âyetlerini sıralamayı da beşer gözünden hareketle yapmaktadır. Mekke'de Hz. Peygamber gençti işi gücüde yoktu o yüzden bu dönemin âyetleri dil açısından daha etkileyicidir. Hem Mekkî hem Medenî her iki dönemin âyetlerinin kendine has dil özellikleri olmakla beraber Mekkî âyetlerin temel özellikleri bağlamında, yeni ortaya çıkan bir dinin önce temel iman esaslarını konu edinmesi gerekmektedir. İman konularında insanları etkilemek ve onların din değiştirebilmelerini, yeni dine girebilmelerini sağlayabilmek takdir edilecektir ki süreç gerektiren bir iştir. Bu yüzden iman konuları tekrar tekrar âyetlerde işlenmelidir. Ancak konular tekrar tekrar işlense de kullanılan dil, üslup, dil konusunda çok maharetli bir toplumu etkileyebilecek özelliklere de sahip olmalıdır. Mekkî âyetler tüm bu özelliklere sahip durumdadır. Mekkî âyetlerle ilgili Bell'in mealinde iddia ettiği yer değişikliklerine örnekler vererek devam edelim. Bell Kıyâme sûresinde 16-19. âyetlerin öncesi ve sonrasıyla uyumu olmadığını dolayısıyla buraya sonradan ilave edildiğini iddia etmektedir. “(Ey Muhammed!) Onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma.” şeklinde başlayan âyetler. Bu âyetlerin öncesi ve sonrası ile ilk bakışta uyumsuz olduğu düşünülebilir denilmektedir. Ancak burada kıyametten, ahiret hallerinden, hesap vermekten bahsedildiği için konunun ağır olduğundan hareketle, okuyanın zorlu manadan dolayı okuyuşta zorlanması, ezberleme amaçlı tekrarlayıp durması, kekelemesi durumları ortaya çıkmakta ve okuyuşunda hızlanabilmektedir. Bu

¹²⁵ Bell, *Introduction*, ss. 148-155.

¹²⁶ Bell, *The Origin of Islam*, ss.96-97.

durumda ilgili âyetlerin bağlantısı ortaya konulmakta ve konuyla ilgili diğer âyetler örnek verilmektedir.¹²⁷

Medenî âyetlere gelince, Medenî olduklarında ittifak olan âyetlerin kaynaklarımızda birbirleriyle bağlantıları, edebi yönden zenginlikleri vb. konular geniş bir şekilde ele alınmıştır. Bunlardan örneklerle devam edelim. Yukarıda ifade edildiği gibi Bell Medenî âyetlerin edebi yönden zayıf olduklarını iddia etmektedir. Bakara sûresi 179. âyeti Medenî bir ayettir. “*Kısasta sizin için hayat vardır...*” Dil konusunda mâhir olan Araplarda bu manayı ifade etmek üzere pek çok söz söylenilmiştir. Ancak âyet benzer manalar için söylenilmiş sözlerin hepsinden kısa ve mana olarak hepsinden geniştir. Belagat alimlerinin âyetin vecizliği ve içerdiği manaların genişliği ile dil açısından en üstün derecede olduğunda ittifak ettikleri aktarılmaktadır.¹²⁸

Medine’de Yahudiler ile karşılaşana kadar vahyin (Kur’an’ın) okunan, ibadet amacıyla okunan, kıyamet günü, yeniden diriliş, ahiret hayatı gibi hususlardan bahseden bir kitap olduğunu belirtir. Ancak Yahudiler ile karşılaşp onların mesajını kabul etmediğini, üstüne üstlük bir de ona düşman olduklarını anlayınca, bu durumun Hz. Peygamber’i kendisine inanmayanlar ile ilgili cezalandırma hikayelerine vahiyde yer vermeye zorladığını ve onun bir uyarıcı olduğunu iletmeye devam ettiğini ileri sürer. Bu durumu şu âyetlerle örneklendirir; “*Kur’an, takvâ sahipleri için bir öğüttür.69/48, Şüphesiz bunlar bir öğüttür; artık dileyen rabbine ulaştıracak bir yol tutar.*”73/19 Kitap, Hikmet, Âyet gibi kavramları ve bunların kökenlerini inceleyerek İbranice’den veya Süryânice’den geldiklerini ele alır ve bunlarla ilgili âyetleri delil getirerek Hz. Peygamber’in bunları kendi kariyeri doğrultusunda oluşan ihtiyaçlara göre kullandığını iddia eder.¹²⁹

Peki bu kutsal metin Hz. Peygamber’e tek seferde mi indirilmiştir? Yoksa on yıllar boyunca o toplumun içinde, o toplumun ihtiyaçları, soru, sorunları bağlamında, getirmiş olduğu düzeni, emir ve yasakları çeşitli aşamalarla ele almış, kendisine

¹²⁷Suyûtî, Celaleddîn Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kurân*, Müessesetü’l-Risale, Beyrut, 2008, s.634.

¹²⁸Râzi, *Mefâtihü’l Gayb*, V, Daru’l-Fikr, Lübnan, 1981, s.60.

¹²⁹Bell, *Introduction*, ss.148-155.

yapılan itiraz ve iddiaları, söz konusu itiraz ve iddia sahipleri de o toplum içinde olduğu halde cevaplayarak nüzul sürecini tamamlamış bir kutsal metin midir? O halde tüm bunları yok sayarak Kur'an'ı doğru bir şekilde anlamak mümkün müdür?

Aslında Bell'in, Kur'an'ın kaynağı eski kutsal metinlerdir ve Kur'an'ı Hz. Peygamber kendisi oluşturmuştur iddialarına reddiye Kur'an'ın kendisinde mevcuttur. Yine de Yahudi ve Hristiyanların kutsal metinleri doğrultusunda Kur'an'da âyetler olması Kur'an'ı inkar etmeyi mi gerektirir yoksa ikrar etmeyi mi sorusu burada sorulmalıdır. Cevap açık olsa da yine bu sorunun cevabı tarihi olgular doğrultusunda aranabilir. Söz gelimi Kur'an'ın eski kutsal metinlerden meydana getirildiği iddiası karşısında herhangi bir İslam âlimi bu iddiaları araştırmış ve evet Kur'an iddia edildiği gibi eski kutsal metinlerden oluşturulmuştur diyerek, Yahudiliği veya Hristiyanlığı seçmiş midir? Ancak tersi durum tarihi olgudur. Yine burada tarihi olgu içinde eğer peygamber değilse 15 asır önce yaşamış, içinde yaşadığı toplum, o toplumun bilgi beceri, kültür durumu ortada olan bir kişi, bir kısmını diğer kutsal kitaplardan almış olsa da mesajını 15 asır sonrasına nasıl ulaştırabilmiştir? Bu mesajı temelinde nasıl asırlar boyu sürecek çok yüksek medeniyetler oluşturulabilmiştir?

Bell meal çalışmasında bahsettiğimiz iki kaynak; metnin kendisi ve Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili tarihi kayıtları kullanmıştır. Özellikle Mekkî sûre ve âyetleri daha çok âyet sonlarının birbirleriyle uyumu noktasında karşılaştırmış ve bu doğrultuda bir âyet sıralaması yöntemine gitmiştir. Yine genel anlamda sıralamalarda değişiklik iddiası konu bütünlüğü araması yönündedir. Söz gelimi bir kıssa veya konu devam ediyor ve araya Bell'e göre farklı bir kıssa veya konu giriyor ise araya giren kıssa veya konuyu oradan alıp önce diğerinin tamamlanmasına kadar değişiklikleri devam ettirir, ardından diğer âyetleri sıralamaya devam eder. Ancak âyetlerin farklı şekillerde sıralamasıyla yetinmez. Âyetleri kendi içlerinde cümlelere böler, bu cümlelerin de âyetin kendi içinde sıralarını değiştirir. Hatta bir âyetten aldığı bir cümleyi başka bir âyete de götürür. Çok az sayıda da olsa bazı âyetlere mealinde hiç yer vermemektedir. Bu noktada o kadar ileri gider ki Batılı araştırmacılardan bile sen bu kitabın çevirmeni misin yoksa yazarı mı sorusuna

muhatap kalır. Tabi bunlar aslında ben sadece metne bakarım demenin bir sonucudur. Ona göre bir konu başladıysa bitene kadar devam etmelidir. Âyet sonlarında bir kaç âyette uyum oluşmuşsa, araya uyumu bozan âyet giremez. Dolayısıyla sıralamada yeri değiştirilmelidir. Çalışmasının tamamında belirli bir bütünlük oluşturduğunu düşündüğü âyet veya âyetlerin başlarına zaman zaman düşmanca yaklaşımını gösteren başlıklar atmaktadır.

Peki Kur'an bir şiir kitabı mıdır? Kur'an edebi öncelikleri olan bir kitap mıdır? Konuları sıra sıra ele alması mı gerekmektedir? Tabi bu soruların Bell'in oluşturduğu arka plan açısından boşlukta kaldığı da söylenebilir.

Burada bir de Bell'in böyle bir çalışma yapmasındaki amacı sorgulanmalıdır. Bell'in çeviride dilsel anlamda bir çok hata yaptığı hususlarına çalışmasına yapılan eleştiriler konusunda değinildi. Bir de sûre içinde bu kadar yoğun bir şekilde yer değişikliğini ekleyince, zaten Hz. Peygamber ile ilgili görüşleri de ortadadır. Onun ortaya koymak istediği resim, Kur'an'ın, Peygamber'inden inananlarına, metninden, o metnin düzenine herşeyinin şüpheyile dolu olduğudur.

D. Kur'an'da Bulunan Temel Kavramlar Hakkındaki Görüşleri

Bell ilah kavramı kapsamında Kur'an'da Allah'ın eşi, benzeri, ortağı olmayan ve herşeye gücü yeten tek ilah olduğu yönündeki âyetlerden bazılarını örnek olarak verdikten sonra, Allah'ın isimlerinden Rahmân ile ilgili Mekke döneminin sonlarına doğru Kur'an'da daha çok bu isim ele alındığını vurgulamaktadır. Bu durumun nedeninin de Hz. Peygamber'in diğer dinlerle ilgili bilgilerinin bu dönemde arttığını, bağışlayıcı, merhametli ilah konseptinin daha çok Hristiyanlıkta bulunduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in karşılaşılan başarısızlıklar ve zorluklar karşısında bu tarz bir ilah konseptine yöneldiğini iddia etmektedir.¹³⁰

Ayrıca aşağıdaki âyetleri delil getirerek, Müslüman alimlerin bu âyetleri entellektüel anlamda bir izaha gitmeden mutlak manada Allah'ın herşeye gücü yettiğini kabul ettiklerini belirtir;¹³¹ *“Bunun üzerine onu ve karısı dışında kalan*

¹³⁰ Bell, *Introduction to the Qur'an*, ss. 140-144.

¹³¹ Bell, Watt, *Bell's Introduction*, ss.150-152.

ailesini kurtardık. Karısının geride kalanlardan olmasını takdir ettik.27/57, Savaşta onları siz öldürmediniz, onları Allah öldürdü; (oku) attığında da sen atmadın, Allah attı; bunu da müminlere kendinden güzel bir lütufta bulunmuş olmak için yaptı. Allah her şeyi işitmekte, her şeyi bilmektedir.8/17, De ki: “Allah bize ne yazmışsa başımıza ancak o gelir, O bizim mevlâmızdır.” Müminler yalnız Allah’a güvenip dayansınlar.9/51 Bell’in bu konuda örnek olarak getirmiş olduğu diğer âyetler şunlardır; 6/125, 16/93, 3/160, 4/83, 2/26,16/104, 3/86.

Melekler ile alakalı Kur’an’ın indiği ilk dönemlerde Kur’an’da yer almadığını ancak daha sonra Hz. Peygamber’in diğer dinlerle karşılaştığı dönemlerde Melekler ile ilgili âyetlerin Kur’an’da görülmeye başladığını dolayısıyla Hz. Peygamber’in bunları Yahudilik ve Hristiyanlıktan aldığını, özellikle Cebrail ve Şeytan ile ilgili Kur’an’da geçen hususların Eski Ahittekilerin geliştirilmiş versiyonu olduğunu ileri sürmektedir.¹³²

Bell Hz. Peygamber’in peygamberlikle ilgili anlayışının deneyimleriyle beraber değişim gösterdiğini iddia etmektedir. İlk etapta kendi halkına onları tek bir ilaha kulluğa davet eden bir elçi olarak gönderildiğini düşündüğünü ve bununda eski kavimlerde olan örneğinden dolayı normal olduğunu ancak peygamberlik anlayışının Yahudi ve Hristiyanlarla etkileşimi sonrası “bütün alemlere bir uyarıcı” şekline dönüştüğünü şu âyetleri örnek vererek ele alır. “İşte o peygamberler, Allah’ın hidâyete erdirdiği kimselerdir. şu hâlde onların rehberliğine uy. De ki: “Ben, bu görevimden dolayı hiçbir karşılık istemiyorum; bilinsin ki bu, bütün insanlığa bir öğütten ibarettir.6/90, Oysa Kur’an, âlemler için öğütten başka bir şey değildir.”68/52

Peygamberlerin Allah’tan aldıkları mesajları kendi dillerini konuşan insanlara ilettiklerini, insanlar üzerinde bir otoritelerinin bulunmadığını, onların inançsızlıklarından sorumlu olmadıklarını aktardıktan sonra Hz. Peygamber’in özellikle Yahudi ve Hristiyanlarla ilişkisi ilerleyince Hz. Musa örneklerinden yola çıkarak konumunu iyice güçlendirdiğini, insanların kendisine itaat etmesini şu âyetlerle sağladığını iddia eder; “Kim Allah’a ve peygambere itaat ederse işte onlar,

¹³² Bell, *Introduction*, ss. 144-145.

Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, siddıklar, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdirler; bunlar ne güzel arkadaşlardır!” 4/69 ¹³³

Aşağıdaki âyetle kendisine insanları yargılama ayrıcalığını sağladığını ifade eder; *“İnsanlar arasında Allah'ın sana gösterdiğine göre hükmedesin diye hakkı içeren kitabı sana indirdik; hainlerden taraf olma!”4/105* ¹³⁴ Devam eden âyetle insanlar üzerine şahit olmasını sağlayacak üstün bir statü elde ettiğini ileri sürer; *“İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi aşırılıklardan uzak bir ümmet yaptık. Biz bu yöneldiğin kıbleyi özellikle resule uyanlarla sırt çevirenleri açıkça ayırt edelim diye belirledik. Bu, Allah'ın hidâyet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelecektir. Allah imanınızı asla zayi edecek değildir. Çünkü Allah insanlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.” 2/143* ¹³⁵

Yukarıdaki tüm hususlar ele alındığında peygamberliğin üstün bir ayrıcalık, bahşedilmiş bir üstünlük olduğunu, önceleri bir kavme bir peygamber gönderilmesi şeklinde ele alınan konunun İsrailoğulları örneğiyle değiştirildiğini, Hz. Peygamber'in kendini Hanif dinini ortaya çıkaracak kişi olarak âyetlerle konumlandığını ve böylece Hz. İbrahim Arapların atası olduğu için Kur'an'da bahsedilen seçilmiş aileden olduğunu ilan ettiğini iddia eder. Tüm bu bilgilerinde kanıtlı bir şekilde Eski Ahitten alındığı ya da Hz. Peygamber'in görüştüğü Yahudi veya Hristiyan kişilerden aldıklarını kendi durumu ve ihtiyaçları doğrultusunda yeniden düzenlediğini aktarır.¹³⁶

Bell Hz. Peygamber'in ümmî oluşu ile alakalı aşağıdaki âyetleri örnek getirerek Hz. Peygamber'in okuma yazma bilip bilmediğini tartışır. *“Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyarlar. Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırlıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer. O peygambere inanan, onu koruyup destekleyen, ona yardım eden ve*

¹³³ Bell, *Introduction*, s.145.

¹³⁴ Bell, *Introduction*, s.146.

¹³⁵ Bell, *Introduction*, s.147.

¹³⁶ Bell, *Introduction*, s.148.

onunla birlikte gönderilen nura uyanlar, işte bunlardır kurtuluşa erenler. De ki: “Ey insanlar! Gerçekten ben göklerin ve yerin sahibi olan Allah’ın hepinize gönderdiği elçisiyim. O’ndan başka tanrı yoktur. O hayat verir ve öldürür. Öyleyse Allah’a ve ümmî peygamber olan resulüne -ki o Allah’a ve O’nun sözlerine inanır- iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız.” 7/157-158 “Sen bundan önce ne bir kitap okuyabiliyor ne de onu kendi elinle yazabiliyordun; öyle olsaydı gerçeği çürütmeye çalışanlar kuşkuya düşerlerdi.” 29/48

Âyetlerdeki kelimenin köken itibarıyla “ümme” kelimesinden geldiğini ve düzgün mananın “Arap toplumundan olması” şeklinde verilebileceğini belirtir. Ancak her hâlükarda mananın Yahudi veya Hristiyan kutsal metinlerini okuma yazma bilmemesinin ötesine götürülemeyeceğini vurgulayarak, Hz. Peygamber’in okuma yazma bildiğini iddia eder. Âyetleri vahiy kâtiplerine yazdırmasıyla ilgili rivâyetlerin bu gerçeği çürütemeyeceğini, zira bir kişinin başka bir kişiye yazı yazdırmasının o kişinin okuma yazma bilmediği manasına hiçbir zaman gelemeyeceğini belirtir. Konu ile ilgili çeşitli rivâyetlerden daha başka örnekler de getirir.¹³⁷

Burada örnek olarak ele aldığımız kavramlar üzerine getirmiş olduğu iddialar bilimsellikten, tarihi gerçeklerden tamamen uzak iddialardır. Hz. Peygamber’in ümmî oluşu ile ilgili kelimenin doğru manası “Arap toplumundan olan” şeklindedir görüşünü dile getirmektedir. Evet kelimenin anlamlarından biri bu şekildedir. Ancak konu ile ilgili âyetleri bütün olarak ele aldığımızda kelimenin ıstılah manası Hz. Peygamber’in okuma yazma bilmediğidir. Çok uzun yıllar Kur’an ile ilgili çalışmalar yapan birinin bu şekilde bir sonuç elde etmesi Bell’in Kur’an’a ideolojik yaklaşımının en bariz göstergelerindedir. Hz. Peygamber’in okuma yazma bilmediğini Ankebût sûresi 48. âyete yapmış olduğu çeviride kendisi de kabul etmektedir.¹³⁸ Âyetin Kur’an Yolu mealinde çevirisi şu şekilde yapılmıştır; “Sen bundan önce ne bir kitap okuyabiliyor ne de onu kendi elinle yazabiliyordun; öyle olsaydı gerçeği çürütmeye çalışanlar kuşkuya düşerlerdi.” 29/48

¹³⁷ Bell, *Introduction*, ss.17-19.

¹³⁸ Bell, *The Quran Vol II*. s.389.

Bell'in yukarıda aktardığımız görüşlerinden nebî ve resul arasında bir ayrım olduğu görüşünde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu ayrım Bell'in eserlerinde açıklığa kavuşturulmuş değildir. Anlaşılan nebî ifadesinden kastettiği, kendisine kitap indirilmeyen, dolayısıyla kendisinden önceki şeriata tabi olan şeklindedir. Bu durumda resul ise kendisine kitap indirilen şekilde anlaşılmaktadır. Malum olduğu üzere bu her iki kavram arasında kesin bir ayrım bulunmamakta, tartışmalar bizim kaynaklarımızda da yer almaktadır.

E. Münâsebât'ül Kur'ân Çerçevesinde Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Âyetlerin birbirleriyle münâsebetleri konusu Bell'in yaklaşımında en çok yer tutan konudur. İlmi münâsebet, Münâsebâtü'l Kur'an, vb. isimler altında temel kaynaklarımızda geniş bir şekilde ele alınmaktadır. Kur'an'ın pek çok inceliği âyetlerinin tertibi ve birbirleriyle bağlantılarında saklıdır. Kur'an âyetlerinin birbiriyle bağlantısı adeta tüm Kur'an tek bir kelimeymişcesine güçlüdür. Âyetler arası münâsebet genel veya özel olabilir. Aklî, duygusal veya hayalî bir bağlantı olabilir. Zihinsel çağrışım şeklinde bağlantı olabilir. Sebep sonuç, benzerlik zıtlık şeklinde vb. bağlantı olabilir. Her âyet ile ilgili bağlantı arayışında âyetin önce, kendinden önceki konuya ait mi olduğu yoksa müstakil mi olduğu araştırılmalıdır. Eğer müstakil ise yani kendinden önceki konuya ait değilse o zaman âyetin kendinden öncesiyile bağlantısı araştırılmalıdır ki bu gerçekten zorlu bir iştir.¹³⁹ Ayrıca bu konu ile ilgili bilgilerin IV- X. yüzyıllarda ilk defa ortaya çıkmasından hareketle aklî oluşu, dolayısıyla Kur'ân'ın i'câzına da işaret ettikleri vurgulanmalıdır. Bu durum Kur'an'ın lafzının mu'ciz olması yanında tertibinin de mu'ciz olması anlamına gelmektedir.¹⁴⁰

Bell'in âyetler arası bağlantı anlayışı konu bütünlüğü arayışı dışında bir şey değildir. Bell'in âyetleri yeniden sıralamasında ileri sürdüğü, fâsıla uyumu, âyetlerin uzunluğu-kısalığı, âyetin nerede nâzil olduğu gibi hususların bir metnin anlamlı bir bütün oluşturmasına engel oluşturmayacağı belirtilmiştir. İleri sürdüğü çok sayıda yer değişikliği alıntılanarak aslında buralarda nasıl anlam bütünlüğünün korunduğu,

¹³⁹ Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru'l Ma'rife, Beyrut, 1990, I, ss.130-132.

¹⁴⁰ Yılmaz, Mehmet Faik, Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver, *DİA*, 2020, XXXI, ss.568-571.

sadece bir sûre içinde değil ardı ardına gelen birkaç sûrede de bu anlamlı bütünlüğün korunmaya devam ettiği ortaya konmuştur.¹⁴¹ Burada bazı örnekleri ele alıyoruz. Bell İsrâ sûresinde birinci âyetten sonra 2-8. âyetlerin buraya ait olmadığını aynı sûrenin 101-105. âyetlerinin yerinde olmaları gerektiğini ileri sürmektedir.¹⁴² Bu iddiaya cevaben 1. âyetin Allah'ın (cc) işiten ve bilen olduğu şeklinde bittiği belirtilerek, Hz. Peygamber'in gece yolculuğu ile ilgili insanların neler söylediği bağlamında 1. âyetin devamında Hz. Musa'ya, Hz. Nuh'a verilen mucizeler hatırlanmakta ve Allah'ın (cc) her şeye gücünün yettiği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla konu bütünlüğü bozulmamıştır.¹⁴³ Aynı sûrenin 100. âyeti ile 101-107. âyetleri arasında bir bağlantı olmadığı Bell mealinde iddia etmektedir.¹⁴⁴ Ancak söz konusu âyetler arasındaki bağlantı 73. âyetten itibaren peygamberlikten, peygamberlik görevinden bahsedilmesi, Hz. Peygamber'in başına gelenler ile diğer peygamberlerin yaşadıklarının birbirine benzetilmesi hususları ele alındığında makro anlamda kavramsal bağlantının sürdürüldüğü belirtilmektedir.¹⁴⁵

Bell Kehf suresi 1-3. âyetlerde inananlara vaad edilen müjde sonrası 4. âyetin uyarı içermesi nedeniyle burada yer almaması gerektiğini iddia etmektedir. Ancak bu durum, anlamsal zıtlık tekniğiyle metinsel ve kavramsal bütünlük sağlandığı belirtilerek izah edilmektedir.¹⁴⁶

Bell Hicr sûresi 88 ve 89. ayetlerde öncesi ve sonrası ile bağlantı olmadığını, kayıp âyetler bulunduğunu iddia etmektedir.¹⁴⁷ Zemahşerî (ö.1144) söz konusu âyetlerin teselli amaçlı ara söz olduğunu belirterek öncesi ve sonrası ile bağlantısının bulunduğunu belirtmektedir.¹⁴⁸

¹⁴¹ Abdul-Raof, Hussein "Textual Progression and Presentation Technique in Qur'anic Discourse: An Investigation of Richard Bell's Claims of 'Disjointedness' with Especial Reference to Q. 17-20" *Journal of Qur'anic Studies* 7/2, 01 Ekim 2005, 36-60.

¹⁴² Bell, *The Quran Vol I*, ss.264-271.

¹⁴³ Abdul-Raof "Textual Progression and Presentation Technique in Qur'anic Discourse" s.45.

¹⁴⁴ Bell, *The Quran Vol I*. s.271.

¹⁴⁵ Abdul-Raof, "Textual Progression and Presentation Technique in Qur'anic Discourse" s.46.

¹⁴⁶ Abdul-Raof, "Textual Progression and Presentation Technique in Qur'anic Discourse" s.47.

¹⁴⁷ Bell, *The Quran Vol I*. s.247.

¹⁴⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Riyad, Mektebetu'l-Abikan, 1998. C.III, ss.418-419.

Âyetler arasında bulunabilecek münasebet çeşitleri aşağıdaki şekilde ele alınmaktadır.¹⁴⁹ Buna göre;

Tanzîr; İki benzer hususun arka arkaya zikredilmesi şeklinde âyetler arası münasebet kurulması. Bell'in aralarında başka âyet(ler) bulunduğunu ileri sürdüğü Bakara sûresi 149-150. âyetlerde iki benzer hususun arka arkaya zikredilmesi şeklinde bağlantı vardır.¹⁵⁰ “*Her nereden (yola) çıkarsan yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir. Bu, elbette rabbinden gelen bir gerçektir. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir. Her nereden çıkarsan, yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir. Nerede bulunursanız yüzünüzü yine o tarafa döndürün ki, -haksızlığa saplanmış olanları dışında- insanların aleyhinize kullanacakları bir delil bulunmasın. Onlardan korkmayın, benden korkun. Ve bir de size nimetimi tamamlayayım, siz de hidayete eresiniz.* (2/149-150) Aynı çeşit bağlantıya örnek olmak üzere Bell'in değişiklik şüphesini ifade ettiği Enfâl sûresi 74-75. âyetlerine bakalım.¹⁵¹ “*İman edip de hicret edenler, Allah yolunda cihad edenlerle onları bağırklarına basanlar ve yardım edenler var ya işte gerçek müminler onlardır; bağışlanma onlar için, büyük lütuf onlar içindir. Daha sonra iman edenler, hicret edip sizinle beraber cihad edenler, işte bunlar da sizdendir. Aralarında rahim bağı bulunanlar Allah'ın hükmüne göre birbirlerine daha yakındır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.*”¹⁵²(8/74-75)

Mudâdde; İki zıt hususun peş peşe gelmesi şeklinde âyetler arası bağlantı. Bell Bakara sûresi 24-25. âyetler arasında kayıp bir âyet olduğuna işaret etmektedir.¹⁵³ ” *Bunu yapamazsanız -ki asla yapamayacaksınız- yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakının; o, inkârcılar için hazırlanmıştır. İman eden ve iyi işler yapanlara, kendileri için zemininden ırmaklar akan cennetler bulunduğu müjdesini ver. Onlara cennetteki meyvelerden biri rızık olarak her sunulduğunda, “Bu daha önce de bize rızık olarak verilendir” derler. O kendilerine, benzer şekilde verilmiştir. Ayrıca orada kendileri için tertemiz eşler de vardır ve orada onlar sonsuza kadar*

¹⁴⁹ Yılmaz, Mehmet Faik, Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver, ss.568-571

¹⁵⁰ Bell, *The Quran Vol I*, ss.21-22.

¹⁵¹ Bell, *The Quran Vol I*, s.170.

¹⁵² Zerkeşî, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, I, ss.130-148; Yılmaz, Mehmet Faik Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver, ss.568-571.

¹⁵³ Bell, *The Quran Vol I*, s.5.

kalıcıdırlar.” (2/24-25) Ancak âyetler arasında iki zıt hususun peşpeşe zikredilmesi şeklinde bağlantı vardır.

İstitrât; Bir konudan bahsedilirken başka bir konuya temas edilip yeniden asıl konuya dönülmesi şeklinde âyetler arası bağlantı. Nisâ sûresi 171-172. âyetlerde Bell yer değişikliğine gitmiştir.¹⁵⁴ “*Ey Ehl-i kitap! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında, gerçek olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesih ancak Allah’ın elçisidir, Allah’ın Meryem’e ulaştırdığı kelimesidir ve O’ndan bir ruhtur. Şu halde Allah’a ve peygamberlerine iman edin, “(Tanrı) üçtür” demeyin, bundan vazgeçin; hakkınızda hayırlı olan budur. Allah ancak bir tek ilâhtır. O, çocuğu olmaktan münezzehtir, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. Güvenmek ve dayanmak için Allah yeter. Ne Mesih Allah’ın bir kulu olmaktan geri durur ne de yakın melekler. Büyüklenerek O’na kulluktan geri duranların hepsini Allah, yakında huzuruna toplayacaktır.*” Bell Â’râf sûresi 157-158. âyetlerde yer değişikliğine gitmiştir.¹⁵⁵ “*Onlar, ellerindeki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyarlar. Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer. O peygambere inanan, onu koruyup destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura uyanlar, işte bunlardır kurtuluşa erenler. De ki: “Ey insanlar! Gerçekten ben göklerin ve yerin sahibi olan Allah’ın hepinize gönderdiği elçisiyim. O’ndan başka tanrı yoktur. O hayat verir ve öldürür. Öyleyse Allah’a ve ümmî peygamber olan resulüne -ki o Allah’a ve O’nun sözlerine inanır- iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız.*” (7/157-158) Ancak söz konusu âyetlerde başka bir konuya temas edilip asıl konuya dönülmesi şeklinde bağlantı vardır.¹⁵⁶

Tehallus; Kelâm sahibinin, konusunu bir münasebetle bırakarak başka bir konuya geçmesi şeklinde âyetler arası bağlantı. Bell Kehf sûresi 98-99. âyetler arasında kayıp âyet(ler) olduğunu iddia etmektedir.¹⁵⁷ “*Zülkarneyn, “Bu, rabbimden bir rahmettir. Fakat rabbimin vaadi gelince O, bunu yerle bir eder. Rabbimin vaadi*

¹⁵⁴ Bell, *The Quran Vol I*, ss.90-91.

¹⁵⁵ Bell, *The Quran Vol I*, s.154.

¹⁵⁶ Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, I, ss.130-148; Yılmaz, Mehmet Faik Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver, ss.568-571.

¹⁵⁷ Bell, *The Quran Vol I*, s.282.

*haktır” dedi. O gün (kıyamet günü) biz onları, birbirine çarparak çalkalanır bir halde bırakmışsınız; sûra da üfürülmüş, böylece onları bütünüyle bir araya getirmişsiniz.”*¹⁵⁸ (18/98-99)

İntikal; Okuyucunun dikkatini çekmek için “hâzâ” (bu, şu) ifadesiyle geçiş yapılması. Bell Sâd sûresi 53-54. âyetlerde yer değişikliği yapmaktadır.¹⁵⁹ *“Bu bir hatırlatmadır. Kuşkusuz Allah’a itaatsizlikten sakınanlara çok güzel bir gelecek, kapıları kendilerine ardına kadar açılacak adn cennetleri vardır. Orada yerlerine kurularak çeşit çeşit meyve ve içecek isteyebilecekler. Yanlarında eşlerinden başkasına bakmayan yaşıt dilberler olacak. İşte bunlar, hesap günü için size vaad edilenlerdir. Kuşkusuz bu, bitmek tükenmek bilmeyen nimetimizdir.”* (38/49-54)

Hüsn-i matlab; Bir girişten sonra asıl gayenin belirtilmesi şeklinde âyetlerin bağlantısı. Bell sonradan ilave yapıldığını iddia ettiği âyetleri ve sıralamada şüphe ifadesini satırı normal hizasından daha içerde başlatarak gösterdiğini mealinin önsözünde belirtmektedir.¹⁶⁰ Şuarâ sûresi 77-82. âyetler hüsn-i matlaba örnektir. Bell söz konusu âyetlerin sonradan ilave edildiğini ve sıralamada şüphesini yukarıda belirttiğimiz şekilde göstermektedir.¹⁶¹ *“İyi bilin ki âlemlerin rabbi dışında taptıklarınız benim düşmanımdır; O, beni yaratan ve bana doğru yolu gösterendir. Beni yediren ve içirendir. Hastalandığım zaman bana şifa verendir. Canımı alacak olan, sonra beni yeniden diriltecek olandır. Hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum yine O’dur.”* (26/77-82)

İhtirâs; Kelâmda asıl kastedilenin tersinin anlaşılmasını önlemek maksadıyla açıklama yapılması şeklinde bağlantı. Bell Neml sûresi 18. âyette sıralamada şüphesini göstermektedir.¹⁶² *“Nihayet Karınca vadisine geldiklerinde, bir karınca şöyle dedi: “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; aman, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin!”*

Sûre içinde âyetlerin birbirleriyle irtibatı ötesinde sûre sonundaki âyet ile sonra gelen sûrenin ilk âyeleri de birbirleriyle bağlantılıdır. Söz gelimi Fatıha sûresi doğru yol talebi ile biter, Bakara sûresi bu talebe cevap teşkil edecek şekilde

¹⁵⁸ Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, I, ss.130-148; Yılmaz, Mehmet Faik Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver, ss.568-571.

¹⁵⁹ Bell, *The Quran Vol II*, s.455.

¹⁶⁰ Bell, *The Quran Vol I*, s.vii.

¹⁶¹ Bell, *The Quran Vol II*, s.357.

¹⁶² Bell, *The Quran Vol II*, s.365.

Kur'an'ın doğru yola ileten kitap olduğunu bildiren âyet ile başlar.¹⁶³ Aynı şekilde sûreler arası bağlantılar da çeşitli şekillerde ele alınmaktadır. Bunlar; Bir önceki sûrede özet değinilen konunun bir sonraki sûrede tafsilatlandırılması, önceki sûrede ele alınan konunun sonraki sûrede devam ettirilmesi, sebep- müsebbep ilişkisi, benzerlik-zıtlık ilişkileri, umum- husus ilişkileri vb. şeklinde aktarılabılır.¹⁶⁴

Görüldüğü üzere Bell'in âyetlerin irtibatsızlığı noktasında ileri sürdüğü iddiaların bir kısmı delillendirilerek cevaplanmıştır. Bu konuya müelliflerimiz tefsirlerinde geniş bir şekilde değinmektedir. Özellikle Zemahşerî, (ö.1144) Râzi (ö.1210) ve Bikâî (ö.1480) en başta gelen isimlerdir. Bikâî (ö.1480) “*Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-ây ve's-süver*” isimli tefsirinde sûrelerin birbiriyle münasebetini, âyetlerin birbiriyle münasebetini, âyet içinde cümlelerin münasebetini hatta cümle içinde kelimelerin birbiriyle münasebetini göstermektedir. Söz gelimi Nîsâ sûresi girişinde, kendisinden önceki iki sûrede doğru yola götüreceği olan kitabın Kur'an olduğu ve iyice sağlamlaştırmış olduğu tevhid esasını ortaya konulduktan sonra Nîsâ sûresinde merhamet ve şefkatle bütün insanlara “Ey insanlar!” hitabıyla çağrıda bulunulmuştur, denilerek sûreler arası bağlantı kurulmaktadır.¹⁶⁵

F. Kur'an Mealinin Oryantalist Çalışmalar Arasındaki Yeri

Bell'in mealinin ilk yayımlandığı tarih 1937 yılıdır. Bu tarihten sonra 1991 yılına kadar çeşitli tarihlerde 7 defa basılmış durumdadır. Bu baskı sayısı Batı dünyasında mealin yerinin önemli olduğunu belirtilebilir. Bunun yanı sıra meal üzerine oryantalistler tarafından yapılan değerlendirmelere burada değinilecektir.

Bell'in gerek Kur'an tarihi ve gerekse Arapçaya olan vukufiyetinden bahisle mealinin -gerek yapmış olduğu âyetlerin yeniden sıralanması gibi şekilsel, gerekse

¹⁶³ Geniş bilgi için bkz.; Zerkeşî, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, I, ss.132-136

¹⁶⁴ Zerkeşî, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, I, ss.130-148; Yılmaz, Mehmet Faik *Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver*, ss.568-571.

¹⁶⁵ Bikâî, “*Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-ây ve's-süver*” Kahire, *Darü'l-Kütübi'l-İslamiyye*, 1997, V, ss.171-174.

tercümede kullandığı eleştirel yaklaşım- nedeniyle alandaki çalışmalar arasında ilk olması yönünden önemi vurgulanmaktadır.¹⁶⁶

Bell'in meali sıradan okuyuculara verilebilecek en iyi çeviri olduğu ve alanda çalışanların sahip olmaktan memnuniyet duyacakları bir çalışma olduğu kaydedilmektedir.¹⁶⁷ Mealinin son baskısının editörleri tarafından Bell'in meal çalışması, kendisinden önce görülmemiş bir şekilde Kur'an'a yaklaşımından dolayı "baş yapıt" olarak zikredilmektedir.¹⁶⁸ Çağdaş Kur'an çalışmalarında da mealine sık sık referans verildiği kaydedilmelidir.¹⁶⁹

Sıradan okuyuculara verilebilecek en iyi çeviri olduğu görüşü kasıtlı bir şekilde Kur'an'ın anlaşılmasını hedeflenmiştir şeklinde bir sonuca varmamızı sağlayabilir. Çünkü Bell'in çevirisi bırakın sıradan okuyucuyu Kur'an öğrencilerinin dahi pek çok zorluk çekerek okuyabileceği bir çeviridir.

Arapçaya vukufiyetinden bahsedilerek mealinin övgü alması noktasında söz gelimi içki yasağı ile ilgili ileri sürdüğü, içki Mekke döneminde yasak değildi, Medine döneminde içki ticaretinin Yahudilerin elinde olması nedeniyle birden cennet nimeti olan içki yasaklandı görüşü bu hususta yapılacak değerlendirmede Bell'in kasıtlı bir şekilde tahrifat yaptığını ispat eder niteliktedir. Çünkü cennet nimeti olan içki ile bu dünya hayatında yasaklanan içkiyi kıyas etmektedir.

Bell'e gelen eleştirileri çalışmamızda hem İslam dünyasından hem Batı dünyasından olacak şekilde örneklendirmiştik. Ancak Bell'in çalışmalarına gelen övgüler objektiflikten tamamen uzak bir durumdadır. Çünkü övgü aldığı hususlarda bizzat Batılı araştırmacılar tarafından yoğun eleştiriler almıştır. Bu durum bizleri söz konusu övgü sahiplerinin subjektif bir tutumla Kur'an'ı inkâra temel oluşturma gayreti içinde oldukları sonucuna götürebilmektedir.

¹⁶⁶ Sauer, Alfred Von R., "Review of The Qur'an, Vol. I, by Richard Bell" *The Journal of Religion*, 19/1, 1939, 58-59.

¹⁶⁷ Tritton, A. S. "Review of The Qur'an. Vol II, by Richard Bell" *Bulletin of the School of Oriental Studies, University of London* 10/2, 1940, 511.

¹⁶⁸ Bell, Richard, Bosworth, Clifford Edmund, *A Commentary on the Qur'an*, ed. M. E. J. Richardson, Manchester, Univ. of Manchester, 1991, ss.xiv-xv.

¹⁶⁹ McAuliffe, *The Cambridge Companion to the Qur'an*, ss.1-362; McAuliffe, *Encyclopaedia of the Qur'an*, I-VI; Reynolds, *The Qur'an and its Biblical Subtext*, ss.1-304.

SONUÇ

Oryantalistlerin tarihi süreç içinde Kur'an'a yönelik çalışmaları, Kur'an'ı inkar etmede ileri sürdükleri iddiaları yönünden çeşitli farklılıklar göstermektedir. Özellikle son dönemde oryantalizm kavramını, bu kavramın yapılan çalışmalar neticesinde bilim dünyasında gelmiş olduğu konumdan dolayı kullanmasalar da oryantalistler, Kur'an'ın Allah kelamı olmadığı yönünde çalışmalarına kapsamlı bir şekilde devam etmektedir.

Kur'an ile ilgili çalışmaları kapsamında görüşlerini ele aldığımız Richard Bell' Hz. Peygamber ile ilgili Kur'an âyetlerini eski kutsal metinlerden faydalanarak kendisi oluşturduğu, hiç bir şekilde vahiy almadığı, kendi konumu ve ihtiyaçları doğrultusunda âyetleri oluşturmaya tüm hayatı boyunca devam ettiği görüşündedir.

Bell ortaya koymuş olduğu çalışmalarında inkarını temel olarak tarihi yaklaşımla sürdürmektedir. Bell'e göre; kutsal metin elimizde, Hz. Peygamber'in hayatı elimizde, kutsal metni Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili tarihi belgelerle karşılaştırarak Kur'an'ı doğru anlamada sonuca ulaşabiliriz. Bunlar dışında herşey dogmatik olabileceği varsayımıyla devre dışıdır.

Bell'in bütün çalışmalarında ideolojik yaklaşımı etkin konumdadır. Zira Bell uzun yıllar Başrahip olarak bir kilisede görev yapmıştır. Ortaya attığı iddialar içinde kendisi de tutarsızdır. Bir taraftan süre içinde yapmış olduğu bütün yeniden sıralamalara âyet sonları uyumu ve konu değişikliği sebebini gösterse de, eserlerinde Kur'an âyetlerinin vaaz- nasihat amacı güttüğünü kabul eder. Bell'e göre kutsal olmasa da ortada bir metin vardır. Hz. Peygamber bu metni diğer kutsal metinlere dayanarak kendi zihninden oluşturmuştur. Hz. Peygamber'in vefatından sonra kısa sürede bir araya getirilse de çoğaltılma işleminde oluşan metin bir araya getirilen metinle bir değildir. Çoğaltma işlemi yapanlar sıralamada pek çok hata yapmışlardır. Ayrıca geleneğin asırlardır oluşturduğu birikim Kur'an'ı anlamada en büyük engellerden biridir. O zaman metnin kendisine ve Hz. Peygamber'in hayatına bakılarak, Kur'an ilk haline, o mümkün olmazsa ilk haline en yakın haline döndürülebilir ve bu şekilde daha iyi anlaşılabilir. Bu düşünceyle Kur'an âyetlerinin

yarısından fazlasında yer değişikliğine gitmiş, bu değişikliklerin bir kısmını âyet bütünlüğü içinde de sürdürmüş ve nihâyet bazı âyetlere mealinde hiç yer vermemiştir. Mealinde yer vermediği bu âyetlere bakınca içerik olarak Bell'i rahatsız ettiklerini söylemek çok yerinde bir tespit olur. Özellikle Bakara sûresi son iki âyeti, Yahudi ve Hristiyan din adamlarından Allah'ın âyetlerini bile bile tahrif ettikleri yönünde bahseden âyetler, Yahudilerin ahitlerini yerine getirmemeleri dolayısıyla uğradığı cezalar vb. Ayrıca yapmış olduğu bütün değişikliklerde de hep şüphe ifadeleri koymaya devam ederek Kur'an ile alakalı kendisinden önce hiç görülmemiş derecede bir tahrifata gitmiştir.

Tüm bunların sonucunda 15 asırlık geçmişe sahip bir kutsal metnin, gelenek dediğimiz asırlara yayılan bilgi birikiminin, tarihi kayıtlar ışığında ilk muhataplarının devre dışı bırakılması durumunda, inançsız bir bakış açısıyla anlaşılabilmesi mümkün değildir.

Bell'in mealinde yer vermediği âyetlerden birinin mealıyla bitirelim. “*Şimdi (ey müminler!) onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa onlardan bir zümre, Allah'ın kelâmını işitirler; sonra o kelâmı iyice anlamış olmalarına rağmen yine de bile bile onu tahrif ederlerdi.*”2/75

KAYNAKÇA

- Abdul-Raof, Hussein “Textual Progression and Presentation Technique in Qur’anic Discourse: An Investigation of Richard Bell’s Claims of ‘Disjointedness’ with Especial Reference to Q. 17–20” *Journal of Qur’anic Studies* 7/2, 2005, 36-60.
- Ahsan, M. Manazır “BELL, Richard” *DİA*, İstanbul, 1992, V/423-424.
- Albayrak, İsmail “Kur’an’ı Kerim Âyetlerinin Tertibi Hakkındaki Oryantalist Söyleme Genel Bir Bakış” *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3, 2002, 155-164.
- Albayrak, İsmail. “Richard Bell, Kur’an Çalışmaları ve Kur’an Vahyi Hakkındaki Görüşleri” *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3, 2001.
- Alıcı, Mustafa, *W. Montgomery Watt’da Vahiy ve Nübüvvet Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995.
- Ar, Merve. “İslamofobik Kurguda Oryantalizmin Rolü” *İlahiyat* 5, 2021, 159-175.
- Altıkulaç, Tayyar, *Yüce Kitabımız Hz. Kur’an*, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Bell, Richard, *Introduction to the Qur’an*, London, Edinburgh University Press, 1954.
- Bell, Richard, “Muhammad and Previous Messengers” *The Muslim World* 24/4, 1934, 330-340.
- Bell, Richard, “Sūrat Al-Hashr” *The Muslim World* 38/1, 1948, 29-42.
- Bell, Richard, “The Men Of The A’raf (Surah Vii: Qq)”, *The Muslim World* 22/1, 1932, 43-48.
- Bell, Richard, *The Origin of Islam in Its Christian Environment*, England, Macmillanand Co., 1926.
- Bell, Richard, *Hristiyanlık Ortamında İslam’ın Kökeni*, çvr. Kaya, Murat, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2023.
- Bell, Richard, *The Quran Vol I*, Edinburg, T. &T. Clark, 1937.
- Bell, Richard, *The Quran Vol II*, Edinburg, T. &T. Clark, 1937.
- Bell, Richard, “Who Were the Hanifs?” *The Muslim World* 20/2, 1930, 120-124.
- Bell, Richard, Bosworth, Clifford Edmund, *A Commentary on the Qur’an*, ed. M. E. J. Richardson, Manchester, Univ. of Manchester, 1991.
- Bell, Richard, Watt, W. Montgomery, *Bell’s Introduction to the Qur’an*, Edinburgh, at the University Press, 1977.

- Bulut, Yücel “Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler” *Marife Dini araştırmalar Dergisi* 2/3, 2002, 13-38.
- Bigiyef, Musa Carullah, *Kur’ân ve Mushaflar Tarihi*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Bikâî, “Nazmü’-d-ürer fi tenâsübi’l-ây ve’s-süver” Kahire, Darü’l-Kütübi’l-İslamiyye, 1997, V, ss.171-174.
- Bulut, Yücel “Oryantalizm” *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIII/428-437.
- Cerrahoğlu, İsmail “Oryantalizm ve Batıda Kur’an ve Kur’an İlimleri Üzerine Araştırmalar” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1-4, 1989, 95-136.
- Cerrahoğlu, İsmail “Garânik” *DİA*, İstanbul, 1996, XIII/361-366.
- Clifford, James, *The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*, Cambridge, Mass., Harvard Univ. Press, 2002.
- Çalışkan, İsmail “Kur’an ve Oryantalistler” *İslam Araştırmaları Dergisi* 14, 2005, 128-135.
- Demirci, Muhsin, *Kur’an Tarihi*, İstanbul, Marmara Üni. İlahiyat Vakfı Yayınları, 2015.
- el-Akîkî, Necib, *el-Müsteşrikûn*, Daru’l-Mearif, Mısır, 1964.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili : Türkçe Tefsir*, C. V, sadeleştiren : Hamdi Döndüren , İstanbul, Çelik Yayınevi, 2017.
- Elnemr, Mahmoud Ibrahim Rezk “The Ideology and Translations of the Quran by the Orientalists: A Comparative Study of Richard Bells Translation” *Global Journal of Human-Social Science* 20/A20, 2020, 1-15.
- Er, Hatice, *Oryantalistlerin Kur’an Vahyi ve Kur’an’ın Kaynağına Yönelik İddiaları*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2016.
- Fedeli, Alba “Early Qur’an’ic Manuscripts, Their Text, and the Alphonse Mingana Papers Held in the Department of Special Collections of the University of Birmingham” Phd Thesis, University Of Birmingham, Institute for Textual Scholarship and Electronic Editing, Birmingham, 2015.
- Flügel, Gustav, *Corani Textus Arabicus*, Sumtibus E. Bredtii, 1881.
- Gözeler, Esra “Kur’ân Âyetlerinin Tarihlendirilmesine Batılı Yaklaşımlar” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/1, 295-326.
- Gözeler, Esra “Andreas Kaplony & Michael Marx (ed.). Qur’ân Quotations Preserved on Papyrus Documents, 7th – 10th Centuries And The Problem of Carbon Dating Early Qur’âns. Leiden & Boston: Brill, 2019. XVI+247 S. ISBN: 978-90-04-35891-1” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62, 2021, 601-12.

- Güven, Fikret “Criticism to Edward W. Said’s Orientalism” *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 15, 2019, 418-430.
- Hıdır, Özcan “Silahsız Haçlı Savaşı Oryantalizm” *Eskiyeşi* 4, 2007, 57-68.
- Işık, Mesut “Oryantalizm ve Batının Doğu Algısı” *Ağrı İslami İlimler Dergisi* 7, 2020, 135-154.
- İbn Âşûr, Tâhir, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, C. XVII, Tunus, Dâru’t Tunusiyye, 1984.
- İbn Kesir, Ebü’l-Fidâ, *Tefsir’ül-Kur’an*, Daru’ İbn Hazm, Beyrut, 2000.
- Kara, Seyfullah “Hz. Peygamber’e Karşı Oryantalist Bakış ve Bu Bakışın Kırılmasında Metodolojik Yaklaşımın Önemi” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23, 2005, 145-169.
- Karaman Hayrettin vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara, Diyanet Yayınları, 2020.
- Kızılcık, Abdullah “Batı’da Şarkiyat Çalışmalarının Tarihçesi ve Amaçları” *Şarkiyat Mecmuası* 32, 2018, 151-161.
- Köse, Ali “*Neden Müslüman Oldum*”, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2019.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmî’*, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 2006, XXII.
- Leaman, Oliver, *The Qur’an: An Encyclopedia*, London, Routledge, 2006.
- McAuliffe, Jane Dammen (ed.), *Encyclopaedia of The Qur’an*, Leiden, Brill, 2001.
- McAuliffe, Jane Dammen (ed.), *The Cambridge Companion to the Qur’an*, Cambridge University Press, 2006.
- Mujahid, Abdul Melik, “*I Convert to Islam Here is Why*” Darussalam Publication, Houston, 1999.
- Okumuş, Mesut. “Arthur Jeffery ve Kur’an Çalışmaları Üzerine” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43, sy. 2, 2002 ss.121-50.
- Öztürk, Mustafa -Ünsal, Hadiye, *Kur’an Tarihi*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Parray, Tauseef Ahmad “Western Scholarship on Qur’anic Studies in 21 St Century: A Brief Study of the Contribution of Jane D. McAuliffe and Andrew Rippin” *Hazara Islamicus* 01/02, 2012, 1-11.
- Râzi, Fahreddîn, *Mefâtihi’l Gayb*, XXX, Daru’l-Fikr, Beyrut, 1981.
- Reynolds, Gabriel, *The Qur’an an its Historical Context*, Abingdon, Routledge, 2008.
- Reynolds, Gabriel, *The Qur’an an its Biblical Subtext*, London, Newyork: Routledge, 2010.

- Rippin, A. "Reading the Qur'an with Richard Bell" *Journal of the American Oriental Society* 112/4, 1992, 639-647.
- Said, Edward W., *Orientalism*, New York, Vintage Books, 1979.
- Sarioğlu, A. (2023) "Türklerin İslamiyete Geçiş Süreci ve Etkili Olan Faktörler" *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, 2023(1), 87-110.
- Satır, Mehmet Emin, Özer, Nuri Paşa "Oryantalist Bakış açısının Sinemaya Yansımaları" *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* 6/1,2018.
- Sale, George, *The Koran: Commonly called the Alkoran of Muhammet*, Frederick Warne an Co., London, 1734.
- Sauer, Alfred von R. "Review of Introduction to the Qur'an, by Richard Bell" *The Journal of Religion* 19/1, 1939, 58-59.
- Schacht, J. "Review of Introduction to the Qur'an, by Richard Bell" *Oriens* 7/2, 1954, 360-362.
- Suyûtî, Celeleddîn Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kurân*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2008.
- Şentürk, Mustafa "İsmail Cerrahoğlu'nun Tefsîr Çalışmalarında Şarkiyât ve Müsteşriklere Yaklaşımları" *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 3/1, 2019, 43-65.
- Tik, Saliha "İngiliz Oryantalizminde Kur'an'ın Metinleşme Süreci Tartışmaları" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2020.
- Tritton, A. S. "Review of The Qur'an. Vol II, by Richard Bell" *Bulletin of the School of Oriental Studies, University of London* 10/2, 1940, 511-511.
- Tritton, A. S. "Richard Bell" *Journal of the Royal Asiatic Society* 84/3-4, Temmuz 1952, 180-180.
- Uğur, Hakan "Kitab-ı İzâle-i Şükûk" *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 10/3, 2010, 440-444.
- Varisco, Daniel Martin, *Reading Orientalism: Said and the Unsaid: with a new preface by the author*, Seattle, University of Washington Press, 2017.
- Watt, W. Montgomery. "The Dating of the Qur'an: A Review of Richard Bell's Theories" *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 1/2, 1957, 46-56.
- Yavuz, Hilmi "Oryantalizm' Üzerine Bir 'Giriş' Denemesi" *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3, 2002, 53-63.
- Yel, Ali Murat "Flügel, Gustav Leberecht", *DİA*, İstanbul, 1996, XIII/165-166.
- Yılmaz, Mehmet Faik, Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver, *DİA*, İstanbul, 2020, XXXI, ss.568-571.

Zakzûk, M. Hamdi, *Oryantalizm veya Medeniyetler Hesaplaşması*, çev. Abdulaziz Hatip, İzmir, Akademi Yayınları, 2006.

Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru'l- Ma'rife, Beyrut, 1990, I,III.

Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Riyad, Mektebetu'l-Abikan, 1998. C.III.

EKLER

ek-1(Meal kapak sayfası)

THE QUR'ĀN

*Translated, with a critical
re-arrangement of the Surahs*

RICHARD BELL, B.D., D.D.

LECTURER IN ARABIC, EDINBURGH UNIVERSITY

VOL. I.

**EDINBURGH: T. & T. CLARK, 38 GEORGE STREET
1937**

ek-2 (Meal çalışması önsöz)

PREFACE

THE necessity for a new translation of the Qur'ān which would present the results of critical study came home to the author as an urgent task more than twelve years ago, in the course of the preparation of his lectures of *The Origin of Islam*. He began it somewhat light-heartedly, not realising the labour which it would involve. The task has grown in complexity with each fresh revision. That all the problems of the Qur'ān have now been solved, it would require the confidence of ignorance to claim. But he hopes that his work marks a sufficient advance in the understanding of this important religious document to justify its publication.

The main object has been to understand the deliverances of Muhammad afresh, as far as possible in their historical setting, and therefore to get behind the traditional interpretation. But the Moslem commentators have not been ignored. Baiḍāwī has constantly, and other standard commentaries have occasionally, been consulted. It would be temerity in a European to question their understanding of the language. But dogmatic prepossessions sometimes vitiate their exegesis, and in many passages the grammatical construction is evidently difficult even to them. In these cases, one may use one's own judgment, and seek the solution of the difficulty by methods which they were precluded from adopting.

Textual emendation has been very sparingly adopted; not from any *a priori* principle, but because, even in many cases where emendations have been suggested as necessary by scholars, study of the passage has shown that the text is to be accepted as it stands, and the difficulty removed by other methods. There is as yet no critical edition of the text available.¹ I have worked with Fluegel's edition, but in all cases of difficulty I have consulted Oriental copies and considered the textual variants recorded by Baiḍāwī. The result has been to convince me that the redactors of the Qur'ān must have done their work with great care.

¹ Such an edition, with full apparatus criticus, is in course of preparation, by Dr. Jeffery of Cairo.

ek-3 (Meal Çalışması Örnek Sayfa)

174

TRANSLATION OF THE QUR'ÂN

Followed v. 2.

5. Then when the sacred months have slipped away, slay the polytheists wherever ye find them, seize them, beset them, lie in ambush for them everywhere; if they repent and establish the Prayer and pay the Zakât, then set them free; Allah is forgiving, compassionate.

C. same time as vv. 2, 5.

6. If one of the polytheists asks thy protection, grant him protection until he hear the word of Allah, then see that he reaches a place of security; that is because they are a people who have no knowledge.

Detached; refers to Jews (?).

9. They have sold the signs of Allah for a small price, and have turned (people) away from the way of Allah; evil is what they have been doing.

10. In respect of a believer they will not regard bond or agreement; they are the ill-disposed.

Detached; reference uncertain.

11. So if they repent and establish the Prayer and pay the Zakât, they are your brothers in religion—We make the signs distinct for a people who have knowledge.

Followed v. 1.

4. Except those polytheists with whom ye have made a covenant and who then have not failed you in anything, or backed anyone up against you; fulfil their covenant up to (the end of) its period; Allah loveth those who show piety.

7a. How shall the polytheists have a covenant with Allah and with His messenger?

Added in the Proclamation.

7b. except those with whom ye have made covenants at the Sacred Mosque;¹ as long as they act straight with you, act straight with them; verily Allah loveth those who show piety.

Omitted in the Proclamation.

8. How? If they get the upper hand of you they will not regard bond or agreement; they will satisfy you with their mouths, but their hearts will refuse; the most of them are reprobates.

Joined to 7b in the Proclamation.

12. But if they violate their oaths after they have made a covenant and attack your religion, fight the leaders of unbelief; no oath will hold in their case; mayhap they will refrain.

¹ I.e. the Ka'ba, which must have been in the hands of the Moslems.

ek-4 (Meal Çalışması Örnek Sayfa)

202 TRANSLATION OF THE QUR'ÂN

98. Why then was there no town which believed, and its belief profited it except the people of Jonah ?¹ When they believed, We lifted away from them the punishment of humiliation in this present life and gave them enjoyment of life for a season.
99. If thy Lord so willed, all those in the land would believe in a body ; wilt thou then put constraint upon the people that they may be believers ?
100. It is not for any person to believe except by the permission of Allah, and He layeth the abomination upon those who do not show understanding.

Signs and warnings of no avail ; Meccan, with later (Medinan ?) alteration.

101. Say : " See what is in the heavens and the earth " ; but the signs and the warnings do not avail a people who do not believe.
103. Then We deliver Our messengers and those who have believed, so—a right (to be demanded) of Us—We deliver the believers.²
102. So do they expect anything but the like of the days (which befell) those who passed away before them ? Say : " Be expectant then, verily I am with you among the expectant."

Muhammad's religion ; early Medinan (?), with addition some time later.

104. Say : " O ye people, if ye are in doubt as to my religion—I do not serve what ye serve apart from Allah, but I serve Allah who calls you in (at death) and I have been commanded to be one of the believers."
108. Say : " O ye people, the truth from your Lord has come to you ; so whoever lets himself be guided, to his own advantage does he let himself be guided,
105. And (have been commanded) : " Set thy face towards the religion as a Hanif, and be not one of those who associate (others with Allah),³
106. And invoke not apart from Allah what neither profits thee nor harms thee ; if thou doest so, then in that case thou art one of those who do wrong.

¹ Nineveh.

² Reading the indicative in place of the jussive, for which there seems to be no explanation.

³ *I.e.* Polytheists.

me Ishmael and Isaac in spite of old age ; verily my Lord is the Hearer of petition.

42. O my Lord, make me observant of the Prayer, and some of my descendants, O our Lord, and accept my petition ; O our Lord, forgive me and my parents, and the believers, on the day when takes place the reckoning."

Detached, perhaps followed 51a.

44a. With necks outstretched and heads abased, and never a look to themselves, their hearts vacant.

Detached.

44b. And warn the people of the day when the punishment will come to them.

47b. They laid their plot, but their plot was known to Allah though their plot was such as to remove mountains.

Allah's promise sure ; late Meccan or early Medinan.

48. So think not Allah is going to fail His promise to His messengers ; verily Allah is sublime, wielding vengeance,

49. On the day when the earth will be changed to something else, and the heavens as well, and they shall step forth to Allah the One, the Victorious ;

40. O our Lord, I have caused some of my descendants to dwell in a valley where there is no sown land, beside thy sacred House ;¹ O our Lord, let them observe the Prayer, and cause some of the people's hearts to yearn towards them, and make provision for them of fruits ; mayhap they will be thankful."

Allah's punishment is sure ; Medinan, modelled on 48 ff.

43. Think not Allah negligent of what the wrong-doers work ; He is simply putting them off to a day on which eyes shall bulge out.

45. Then those who have done wrong will say : " O our Lord, put us off to a term near at hand ; 46. we shall respond to Thy call and follow the messengers." " Did ye not swear aforetime that for you was no decline ?

47a. Ye dwelt too in the places where they dwelt who wronged themselves, and it was made clear to you how We dealt with them ; for you We coined parables."

¹ The Ka'ba ; the attitude to the Meccans here shown almost suggests that this verse dates from after the irsubmission.

ek-6 (Meal Çalışması Örnek Sayfa)

230 TRANSLATION OF THE QUR'AN

10. Knower of the unseen and the manifest, the Great, the Self-exalted.
11. Alike are those of you who keep what they say secret, and those who make it public, those who hide themselves in the night, and those who go about in the day.
12. There are doggers of their footsteps¹ before them and behind them to keep watch over them, belonging to the affair of Allah ; Allah altereth not what is in a people until they alter what is in themselves, and when Allah intendeth evil with a people, there is no turning it back ; and apart from Him they have no patron.

Signs ; Meccan, with Medinan additions.

13. He it is who causeth you to see the lightning in fear and in desire² and bringeth up the heavy clouds.
14. The thunder hymns with His praise, the angels too in awe of Him, and He sendeth the thunderbolts and smiteth with them whomsoever He pleaseth ; yet they dispute concerning Allah, though He is strong in device.
15. He (only) is truly to be called upon, and those whom they call upon apart from Him do not respond to them at all, but (it is) only like one stretching out his hands to water that it may reach his mouth, but it never reaches it ; the prayer of the unbelievers only goes astray.
16. To Allah do obeisance all who are in the heavens and the earth, willingly or of constraint, their shadows too in the morning and in the evenings.

Allah the only Creator ; perhaps of various dates.

- 17a. Say : " Who is the Lord of the heavens and the earth ? " Say : " Allah."
- 17b. Say : " Have ye then chosen patrons apart from Him who have no power for profit or for injury even to themselves ? "

Possibly stood originally before v. 19.

- 17c. Say : " Are the blind and the quick-sighted alike, or are the darknesses and the light alike ? "

¹ I.e. angels.

² In fear of the storm, but desire of the rain which accompanies it.

ek-7 (Meal Çalışması Örnek Sayfa)

SURAH VII

153

Probably continuation of 159, 160a, but with additions altering the rhyme to that of this surah.

- 160b. We suggested to Moses, when his people asked him to give them drink : " Strike the rock with thy staff " ; then there gushed out from it twelve springs ;
All the people already knew their drinking places ; and We caused the thick cloud to shade them, and sent down upon them the manna and the quails ; " Eat the good things which We have provided for you." They did not wrong Us, but themselves were they wronging.
161. (Recall) when it was said to them : " Inhabit this town, and eat from wheresoever ye please of it, and say : ' hiṭṭa ' ¹ and enter the gate prostrating yourselves ; We shall forgive you your sins ; We shall increase those who do well."
162. But those of them who did wrong substituted a different word for that which had been said to them, so We sent upon them wrath from the heaven, for the wrong they were doing.
- 163a. Ask them about the town close on the sea
163c. whose fish came to them on the day of their sabbath right to the shore,² but on the day when they did not keep sabbath, they did not come to them ;
- 163b. when they transgressed in the matter of the sabbath.
- 166a. So when they do We afflict them for the prohibition laid upon them, We said to them : " Be ye apes³ slinking away."
- 163d. Thus they have been committing.
164. When a community of them said : " Why do ye admonish a people whom Allah is going to destroy or punish with a violent punishment ? " they said : " As an excuse to your Lord ; mayhap they will show piety."
165. So when they forgot the reminder given them, We rescued those who restrained from evil, and took hold of those who did wrong with a distressing punishment for the impiety they had been committing.

¹ Cf. ii. 55 ; the context of which may be compared with this whole passage.

² Uncertain ; some explain the word as meaning " on the surface."

³ With 163ac cf. *Marco Polo*, tr. Yule p. 52. The locality of the legend suggests that the Kurds may have been associated with *gird*=ape.

ek-8 (Meal Çalışması Örnek Sayfa)

SURAH XI

207

Lovers of this life will have their reward ; early Medinan (?).

- . If anyone is desirous of this present life and its adornment, We shall recompense them for their works therein, and in it they will not be defrauded.
- . These are they for whom in the Hereafter there is nothing but the Fire ; there what they have done will have become fruitless, vain what they have been working.

Originally a Meccan comparison between Muhammad's authority and that of his opponents ; revised in Medina, perhaps more than once, and turned against the Jews.

- . He then who takes his stand on an Evidence from his Lord, and a witness from Him recites it, and before it is the Book of Moses as a model and a mercy —these believe in it, and he of the sects¹ who disbelieves in it,
- 26b. as regards like- the Fire is his appointed place ; so be in-
ness are these two no dubitation about it ; it is the truth
on the same foot- from thy Lord, but most of the people do
ing ? Will ye not not believe.
then be reminded ?

Who then does greater wrong than those who invent falsehood about Allah ?

22a. Who turn (others) aside from the way of Allah and would have it crooked, and who in the Hereafter disbelieve.	21b. These will be mustered before their Lord and the witnesses will say : " These are the ones who lied about their Lord ; ho, the curse of Allah is upon the wrong-doers."	22b. These have not been able to frustrate (Allah's design) in the land, nor apart from Allah have they had any patrons ; the punishment will be doubled for them ; they were not able to hear nor were they clear-sighted.

These are they who have lost themselves, and strayed from them has what they have been inventing.

¹ Probably originally in the sense of followers of heathen gods, cf. xxxviii. 12 ; at the time of the final revision perhaps taken as referring to Jews and Christians, cf. xiii. 36.

ek-9 (Origin of Islam)

CONTENTS

	PAGE
LECTURE I	
THE EASTERN CHURCH AND THE CHRISTIAN ENVIRONMENT OF ARABIA	I
LECTURE II	
CHRISTIANITY IN SOUTH ARABIA AND ITS INFLUENCE UPON THE ARABS IN GENERAL	33
LECTURE III	
THE BEGINNINGS OF MUHAMMAD'S RELIGIOUS ACTIVITY	64
LECTURE IV	
THE MOULDING OF THE PROPHET	100
LECTURE V	
THE ATTITUDE OF THE PROPHET TOWARDS CHRISTIANITY	134
LECTURE VI	
THE CHRISTIAN POPULATIONS AT THE ARAB CONQUEST	162
LECTURE VII	
CHRISTIAN INFLUENCES IN EARLY ISLAM	190
INDEX OF SUBJECTS	217
INDEX OF QUR'ĀN PASSAGES REFERRED TO	223

ek-10 (Origin of Islam)

PREFACE

THIS book was prepared as lectures to be given on the Gunning Foundation in connection with the Divinity Hall of Edinburgh University. As actually delivered in the spring of this year the lectures had to be severely compressed. They are now printed in the form in which they were written. I am indebted to the Faculty of Divinity for the opportunity of treating a subject in which I have long been interested. A special word of thanks is due to Professor A. R. S. Kennedy, D.D., to whose teaching, advice and encouragement I owe much. One of the objects of the Gunning Bequest is to "bring out among ministers the fruits of study in Science, Philosophy, Language, Antiquity, and Sociology". If any restriction is implied in that wide definition it is that the subject of study should not be directly theological. The primary interest of these lectures is historical. The aim has been to present the origin of Islam against a background of surrounding Christianity. In some ways that point of view has proved more fruitful than I had expected. Instead of discovering, as I set out to discover, what was the nature of the contact which Muhammad had had with Christianity before he began the composition of the Qur'ān, I found

ek-11 (Origin of Islam)

vi THE ORIGIN OF ISLAM

that the Qur'ān itself contains the record of his efforts to reach a meagre knowledge of the great religion which surrounded Arabia, and that the recognition of this leads, as I believe, to the explanation of one or two things in the Qur'ān and in the Prophet's career which have hitherto been obscure. The Qur'ān having thus developed unexpected interest, has occupied more space than I had originally designed to give it. In quoting from it, I have in some passages, particularly those from the earlier surahs, given my own interpretation of the Arabic; in others the rendering of Rodwell or of Sale has been adopted.

The transliteration of Arabic names is always a difficulty. I have not sought to be pedantically accurate, but have been content to adopt forms already current in English, or to represent the Arabic spelling by the nearest equivalent in Roman characters. Diacritical points have, however, sometimes been used. Any inconsistencies which have thus crept in will not, I hope, be found confusing. Where an Arabic word or phrase has had to be discussed, I have aimed at greater accuracy in transliteration.

I have tried not to overload the text with footnotes; and while I hope the essential references are given, I have omitted to refer to many books from which I have received help.

RICHARD BELL.

November 1925.

ek-12 (Introduction of Qur'an)

CONTENTS

	PAGE
PREFACE	V
TABLE OF DIFFERENCES	ix
CHAPTER	
I. THE HISTORICAL SITUATION AND MUHAMMAD	I
The environment—the world-situation—Arabia—the Bedouin—Arab life and custom—position of women—sacred months—Meccah—religion—jinn—Judaism—Christianity—Zoroastrianism—religious penetration— <i>ḥanifs</i> —Jewish-Christian sects—cultural penetration—writing—could Muhammad write?—the value of Tradition	
MUHAMMAD: his career—note on Arab and Moslem chronology—Muhammad's character and aims—development of his ideas—his aim not primarily political—the nature of his inspiration—'suggestion'—Muhammad's essential sincerity	
II. THE ORIGIN OF THE QUR'ĀN	37
Theological doctrine—Muhammad the recipient, not the author, of the Qur'ān—the delivery of the Qur'ān—the Tradition as to its collection—criticism of the Tradition—pre-'Othmanic Qur'āns—the 'Othmanic recension—authenticity of the Qur'ān—discussion of certain verses—criticism of Casanova's view—is the Qur'ān complete?	
Note on the text of the Qur'ān	
III. THE FORM OF THE QUR'ĀN	51
Names for the Qur'ān—divisions (<i>a</i>) ritual—(<i>b</i>) surahs—headings of surahs—mysterious letters—consideration of theories concerning these—(<i>c</i>) verses—dramatic form of the Qur'ān	
Table of surahs showing their comparative length and the occurrence of initial letters	
IV. THE STRUCTURE AND STYLE OF THE QUR'ĀN	67
Rhymes—rhyme - phrases—refrains—internal rhymes—strophes—short pieces—importance of these pieces as fundamental units of the Qur'ān	
Style of the Qur'ān—slogans— <i>kāhin</i> -form—asseverative passages—'when' - passages—dramatic scenes—narratives and parables—similes—metaphors—borrowed metaphors and words—language	
V. THE COMPILATION OF THE SURAHS	82
Revisions and alterations—form and length of the surahs—rhymes and rhyme-phrases—adaptation of passages—discontinuities in grammar and syntax—insertions—alternative continuations—inadequacy of the usual explanations to account for many disconnected passages—most probable explanation is confusion and misplacement in copying—how this may have occurred—examples from the Qur'ān—consideration of certain	

ek-13 (Introduction of Qur'an)

viii CHAPTER	CONTENTS	PAGE
	confused passages dealing with subjects which presented critical problems to Muhammad—present form of the Qur'an rests on written documents dating from his life-time Note on the Moslem doctrine of <i>Nāsikh</i> and <i>Mansūkh</i> (Abrogation)	
VII.	THE CHRONOLOGICAL ORDER OF THE QUR'ĀN	100
	No reliable tradition as to the historical order of the surahs—Noeldeke's theory and arrangement—other theories—criticism of Noeldeke's—the surest guide to the order is careful analysis of the surahs—principal criteria to be applied, (a) style (b) phraseology in relation to Muhammad's Call, to his doctrine of punishment for unbelief, to his reaction to hostility of Medinan Jews—other marks of dates of passages Table of order of the surahs in various chronological arrangements: 'Othmanic, Muir's, Noeldeke's, Grimme's, Egyptian	
VIII.	STAGES IN THE GROWTH OF THE QUR'ĀN	115
	Signs of Allah's power and bounty—'sign'-passages—their occurrence throughout the Qur'an—their nature—discussion of certain 'signs', including those referring to resurrection and creation—stories of punishment— <i>al-mathānī</i> , its meaning and derivation—purpose of the stories—interpretation of them—the Qur'an—Muhammad's Qur'an the Arab counterpart of scriptures of earlier monotheists—its composition and teaching—the surah—was the Qur'an definitely closed?—change in Muhammad's position after the hegira—the Book—its relation to the Qur'an Note on <i>al-furqān</i>	
VIII.	CONTENTS AND SOURCES OF THE QUR'ĀN	139
	Teaching—its object—degree of Jewish and Christian influence—the idea of God—the names <i>Allāh</i> and <i>ar-Rahmān</i> —other spiritual beings—the Messenger or Prophet—the Revelation—the Book—the Qur'an and the Book in relation to Jews and Christians—eschatology—end of the world—resurrection does not imply natural immortality of man—Judgment—believers and unbelievers—everlasting bliss or everlasting torment—Paradise (the (or a) Garden)—houris Narratives: the Qur'an's dependence on the Old Testament and, to a less extent, on the New—these narratives not taken directly from the Bible—obtained from oral, not literary, sources—confusions—presence of extra-Biblical material—Muhammad's knowledge of the Old Testament gathered largely from Medinan Jews—his knowledge of the New not intimate because of lack of close contact with Christians Legislation: prayer—poor—tax—food—drink—gambling—fasting—pilgrimage—usury—marriage—divorce—inheritance Conclusion	
	WORDS WHOSE DERIVATION OR MEANING IS DISCUSSED	173
	BIBLIOGRAPHY	173
	INDEXES	175

ek-14 (Introduction of Quran)

PREFACE

I HAVE long felt that there is need in English for a general introduction to the Qur'ān, and, as time has been given me, I have attempted to supply it.

This book should, indeed, have accompanied my translation (*The Qur'ān. Translated, with a Critical Rearrangement of the Surahs.* Edinburgh: T. & T. Clark, 1937, 1939). Various reasons, particularly that of health, led me at that time to concentrate on the preparation of the translation as the best way of setting out the results at which I had arrived. The views of Muhammad and of the Qur'ān on which my analysis of the surahs was based have not always been understood, and I have taken this opportunity to make them clearer.

The class lectures from which the book has developed have largely disappeared in the process of revision, though they may still show through, here and there. I am indebted to Professor Emeritus W. B. Stevenson for counsel and encouragement. In spite of his advice, faults of arrangement still remain. There are, no doubt, other defects, but I see no hope of making further improvements. Footnotes have been kept to a minimum. My debt to previous works is sufficiently manifest, especially that to Noeldeke's *Geschichte des Korans*, the second edition of which, revised by Schwally and others, is denoted by N-S. The surahs are denoted by small capital Roman numerals; the verse numbering is that of Fluegel's edition. The differences between it and the Official Egyptian Edition are shown in the Table which immediately follows the Table of Contents.

I have to thank my wife for constant care and furtherance, and my niece, Mrs. Liddiatt, for relieving me of the labour of typing.

R. B.

Solon das
 Wort
 J. W. '18 s
 Rs 13/5-21. 1937

ek-15 (Introduction of Qur'an)

WORDS IN THE QUR'ĀN WHOSE DERIVATION
OR MEANING IS DISCUSSED

(The numbers refer to pages)

<i>'alaq</i> , 118	<i>mal'ak</i> (pl. <i>malā'ikah</i>), 144
<i>Allāh</i> , 143	<i>mathānī</i> , 119-121
<i>awḥā</i> , 32	<i>al-Mu'tafikkāl</i> , 124
<i>'āyah</i> (pl. <i>'āyāt</i>), 58, 153	<i>naskh</i> , 98
<i>bismillah</i> , 53	<i>qarā'a</i> , 129
<i>dhakara</i> , 149	<i>qirfās</i> , 16
<i>dhikr</i> , 149	<i>qur'ān</i> , 129
<i>dhikrā</i> , 149	<i>rahmah</i> , 117, 143
<i>farāqa</i> , 137	<i>ar-Rahmān</i> , 143
<i>Fātiḥah</i> , 120	<i>ragg</i> , 16
<i>firdaws</i> (pl. <i>farādis</i>), 159	<i>rasūl</i> (<i>Allāh</i>), 146
<i>furqān</i> , 133, 136-138	<i>ṣaḥīfah</i> (pl. <i>ṣuḥuf</i>), 16
<i>ḥanīf</i> , 12	<i>ash-Shaitān</i> , 145
<i>al-ḥikmah</i> , 153	<i>sūrah</i> , 51-52
<i>ḥukm</i> , 153	<i>tadhkirah</i> , 149
<i>Iblīs</i> , 118	<i>taḥannuth</i> , 104-105
<i>jahannam</i> , 159	<i>ummīy</i> , 17
<i>kafara</i> , 109, 142	<i>wahy</i> , 32
<i>kāfir</i> , 109	<i>az-zabūr</i> , 149
<i>kitāb</i> , 150-151	<i>zakāt</i> , 153, 166
<i>kufr</i> , 142	<i>zakkā</i> , 153
<i>lawḥ maḥfuz</i> , 37	

BIBLIOGRAPHY

- Ahrens, K. Muhammed als Religionsstifter. Leipzig, 1935.
- Andrae, Tor. Der Ursprung des Islams und das Christentum. Upsala, 1926.
- Muhammad, the Man and his Faith. Translated into English by Th. Menzel, London, 1936.
- al-Bai ḏāwī. Anwār at-Tanzīl. Cairo, 1330.
- Bell, R. The Origin of Islam in its Christian Environment. London, 1926.
- The Qur'ān. Translated, with a Critical Re-arrangement of the Surahs. Edinburgh, 1937-39.
- Blachère, R. Le Coran. Paris, 1947-51.
- al-Bukhārī. Al-Jāmi'aṣ-Ṣaḥīḥ. Leyden, 1862-1908.
- Casanova, P. Mohammed et la fin du monde. Paris, 1911-24.
- Geiger, A. Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen? Bonn, 1833.

ek-16(Introduction of Qur'an)

- 174 INTRODUCTION TO THE QUR'ĀN
- Grimme, H. Mohammed. Münster, 1892-95.
 Hirschfeld, H. New Researches into the Composition and Exegesis of the Qur'ān. London, 1902.
 Horowitz, J. Das koranische Paradies (*in Scripta Universitatis atque Bibliothecae Hierosolymitarum*). Jerusalem, 1923.
 Koranische Untersuchungen. Berlin, 1926.
 Ibn Hishām. Sīrat an-Nabīy. Cairo, 1329.
 Ibn Manzūr. Lisān al-'Arab. Cairo, 1308.
 Jeffery, A. Materials for the History of the Text of the Qur'ān. Leyden, 1937.
 The Foreign Vocabulary of the Qur'ān. Baroda, 1938.
 Margoliouth, D. S. Mohammed and the Rise of Islam. New York and London, 1905.
 Mohammed. London and Glasgow, 1939.
 Mingana, A. Woodbrooke Studies. Cambridge, 1928.
 Mueller, D. H. Die Propheten in ihrer ursprünglichen Form. Vienna, 1895.
 Muir, Sir W. Life of Mohammad. Revised Edition by T. H. Weir, Edinburgh, 1928.
 Noeldeke, Th. Geschichte des Korans. Göttingen, 1860.
 Geschichte des Korans. 2nd Edition by Schwally and others, Leipzig, 1909-19.
 Neue Beiträge zur semitischen Sprachwissenschaft. Strassburg, 1910.
 Rodwell, J. M. Translation of the Qur'ān. London, 1876.
 Rudolph, W. Die Abhängigkeit des Korans von Judenthum und Christenthum. Stuttgart, 1922.
 Sabbagh, T. La Métaphore dans le Coran. Paris, 1943.
 Sprenger, A. Das Leben und die Lehre des Mohammad. Berlin, 1861-65.
 as-Suyūfī. Al-Itqān fi'Ulūm al-Qur'ān. Calcutta, 1852-54.
 Torrey, C. C. The Commercial-Theological Terms in the Koran. Leyden, 1892.
 The Jewish Foundation of Islam. New York, 1933.
 Vollers, K. Volkssprache und Schriftsprache im alten Arabien. Strassburg, 1906.
 Weil, G. Historisch-kritische Einleitung in den Koran. 2nd Edition, Bielefeld, 1878.
 Wellhausen, J. The Arab Kingdom and its Fall. Translated into English by M. G. Weir, Calcutta, 1927.
 Wensinck, A. J. Mohammed en de Joden te Medina. Leyden, 1908.
 The Muslim Creed. Cambridge, 1932.
- Journals:*
 Der Islam.
 Göttinger Gelehrte Anzeigen.
 Journal of the Royal Asiatic Society (J.R.A.S.).
 Studia Semitica et Orientalia.
 The Moslem World.
 Zeitschrift der deutschen Morgenländischen Gesellschaft (Z.D.M.G.).